

TARTU ÜLIKOOL
RAKE

NOORTE OSALUS OTSUSTUSPROTSESSIDES

Lõpparuanne
Jaanuar 2018

Eesti
tuleviku heaks

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Uuring „Noorte osalus otsustusprotsessides“ on koostatud haridus- ja teadusministeeriumi kinnitatud ning Eesti Noorsootöö Keskuse poolt elluviidava ESF-ist kaasrahastatud programmis „Tõrjutusriskis noorte kaasamine ja tööhõivevalmiduse parandamine“ kirjeldatud tegevuse 6.4. „Teadmiste suurendamine noortest ja noortele suunatud tegevuste mõjust“ raames.

Uuringu tellis Eesti Noorsootöö Keskus. Uuringu tegi Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus (RAKE) koostöös MTÜ Rakendusliku Antropoloogia Keskusega (RAK).

Uuringus kasutati Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi küsitlusuuringu Mina. Maailm. Meedia (2014) andmeid, mida rahastas Haridus- ja Teadusministeerium (IUT 20-38). Samuti kasutati uuringus Lastekaitse Liidu küsitlusuuringu „Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides“ (2017) andmeid, mida rahastas Hasartmängumaksu Nõukogu.

Uuringu autorid: Merli Aksen, projektijuht, RAKE
Maie Kiisel, analüütik, RAKE
Kärt Saarsen, analüütik, RAKE
Helleka Koppel, analüütik, RAK
Jaanika Jaanits, analüütik, RAK
Helelyn Tammsaar, analüütik, RAK
Liina Rajaveer, analüütik, RAK
Dagmar Narusson, ekspert, Tartu Ülikool
Elsa Trumm, joonistaja, RAKE

Viitamine: Aksen, M., Kiisel, M., Saarsen, K., Koppel, H., Jaanits, J., Tammsaar, H., Rajaveer, L., Narusson, D., Trumm, E. (2017-2018). Noorte osalemine otsustusprotsessides. Tartu: Tartu Ülikool.

Uuringu autorid tänavad kõiki uuringus osalenud noori ja noorsootöötajaid ning tellija esindajaid Age Tomsonit Eesti Noorsootöö Keskusest ja Katrin Olti Haridus- ja Teadusministeeriumist.

RAKE on võrgustikutüüpi rakendusuringute keskus. Meie missioon on tõsta teadmisel põhineva otsustamise osakaalu Eesti ühiskonnas. Lisaks RAKE meeskonnale kaasame kõrgeima kvaliteedi tagamiseks oma uuringutesse parimaid valdkonnaeksperte nii Tartu Ülikoolist kui vajadusel ka väljastpoolt. RAKE võrgustik hõlmab kõiki TÜ sotsiaalteadlasi ning meditsiini-, loodus-, tehnika- ja humanitaarteaduste valdkonna esindajaid.

Kontaktandmed: Lossi 36-312,
51003, Tartu
www.rake.ut.ee

Sisukord

Kokkuvõte	5
1. Metoodika.....	7
2. Noorte osaluse käsitlused	8
3. Noorte rühmade määratlemine osalus kogemusest lähtudes.....	13
4. Noorsootöötajate vaade noorte osalusele	16
4.1 Omavalitsuste kui uuringujuhtumite iseloomustused.....	16
Suurlinn	16
Tõmbekeskus linnalähedaste asulate ja maapiirkonnaga	16
Valdavalt venekeelne omavalitsus.....	16
Maaomavalitsus tõmbekeskusega.....	17
Maaomavalitsus ilma tõmbekeskuseta	17
4.2 Intervjuude analüüs	17
Ruum ja noorte osalus	17
Eri tüüpi noorte kohtlemine	21
Noorte osalemine otsustusprotsessides.....	25
Noorsootöö korraldus.....	29
4.3 Kokkuvõte	32
5.1 Antropoloogilised välitööd noorte seas.....	34
5.2 Välitööde tutvustus.....	35
Kärdla	35
Pärnu	36
Üle-eestiline loomaaktivistide võrgustik	37
Narva.....	37
Tallinn.....	38
5.3 Ülevaade välitöö tulemustest	39
Noorte argipäev, kohalik kontekst, võimalused	41
Avalik ruum	42
Noorte unistuste kohad	45
Suhtlusvõrgustikud ning suhtluskanalid	47
Osalemise ja kaasaraäkamise võimalused ja valmidus.....	49
Kartus ametnike ja poliitikute ees	51
Ealine diskrimineerimine	51
Valimistel osalemine	52
5.4 Kokkuvõte	54
6. Ettepanekud noorte osaluse arendamiseks.....	56
6.1 Noorte kaasamine otsustusprotsessidesse	56
6.2 Noorte osalus noorsootöös	59
6.3 Noorte eraviisiline ühistegevus	62

6.4 Sotsiaalprobleemid ja normidest kõrvalekalduv tegevus.....	63
6.5 Uuringu soovitused noorte rühmade kaupa.....	64
Kasutatud kirjandus	66
Lisa 1. Metoodika	69
Kirjanduse analüüs.....	69
Varasemate küsitlusuuringute andmete analüüs.....	69
Laste osaluse uuring.....	69
Küsitlusuuring Mina. Maailm. Meedia.....	72
Kvalitatiivsete juhtumite valik.....	76
Noorsootöötajate intervjuerimine.....	78
Osalusvaatlused noorte hulgas.....	81
Välitöö protsess	81
Küsitluskava	82
Lisa 2. Noorte osaluse käsitletud: kirjanduse analüüs	86
Kaasamise ja osalemise vajalikkus.....	86
Traditsiooniline käsitlus: kaasamisvormide järjestamine.....	87
Kaasaegne kaasamiskäsitluste kriitika	89
Noorte kaasamise võimalused omavalitsustes.....	90
Kokkuvõte	96
Lisa 3. Noorte rühmitamine	97
Eluviisi põhine liigitus.....	97
Institutsionaalsete sidemete põhine liigitus (töö, kool, pere).....	98
Noorsootöös osalemisest lähtuv liigitus.....	99
Sotsiaaldemograafiliste tunnuste põhine liigitus	102
Sotsiaalse haavatavuse määrast/tüübist lähtuv liigitus	103
Vähemate võimalustega noored.....	103
Erivajadusega noored	103
NEET-noored	104
Noorte riskikäitumine	104

Kokkuvõte

Uuring „Noorte osalemine otsustusprotsessides“ teeb sissevaate valitud noorte rühmade kaasamis- ning osalemiskogemusse. Eeskätt noorsootõtajate ning noorte endi osaluskogemusele toetudes pakutakse uuringus välja mitmeid ettepanekuid selleks, et kasvatada otsustamises osalevate noorte arvu, aga ka noorte mõju otsustele. Uuringu järeldused ühtivad noortevaldkonna arengukava seisukohaga, et noorte kaasatuse suurendamiseks on vaja edendada senisest enam erinevate osalusvormide kasutamist.

Aruandes tuuakse välja Eestis laialdaselt kasutatava osalemiskäsitluse (nn Arnsteini mudel) kriitika. Vaadeldud kriitilised käsitlused tunnistavad rohkem seda, et osalusprotsessid on võrdlemisi haralised, segased ja kollektiivsed õppimisprotsessid. See vastandub traditsioonilisele vaatele, mis käsitleb otsustusprotsesse lõplike ja ideaalsete, kõiki osapooli õnnelikuks tegevate otsuste langetamise kohana. Uued osalemise käsitlused rõhutavad, et oluline on arvestada erinevate huvirühmade võimete ning vajaduste eripäradega. Seetõttu ei ole mõistlik toetuda tuttavlikele ja turvalistele osalusmeetoditele, mis sobivad peamiselt väikesele võimekate noorte rühmale.

Selleks, et mõista, miks mõnele noorele senised osalusmeetodid sobivad ja mõnele mitte, alustati noorte rühmitamisest ning nende motiivide analüüsist. Selgus, et oluline osalemisvalmiduse ennustaja on noore pere ainealine toimetulek, mis kujundab ka noore eluviisi, võimalusi, huvide ja maitse-eelistuste väljendamist. Oluline on ka elukoht, mis tingib selle, kui palju tuleb noorel kulutada täiendavat aega ühest kohast teise liikumisele (vähendades seda aega, mille kasutamise üle on noorel võimalik ise otsustada). Noorte valikuid piiritleb selgelt ka elukohast tingitud noorsootöö korraldus, koolivõrk, koolielus ja vanemate poolt seatud reeglid. Paistab, et selliseid valikuid, mille üle noor päriselt ise otsustada saab, on tema argielus võrdlemisi vähe. Seetõttu ei saa oodata, et noori saaks kaasa lööma ahvatleda võrdlemisi keerukalt ja jäigalt kujundatud otsustusprotsessid, mis nn keskmises noores esmajoones ärevust tekitavad.

Aruandes toodud soovitusel tõstavad esile, et lõhet selle vahel, millised on noorte oskused ja soovid ning selle vahel, mida omavalitsustes neilt oodatakse, tuleb vähendada, luues vahepealseid astmeid, mis ei sunni noori oma mugavustsoonist korraga liialt palju väljuma. Et muuta noortele osalemine mõistetavamaks tuleb kaasajatel tulla noorte endi juurde või tagada neile turvaline arengukeskkond, milles noortele tehtud vigu ette ei heideta. Osalusprotsess saab toetada noorte oskuste arengut järk-järgult, kasvatades nende eneseteadvust väikeste õpikogemuste varal. Osalemisprotsess algab noorele turvalise ruumi loomisest, mida ta saab ise kontrollida. Osalemine ei pea väljendumata verbaalselt väljendatud ja teadvustatud valikutel, vaid ka kehalises järeleproovimises, katsetamises, argistes tegevustes ja valikutel.

Kiiresti muutuv maailmas on oluline, et kaasamiskoormus ei liiguks sama tempoga. Küsida iga vajaduse tarbeks noorte tagasisidet viisil, mis kulutab paljude aega, kuid pakub vähe rakenduslikke tulemusi ning isiklikku rahulolu arvesse võetud tagasisidest, tuleks lõimida meetoditega, mis vähendavad noore ajakulu või võimaldavad ühildada mitmeid kasulikke aspekte, näiteks õpiprotsessi, tagasisidestamise ja praktilise tulemuse. Aruande soovitusel pakutakse välja võimalusi kaasamiseks noori viisil, mis ei tõsta esile üksnes aktiivsete noorte häält, vaid võimaldavad tähelepanu pöörata ka teistele, ühiskonna pilgu alt enam varjatud rühmadele.

Omavalitsuse ametnikud ja noored on harjunud kaasamise meetoditega, mis toetavad eeskätt loendamist ja aruandluse taasesitamist. Noorsootõtajad teevad sisulisi järeldusi noorte vajaduste kohta aga hoopis vahetute kokkupuudete, põgusate vestluste, ühistegevuse, eksperimenteerimise ja järeleproovimise varal. Sestap on mõistlik vaadata üle ka noorsootõtajate aruandlus ja tagasisidestamise ülesanded, et neis oodatavad tegevused oleks rohkem kooskõlas sellega, kuidas noorsootõtajad ise noorte vajadusi ja rahulolu hindavad.

Sissejuhatus

Kiiresti muutuvus ühiskonnas on eriti oluline hinnata eri sotsiaalsete rühmade vajadusi ning kaasata neid paindlikult otsustusprotsessidesse. Noortevaldkonna arengukavas 2014–2020¹ sõnastatakse, et noorte osalust otsustusprotsessides on vaja suurendada. Selleks tuleb kasutusele võtta uusi osalusvorme, arendada noortes kaasärääkimise harjumust ja teadvustada osalus kogemusest õppimise olulisust. Noorte osaluse paremaks kujundamiseks on vaja ülevaadet hetkeolukorrast. Seega on selle uuringu **eesmärk kirjeldada noorte otsustamises osalemise probleeme ning teha ettepanekuid noorte osaluse väärtustamiseks**. Uuringu tingis omavalitsuste reform, mis on kaasa toonud arvukalt muudatusi, seehulgas noorsootöö korralduses. Seetõttu vaadatakse mitmel pool värske pilguga üle noorte osalemise ja kaasamise võimalused. Uuringust leiab argumente, millega põhjendada noorte osalust kujundavaid otsuseid.

Noorte otsustusprotsessidesse kaasamist on Eestis uuritud juba mitmel puhul, viimati 2017. aastal Lastekaitse Liidu poolt (Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessidesse). See teemaatika on võrdlemisi hästi läbi analüüsitud ka rahvusvahelisel tasandil, mistõttu said uurijad valida mitme erineva noorte osalemise käsitluse vahel ning pöörata tähelepanu noorte kaasamise sellistele üksikasjadele, mida seniste uuringute käigus analüüsitud ei ole. Et varasemalt on laste ja noorte osalemist uuritud kvantitatiivselt, mis võimaldab mõista osalemises toimuvaid muutuseid arvudes, siis otsustati selles uuringus lisaks kasutada kvalitatiivseid meetodeid – mõistmaks seda, kuidas osalemine kohalikul tasandil argielus välja näeb. Selleks analüüsiti juba olemasolevate uuringute käigus kogutud andmeid uuesti, otsides erinevate noorte rühmade noorsootöös ja otsustamises osalemise põhjusi. Kuidas nad osalevad, mis neid motiveerib, mis on eri rühmadele jõukohased ja toetavad osalemissviisid? Kvantitatiivsete andmete abil loodud noorte rühmade tegutsemismotiividesse aitas sisse vaadata kvalitatiivne analüüs, milles toodi omavahel kokku erinevate noorsootöötajate ning noorte osalemisskogemus. Vestluste ja vaatlustega kogutud andmete analüüs saab kaasa aidata sellele, et vastsetes omavalitsustes julgetakse katsetada uusi lahendusi.

Uuringu tähelepanu oli noortel, kelle kaasamisele omavalitsustes alati ei mõeldaks või keda on keeruline kaasata. Samas jäeti kõrvale väga keerulised rühmad – uuringus ei vaadeldud välismaalastest ning kinnipidamisasutustes viibivaid noori.

Uuringu tegijad püüdsid otsustusprotsessides osalemist defineerida nii, et arvestatud oleks nii noorte kui täiskasvanute ootustega osalemisele – mis on osalemine ühe jaoks, ei pruugi seda olla teise jaoks. Samuti püüti mõtestada seda, mida uuritud rühmad veel ei olnud kogenud või ei osanud osalemisena määratleda. Selles uuringus käsitleti osalemisena neid tegevusi, mis aitavad omavalitsusel noorte vajadusi paremini arvesse võtta.

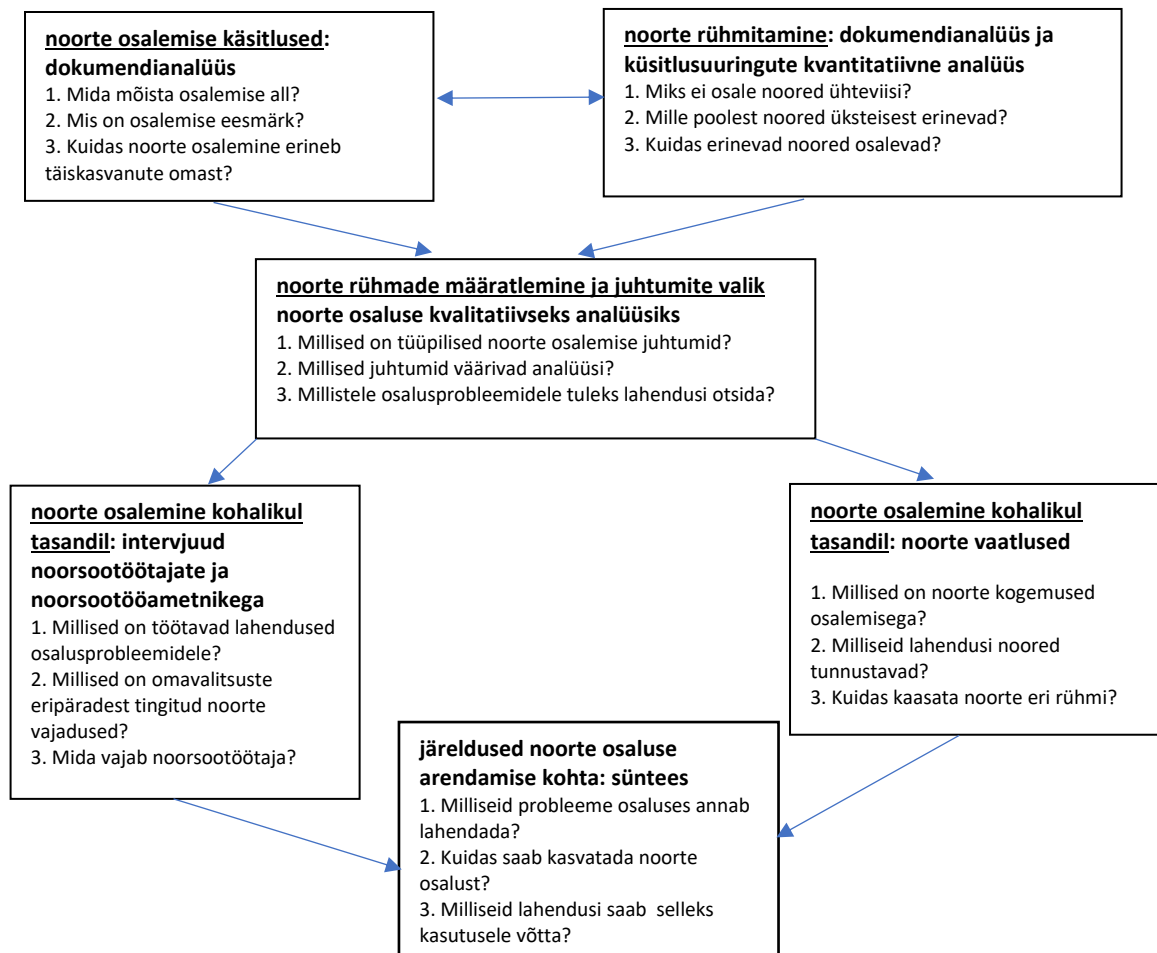
Aruande struktuur suunab lugeja tähelepanu uuringu originaalanalüüsidele. Uuringu meetoodika ning varasemate noorte osalemist puudutavate käsitluste ja uuringute analüüs on kokku võetud esimese kolme kokkuvõtliku peatükiga. Pikemad arutluskäigud ja kirjeldused on tõstetud lisadesse. Neljandas ja viiendas peatükis analüüsitakse põhjalikult omavalitsuste noorsootöötajate ning noorte osalus kogemust. Uuringu võtab kokku soovitude peatükk. Uuringus püütakse vältida tähelepanu omavalitsuste tegelikule identiteedile, sest uuringu ülesanne ei olnud hinnata ühtegi konkreetset omavalitsust. Seetõttu on ka olulisemad vaatluskogemused esitatud mitte fotode, vaid näitlikustavate ja üldistavate jooniste abil.

¹ Noortevaldkonna arengukava 2014–2020 (2013),
https://www.hm.ee/sites/default/files/noortevaldkonna_arengukava_2014-2020.pdf

1. Metoodika

Uuringu metoodika on ülevaatlilikult esitatud alljärgneval joonisel (vt

joonis 1).

Joonis 1. Uuringu metoodika (autorite koostatud)

Põhjaliku ülevaate uuringus kasutatud meetoditest leiab uuringu Lisast 1.

2. Noorte osaluse käsitlused

Uuring lähtub käsitlustest, mis eristavad üksteisest otsustesse kaasamist ning otsustes osalemist (vt lisa 2). Nende mõistete kohta leiab mitmeid erinevaid tõlgendusi. Selles uuringus käsitletakse **otsustesse kaasamist** (inglise keeles *public participation*) kui avaliku sektori tegevust, mille käigus konsulteeritakse eri moel otsusest huvitatud või sellest mõjutatud üksikisikute ja organisatsioonidega. Selle tegevuse eesmärk on jõuda paremate otsusteni, millel on suurem avalikkuse toetus. **Osaluse all** (inglise keeles *participation, engagement, involvement, collaboration jt*) mõistetakse siinkohal erinevaid otsustamisviise, mille puhul avaliku sektori asutused ei ole võimupositsioonil. Sellise tegevuse fookuses on rohkem suhete loomine ja vastastikune õppimine kui selgepiirilise otsuseni jõudmine. See võimaldab osalejatel keskenduda endi jaoks olulistele küsimustele, mistõttu arvamust ei tule kujundada küsimustes, mis on nende jaoks mingil põhjusel kõrvalised või lahenduvad loomupäraselt ise.

Osaluse mõistet kasutatakse ka tähenduses, mis eemaldub traditsioonilisest arusaamast, et otsuseid kujundatakse piiritletud arutelus ja sõnade abil suheldes. Sageli peetakse (noorte) osaluse all silmas ka inimeste argiseid tegevusi hariduses, tööturul ja täisväärtuslikus elus üldse – praktiline tegevus võib väljendada valikut või nõustumist tegevuse vajalikkuse või olulisusega, sest noored langetavad otsuseid võrdlemisi intuitiivselt, reageerides välisele kogemusele. Psühholoogid Gould (1978)² ja Eriksonid (1997)³ toovad välja, et noore eneseteadvus lahutub teda kaitsvatest institutsionaalsetest raamidest 22–28. eluaasta vahel, kui tal areneb välja sõltumatu enesetaju ning võime hinnata oma tegelikke, institutsioonidest sõltumatuid soove ja võimeid (näiteks võimet eristada õpitulemusi tööl hakkama saamisest). Seetõttu tuleks noori kaasates võtta oluliselt rohkem arvesse nende tegevust raamistavaid asjaolusid ning aidata neid teadlikuks saada sellest, et neid asjaolusid annab isikliku tegevuse abil muuta. Noored kogevadki oma soove eksperimenteerides, st uusi „raame“ järele proovides. Seega on oluline mõista, et ka osalusoskuste areng ei alga metatasandi analüüsist (nagu kirjalik eneserefleksioon), vaid väikestest kehalistest argitegevustest, mis toetavad seltskonda sulandumist. Näiteks toob Trussell (2014)⁴ välja, et pallimänguoskuste kõrval arenevad võrdlemisi teadvustamatult ka sotsiaalsed oskused (näiteks juhendamise või meeskonnatöö oskused), mis on ülekantavad teistesse olukordadesse. Ta rõhutab, et erinevad osalised õpivad ühises olukorras erinevaid asju, mõned algelisemal, mõned edasijõudnumal tasandil.

Seega **otsib uuring vastust ka sellele, kuidas võrd otstarbekas on kasutada noorte osaluse mõtestamiseks osaluse laiendatud käsitlust**. Näiteks, milline tähtsus võiks olla osalus kogudel, milline suvistel noortemalevail või õpilasfirmadel, meelelahutusürituste külastusel või hoopis protestis, mis võib väljenduda tänavale ilmunud kunstilises katsetuses? Kuidas peaks omavalitsus nende tegevustega suhestuma, eriti nende eripärasid arvesse võttes?

Eesti rakendusuuringutes ja koolituspraktikas lähtutakse nn Arnsteini mudelist (vt ülevaadet Lisa 2), mis loodi 50 aasta eest. See mudel käsitleb osalemist teadvustatud otsuselangetamise olukorrana, mida on võimalik välja mängida nii repressiivse kui võimustavana (Arnstein, 1969)⁵. Mudelis kujutatakse osalemist kui astmestikku, milles iga järgnev aste tagab eelnevaga võrreldes parema tulemuse, sest igal astmel vähendatakse otsustamist kujundavaid raame. See käsitlus on aidanud välja kujundada ka arusaama, mille

² Gould, R. L. (1978) Transformations: Growth and Change in Adult Life. New York: Simon and Schuster.

³ Erikson, E. H. & Erikson, J., M. (1997) The Life Cycle Completed. Extended Version. New York: Norton.

⁴ Trussell, D. E. (2014) Contradictory aspects of organized youth sport: challenging and fostering sibling relationships and participation experiences, *Youth and Society*, 46, 6, 801-818

⁵ Arnstein, S. P. (1969) A ladder of citizen participation, *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 4, 216–224

kohaselt noorte (otsustusprotsessidesse) kaasamist suurendades ning otsustamise raame vähendades on võimalik teha noortele kasulikumaid otsuseid. Noorte arvamuse küsimine on kahtlemata nende õiguste kaitsele oluliselt kaasa aidanud, kuid suur osa noorte uuringuist ei võta arvesse psühholoogide järeldusi, et statistiline noor ei tule hästi toime oma isikliku kogemuse ja seda raamistavate tingimuste eristamisega. Raame eemaldades ei pruugi noor oma arvamuse kujundamisega edukalt toime tulla.

Kirjanduse analüüs toob välja, et levinud astmeline osalemise käsitlus väljendab osalemise tegelikku olukorda võrdlemisi kunstlikult. Mõistmaks noorte kaasamise ja osalemise võimalusi on ettekirjutavate käsitluste kõrvale vaja ka kriitilisi. Carpentier (2016)⁶ toob välja, et kuigi astmelised kaasamismudelid püüavad kaasaja elu lihtsamaks muuta, loovad nad võrdlemisi jäiga lahterduse, mis ei aita arvesse võtta osalusprotsesside kompleksset olemust. Osalemisvormide astmestik idealiseerib ebaloomulikke inimsuhtluse raame – Arnsteini mudelile rajatud osaluse käsitlused eeldavad, et osalusprotsess ise on stabiilne, mistõttu ülemisele astmele jõudes (informeerimisest võimustamiseni) peaks saavutatav tulemus olema võimalikest parim. Reaalses elus kujundavad osaluse intensiivsust aga väga erinevad ühiskondlikud rühmad, mis püüavad kasutada erinevaid, ka ettekavandamata taktikaid, põhjustades protsessis segadust ja konflikte. See toob kaasa vajaduse protsessi pidevalt ümber kujundada, mis ei sobitu kuidagi astmeliste kaasamiskäsitluste ideoloogiaga. Olukord, kus eri osalejad tirivad lahendust ühele ja teisele poole, on rohkem tingitud sellest, kuidas protsess on kavandatud, ja vähem sellest, mis kavatsustega osalejad protsessi sisenevad. “Redeli-käsitlus” ei suuda seega arvesse võtta osalejate vahelisi võimusuhteid, mis põhjustavad protsessis juhuslikkust, mitmekihilisust ja kompleksust.

Gregory (2000)⁷ kõrvutab osalemise ja kaasamise teooriat ja praktikat ning kritiseerib kaasamisele esitatavaid idealiseeritud ootusi. Ideaalse plaani järgi tuleb osalemisprotsessi kaasata kõiki inimesi – mida rohkem, seda uhkem. Kõikide inimeste aktiivset osalemist on praktikas keeruline saavutada ja kui nad ka saada seda tegema, läheb see vastuollu inimeste enda initsiatiiviga – enesemääratlemise õigusega. Ka selle uuringu autorite kogemus on, et selle üle, kas laps peab uuringus osalema, otsustavad sageli haridusasutused ja lapsevanemad. Laste arvamust uurides jäetakse neile harva võimalus uuringus osalemisest loobuda – mis on aga vastuolus lapse õiguste ning uurimistöõ eetikaga. Gregory leiab, et praktikas ei ole tegelike osalejate väljavalimine sageli õnnestunud – neid ei ole esindatava rühma poolt end esindama valitud. Praktikas ei juhtu reeglina ka seda, et osalejad saavad kaasa rääkida kõigis kolmes etapis: eesmärgi või probleemi määratlemises, andmete tõlgendamises ning järelduste tegemises. Tüüpiliselt ei anta kaasamisprotsessis osalejatele edasi mitte niivõrd teadmisi kindla meetodi mitmekesise kasutamise võimalustest (kuidas erinevaid andmeid või väiteid tõlgendada) kui protsessi juhtide endi meetodi kasutamise praktikat, mis suunab osalejad kaasajale sobivatele järeldustele (inimesed usaldavad eksperte, sõltuvad nende arvamustest). Sageli ei juhtu ka seda, et osalus aitaks eri osapooltel üksteise arvamusi paremini mõista – vastupidiselt oodatule võivad kasvada hoopis erimeelsused. Kui kaasamise teooria eeldab, et laialdane nõustumine probleemide või väidetega tagab ühise keele ka selles, mis samme tuleb probleemi lahendamiseks või eesmärgi saavutamiseks ette võtta, siis reaalses elus ei ole selline võimalus enesestmõistetav. Lähtepunktis ühisel nõul olivad ei kiida heaks üksteise lahenduskäike. Vaba teabeliikumine, nii et kõik saavad kõigi argumente jooksvalt kontrollida, ei ole administratiivses süsteemis võimalik. Keeruline on leida ka protsessile juhte, kes ei võtaks erinevate osalistega tutvudes kellegi ootuseid teistega võrreldes rohkem arvesse (kui selline objektiivne kõrvutus ka võimalik oleks). Osalejate piiramine

⁶ Carpentier, N. (2016) Beyond the Ladder of Participation: An Analytical Toolkit for the Critical Analysis of Participatory Media Processes, *Javnost - The Public*, 23, 1, 70-88. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13183222.2016.1149760>

⁷ Gregory, A. (2000) Problematizing participation: a critical review of approaches to participation in evaluation theory. *Evaluation*, 6, 2, 179-199. http://www.stes-apes.med.ulg.ac.be/Documents_electroniques/MET/MET-PAR/ELE%20MET-PAR%207510.pdf

motiveeritutege ei pruugi olla hea lahendus, sest kaasalööjate roll võib olla võimuhierarhias väga erinev – argielus vähese võimuga inimesed ei oska ega suuda otsustada teiste üle nii, et jõutaks toimiva lahenduseni, tavaelus juhipositsioonil olijad kipuvad jällegi kaasamist enda huvides kallutama jne.

Vastukaaluks vertikaalsele astmestiku käsitlusele pakub Carpentier välja horisontaalse mudeli, kus kaasamisprotsessis toimuva mõistmiseks tuleb võtta arvesse 1. osalejate tegutsemise välja (Bourdieu mõiste – väli tingib osalejate tegutsemisruumi korralduse, selles kehtivad võimusuhted, väljakujunenud kaasarääkimise viisid ja kohad), 2. väljal tegutsevate toimijate oskusi ja ressursse ning omavahelisi suhteid (sh võimuvõitlust, erinevaid tähendusloome viise, eneseväarikust säilitavaid toimimisviise), 3. sellel väljal juba toimuvaid otsustamisprotsesse (kindlad momendid, mil langetatakse otsuseid, sh planeerimata otsuseid, mikrootsuseid jne), 4. osalejate vahelisi võimusuhteid protsessis ja nende korraldamise võimalusi (ligipääs, suhtlus, osalemise määr). Noorte osalemist mõtestades on seega oluline küsida:

1. milline on noore taustsüsteem, mida ta tunneb ning valdab, ja
2. millised on noore võimalused sellest tingituna oma valikuid kujundada,
3. mil määral kasutavad noort ümbritsevad osalised ära oma võimu, kujundamaks nooresse puutuvaid otsuseid.

Duerden ja Gillard (2011)⁸ selgitavad, et noorte võimalused end kehtestada sõltuvad nende sotsiaalse arengu kujundamisest. Noorte osalemine areneb autorite arvates grupi- ja organisatsiooni suhetes, kui

1. nad kogevad kaasalöömisvõimalusi,
2. neil on selleks piisavad oskused, ja
3. nad saavad oma tegevuse kohta positiivset tagasisidet.

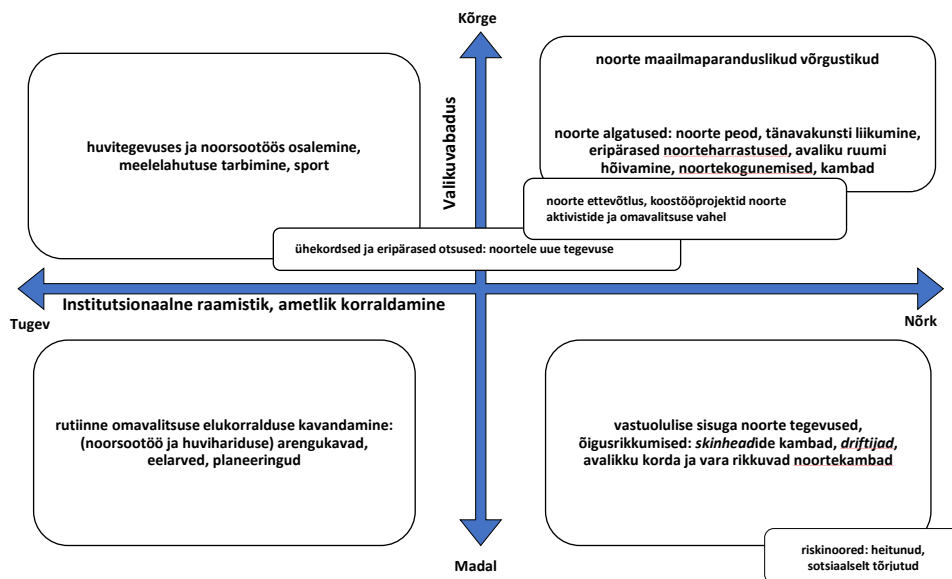
Osalus eeldab seega võimaluste loomist-andmist ja oskuste arengut järeleproovimise tagajärjel. Noored loobuvad osalemisest, kui ootused neile on liiga kõrged ja olukord ei võimalda edukogemust.

Noored on erinevad, sh sama earühma siseselt (vt ptk 3) ning nende vajadused ja võimalused kaasa rääkida tulenevad sotsialiseerumiskogemustest erinevatel „väljadel“, millega käivad kaasas oma reeglid – piirangud ja vabadused. Noorte osalemisvõimalused võtab ülevaatlilikult kokku alljärgnev joonis (Joonis 2). Sellel on kujutatud erinevaid võimalusi noorte tegevuse raamistamiseks. Vasakult poolelt leiab osalustegevused, mis on täiskasvanute poolt oluliselt raamistatud, paremalt tegevused, kus raamide seadmine on jäänud noorte endi otsustada. Noored võivad liikuda oma sotsialiseerumiseripäradest tulenevalt eri väljadel, kuid sellest, kui jõukohased või edukogemusi pakkuvad on täiskasvanute seatud raamid, sõltub see, kui lihtne on neil tegutseda vasakpoolsetel väljadel. Parempoolisel väljal, kus noored ise raame seavad, raamistatakse otsustamise ja suhtlemise viise teisiti. Noored tõlgendavad neid ümbritsevat „maastikku“: meediatekste, teiste inimeste kehasid ja nende liikumist ruumis, füüsilisi esemeid ja nende kasutamise viise, väljaütlemisi, helisid, suhtluskanaleid jm (Eglinton 2013)⁹. Noored kogevad neile loodud ruumi piiratuna, nad eksperimenteerivad neile seatud piire pidevalt nihutades, sh võttes kasutusele ruume, mida vanemad põlvkonnad ei tunnista. Joonise ülemine ja alumine pool väljendavad, et noorte otsustusvabadus ei sõltu üksnes täiskasvanute seatud raamidest, vaid asjaoludest, mis kitsendavad noore valikuid. Ka täiskasvanute maailmast eemale tõmbudes võivad noorte valiku- ja otsustusvõimalused

⁸ Duerden, M. D. & Gillard, A. (2011) An approach to theory-based youth programming. *New Directions for Youth Development*, 2011, supplement 1, 39-53.

⁹ Eglinton, K. A. (2013) *Youth Identities, Loyalities, and Visual Material Culture: Making Selves, Making Worlds*. Dordrecht jt: Springer.

kahanema hakata, sõltudes neist raamidest, mille nad endale ise ebateadlikult loovad. Seega on oluline, et eri väljade vahel oleks võimalik hoida dialoogi ning noortele omast eksperimenteerimist eri „maastikega“.

Joonis 2. Noorte osalusvormide tüpologia (Määttä ja Aaltonen, 2016; Saar, 2017¹⁰, uurijate rühmaarutelu osaluse teooria põhjal)

Et ka noorsootöötajate, noortega tegelevate spetsialistide ja muul moel noortega kokku puutuvate inimeste läbikäimine noortega toimub erinevates taustsüsteemides, on oluline jagada neile soovitusi nende kontekstist lähtudes. **Kahtlemata peab kaasamise viis sobima noorele, kuid olema ka kaasajale endale piisavalt lihtne ja turvaline. Vajalikud tegevused ei tohiks käia üle jõu ja kaasamise eesmärkide ning tulemuste hindamine peab sobituma kaasaja vajaduste ja võimalustega.**

¹⁰ Saar, H. (2017) Laste osalemise toetamine ja kaasamine otsustusprotsessidesse. Kokkuvõtte kordusküsitlusest, Tallinn: Lastekaitse Liit. <http://www.lastekaitse.ee/wp-content/uploads/2017/10/Laste-osalus-ja-kaasamine-otsustusprotsessidesse-2.pdf>

Määttä, M. & Aaltonen, S. (2016) Between rights and obligations – rethinking youth participation at the margins. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 36(3/4), 157-172

3. Noorte rühmade määratlemine osalus kogemusest lähtudes

Noored osalevad otsustamises ja noorsootöös võrdlemisi erinevalt. Laste osaluse (2017)¹¹ uuringu algandmetel tehtud analüüsi põhjal võib noored osalemiskogemuse järgi jagada neljaks (vt tabel 1, meetoodika lisa 1)¹². Analüüsist selgub, et osaluselt aktiivsete noorte rühm on suhteliselt väike ning nende osalus kogemus on võrreldes teiste rühmadega oluliselt positiivsem. Mõõduka osalus kogemusega noored jagunevad kaheks: väiksem rühm on saanud osalemisest positiivset tagasisidet (seega võib öelda, et u 30% noorte rühmadest suhtub osalemisesse positiivselt), suurem rühm negatiivset (arvamust pole noorte hinnangul arvesse võetud). Üllatuslikult on osalus kogemuseeta ning -soovita noorte rühm väga väike. Põhjus võib olla, et vastajate seas domineerivad aktiivsed internetikasutajad, kes on statistiliselt aktiivsemad ka teistes tegevustes. Osakaalult suurem on see rühm noorte eestlaste seas. Valimi eripärasid teadmata võib öelda, et vene noored on valmis osalema ning on kogunud kaasaraäkimist rohkem kui eestlased, kuid nende hinnangud sellele, kuivõrd on nende arvamusega tegelikult arvestatud, on kriitilisemad.

Tabel 1. Eri osalus kogemusega noorte rühmad

	Positiivse osalus kogemusega aktiivne noor	Positiivse osalus kogemusega mõõdukalt aktiivne noor	Negatiivse osalus kogemusega mõõdukalt aktiivne noor	Väheteadlik, kaasaraäkimise soovi ja kogemuseeta noor	Kokku
vastajate arv	68/8%	195/23%	367/43%	226/26%	856
eesti noored	8%	23%	40%	29%	698
vene noored	6%	22%	56%	16%	158

Allikas: Laste osaluse... 2017, algandmed, autorite analüüs

Märkus: $p=0,001$, Crameri $V=0,142$ (eesti ja vene noorte kogemuste erinevus on statistiliselt oluline, kuid erinevus ei ole eriti suur)

Mõistmaks seda, miks ja kuidas noored osalevad, on oluline selgitada, milline on nende noorte taust ning mida nad veel teevad ja kellega suhtlevad. Et noorte osaluse uuring ei avanud neid küsimusi, kasutati eri rühmade kirjeldamiseks nii dokumendi- kui küsitlusuuringu andmete kvantitatiivset analüüsi. Lisas 3 esitatud ülevaatlik dokumendianalüüs toob välja olulisemad noorte osalemist kujundavad tegurid (sh nt perekonnast ja elukohast, institutsioonidest, eluviisist ning noorsootöö korraldusest tingitud põhjused). Mina. Maailm. Meedia (2014)¹³ küsitlusuuringu analüüs püüab need tegurid esile tuua ka kvantitatiivses analüüsis. Noorte rühmitamise alused, mis peegeldavad ühtlasi nii väljakujunenud osalemise viise kui motive, võtab kokku joonis 3. **olulisemad noorte rühmade liigitusvõimalused (dokumendianalüüs, autorite süntees)**³. Joonis ei rühmita noori, vaid kirjeldab noorte rühmitamise põhimõtteid:

1. noorte osaluse mõistmisel on olulised noorte elukäiku kujundavad tegurid (**elukaar, sugu, elukoht, peresissetulek jm**), mida noor ei saa üldjuhul ise valida, kuid millest sõltub, mis valikuid noor teeb. Näiteks

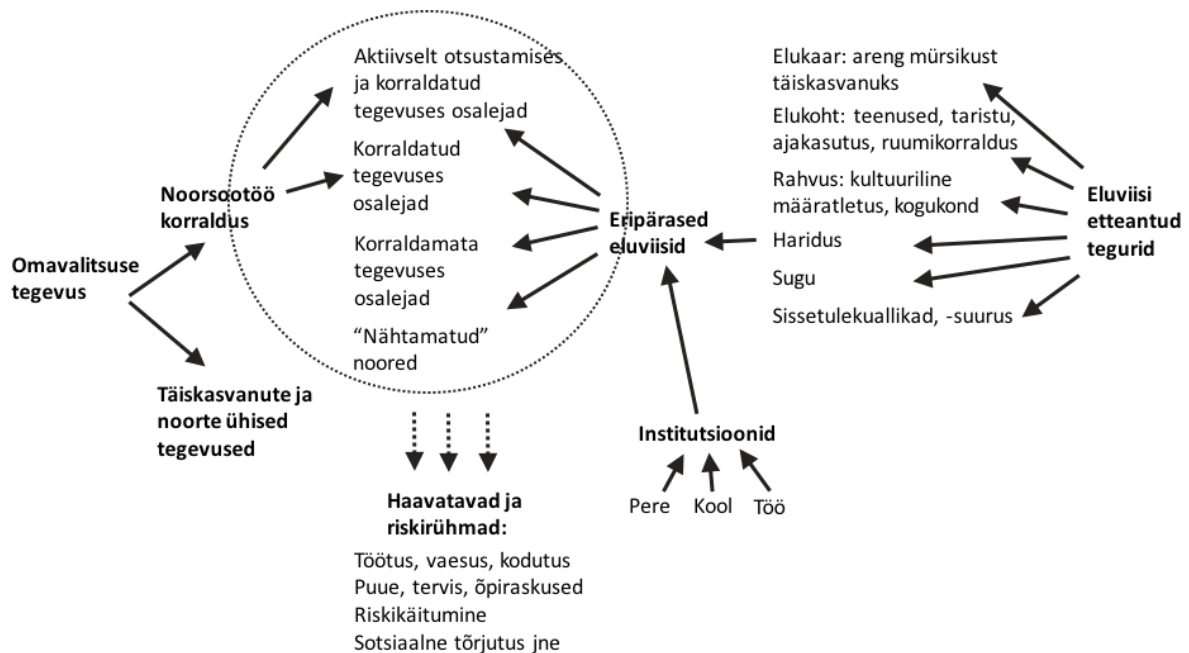
¹¹ Saar, H. (2017) Laste osalemise toetamine ja kaasamine otsustusprotsessidesse, Kokkuvõte kordusküsitlusest, Tallinn: Lastekaitse Liit. <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2017/10/Laste-osalus-ja-kaasamine-otsustusprotsessidesse-2.pdf>

¹² Laste osaluse (2017) uuringu andmekogumise meetoodika ei ole selge, mistõttu tuleks saadud rühmade suurus ja jagunemist kasutada eelkõige näitlikustava materjalina.

¹³ Mina. Maailm. Meedia: küsitlusuuring (2014) Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

määrab elukoht noore kauguse huvikoolidest ja –ringidest, teisalt sõltub noore võimalus oma huvialadega tegeleda (nt huvikooli tasu maksta) vanema(te) sissetulekust. Maakohas elamine tähendab üha sagedamini, et pärast põhikooli tuleb noorel asuda elama linna, mis omakorda mõjutab leibkonna eelarvet.

2. Noore olulisemad **institutsionaalsed sidemed (tööl või koolis käimine, pere)** näitavad, mil määral kujundavad tema tegevust (nt ajakasutus, kohustused) teised inimesed, aga ka seda, kuivõrd on noore tegevus vaadeldav kolmandatele osapooltele. Näiteks väheste institutsionaalsete sidemetega noorte (sh *NEET*-noorte) vajadusi on keeruline tundma õppida, sest nende märkamine sõltub lähedaste tähelepanust.

Joonis 3. Olulisemad noorte rühmade liigitusvõimalused (dokumendianalüüs, autorite süntees)

3. **Noore eluviis**, mida on võimalik käsitleda mitmel moel, väga erinevatest vaatenurkadest lähtuvalt (nt spetsiifilised subkultuuri praktikad, poliitiline osalus, meediatarbimine, sotsiaalmeedia kasutus, tarbimismustrid, kultuuritarbimise harjumused, ettevõtlikkus, vabatahtlik tegevus jne). Enamik analüüse loob noorte tüüpide skaala vaadeldavast aspektist aktiivseima ja passiivseima rühma vahele. Sotsiaalne norm on esile tõsta aktiivset tegutsejat ja tema eluviise. Näiteks otsitakse aktivistide eluviisist põhjuseid, mille kujundamise abil kasvatada aktiivsust ka teistes rühmades. Samas näitab küsitlusandmete analüüs, et ühiskondlikud aktivistid võivad ühtlasi olla ka riskigrupis – aktiivsed alkoholi, narkootikumide, tubaka tarbijad. Noore eluviis tingib, mis küsimused neile korda lähevad, mis keeles ja vormis pöördumised neid kõnetavad jne.

4. Noori süstematiseeritakse ka selle järgi, millised on nende kokkupuuted noorsootööga, lähtudes **noorsootöö tegevustest ja korraldusest**. Liigitus võtab sarnaselt noore eluviiside põhise liigitusega arvesse, et noore aktiivsus ja vajadused on erinevad. Noorsootöö korralduse (aga ka elukoha) mõju noore osalusele väljendub näiteks faktis, et 50% neist noortest, kes ei tea oma kodukohas ühtegi noortega tegelevat kodanikuühendust (mis tähendab, et neid tõenäoliselt polegi), kuulub tabelis (vt tabel 1) toodud „väheteadlike ja kaasaraääkimise soovi ning kogemuseeta noorte“ rühma.

5. Teaduskirjanduses leiavad enim käsitlemist noorsootöö korraldusest ja noorte eluviisidest välja kooruvad rühmad, mis on **riskialtid või sotsiaalprobleemide eskaleerumisele vastuvõtlikud** (nt töötus, füüsiline ja vaimne toimetulek).

Noorte rühmitamise viisid mudeldati küsitlusandmete abil empiirilisteks rühmadeks (klasteranalüüs, vt lisa 1) nii, et keskseteks teguriteks olid eluviisi väljendavad tegevused. Taustatunnustena vaadeldi ülejäänud rühmitamise võimalusi. Saadud viis noorte rühma mõtestati uurijate arutelus läbi ning neile leiti vasted ideaaltüüpidest. Ettekujutust ideaaltüüpidest kasutati järgnenud noorte osaluse kvalitatiivses analüüsis (nii noorte vaatluskohtade määratlemisel kui juhtumites, mille üle vesteldi ametnikega). Saadud noorte rühmad olid järgmised:

Üliaktiivne noor (10%) on teiste rühmadega võrreldes kõige aktiivsem osaleja erinevates tegevustes: osaleb kodanikuühendustes ja kodanikuaktisioonides, väljendab poliitilist meelsust, juhib tööl teiste inimeste tegevust, tarbib nii eneseväljenduslikul kui poliitilisel eesmärgil, osaleb kultuuri- ja suurüritustel, spordis, aga kasutab ka meediat ja sotsiaalmeediat. Ta külastab kõige sagedamini välisriike ning on aktiivne ka Eesti-siseselt. Selline noor on uurijale mõnevõrra ebahuvitav rühm, sest ta on ühiskondlikus elus kõige rohkem esil, sh kaasab see tüüp end hästi ka ise. Sellist noort kaasata on kerge, kui noorel on parasjagu piisavalt vaba aega ja kui ta ei nõua kaasajalt liialt innovaatilisi osalusvorme. Üllatav on selle rühma kõrge riskikäitumine – teiste noortega võrreldes kasutavad nad oluliselt sagedamini erinevaid mõnuaineid. Kohtab: sagedamini Tartus ja tõmbekeskuste lähistel, noortevolikogudes, kohaliku omavalitsuse valimistel 16-17-aastaste valijate seas¹⁴.

Subkultuuri-teadlik noor (19%) on sarnane eelmise rühmaga, aga mõõdukam. Tema tähelepanu on rohkem oma välimusel, tööl ja enesetäiendusel, ürituste väisamisel, meediatarbimisel ning poliitiliselt laetud tarbijakäitumisel (mõni empaatiline subkultuur nagu ökoaktivistid, aga ka tervisekeskne elustiil, sest see rühm kurdab oluliselt rohkem terviseprobleemide üle). Sarnaselt eelmise rühmaga võimaldab aktiivset elustiili võrdlemisi kõrge sissetulek. Statistilise pildi põhjal võib oletada, et selle rühma poliitiline aktiivsus on rohkem seotud noore meelisteemaga. Kohtab: suurlinnas, folgifestivalidel, avalikus ruumis, poliitilistel üritustel, ostukeskustes, spordisaalis. See rühm on statistiliselt suurem nende noorte seas, kes vanuse poolest on iseseisvunud, siirdunud kooli või tööle.

Pop-kultuuri järgija (14%) tunneb oluliselt vähem huvi avaliku elu vastu, aga on muutustega kursis. Selgeid eelistusi ajakasutuses eripäraste tegevuste suhtes ei paista. Ta tegutseb tööl sagedamini juhi ülesannetes ning käib rohkem välismaal – seda võimaldab võrreldes teiste rühmadega oluliselt kõrgem sissetulek. Pop-kultuuri järgijal on Eesti-siseselt palju sõite (sh raadiot kuulates), aga ta ei tee neid mitte üksnes kultuurikogemuste hankimiseks, vaid praktilistel põhjustel – ta elab oluliselt sagedamini tõmbekeskusest kaugemal. Kohtab: väikelinnas, suurüritustel (nt Pärnu Weekendil), transpordis teel ühest punktist teise.

Sotsiaalmeedias tegutsev kodanikuaktivist (19%) on statistiliste andmete põhjal võrdlemisi väheaktiivne. Tema tegevustes torkab silma mõningane kodanikuaktiivsus, mis kombineerub aktiivse tegutsemisega sotsiaalmeedias. Selle rühma aktiivsust pärsivad vähesed materiaalsed võimalused (kõrgeim vaesuse näitaja), mistõttu võib eeldada, et tema aktiivsus väljendub mõnes üksikus valdkonnas, mida statistiline analüüs ei pruugi kinni püüda. See rühm on statistiliselt suurem nende noorte seas, kes vanuse poolest võiks käia gümnaasiumis; ka on siin võrreldes teiste rühmadega rohkem tüdrukuid. Kohtab: loomade varjupaiga vabatahtlike seas, Facebooki „teisitimõtlejate“ gruppides, kooli kirjandusringis.

Mitteaktiivne noor (38%) ei tegele väliselt millegi empiiriliselt silmatorkavaga. Nende aktiivsus võib väljenduda mõnes kitsas või eripärasel valdkonnas, kuid statistiliselt piiravad seda toimetulekuprobleemid. Selles suures rühmas peitub ilmselt erinevaid alatüüpe, kelle toimetulek võib olla ka võrdlemisi hea. Statistiliselt iseloomustab seda rühma aga kõrge sotsiaalne heitumus. Kohtab: garaažis kitarristavates noortekampades, vaheaastal olevate noorte seas, mängurite seas, vene emakeelega poistekampades Virumaal ja Tallinnas, ühiselamus.

¹⁴ **Vare, K., Kook, U.** (2017) Selles vanuses valimisealisest elanikkonnast e-hääletas vaid 7%. ERR, Uudised. <https://www.err.ee/637493/e-haaletas-vaid-1794- uut-noort-valijat>

4. Noorsootöötajate vaade noorte osalusele

4.1 Omavalitsuste kui uuringujuhtumite iseloomustused

Järgnevas omavalitsuste noorsootöötajate ja -ametnike kogemuste analüüsis on omavalitsuste nimed asendatud omavalitsuse tüüpi iseloomustava nimetusega. Uuringu eesmärk ei ole uuritud omavalitsusi lugeja eest peita, vaid suunata tähelepanu noorsootöötajate lugudele, mis on iseloomulikud ka teistele sarnaste omadustega omavalitsustele. Sekka on toodud ka lugusid päevaajakirjandusest - et need on üldtuntud ja kohaspetsiifilised, ei ole neid anonüümseks muudetud. Järgnevalt ülevaade juhtumitest.

Suurlinn

Suurlinn on tiheasustusega tõmbekeskus, kus elab nii eesti kui vene emakeelega noori. Üldharidust pakutakse mõlemas keeles. Laste ja noorte võimalused noorsootöös osalemiseks on arvukad ja mitmekesised. Kõrvuti munitsipaalhuvikoolidega tegutsevad erahuvikoolid. Kuigi noortekeskusi on palju, on vajadus nende järele mõnes linna piirkonnas endiselt suur. Suurlinnale on iseloomulik noorteühingute mitmekesisus ning mastaapsed noorteüritused, noorte segment on ettevõtetele laiemalt tähtis.

Noorsootööd korraldatakse omavalitsuses mitmetasandilisena - tervikpilti koordineerib vastav linnaamet, praktilist tegevust juhivad linnaosavalitsused. Et noori on linnas palju ja noortega tegelevate spetsialistide hulk arvestatav, siis on noortega kokkupuutuvad spetsialistid spetsialiseerunud eri valdkondades (noorsootöö-, haridus-, sotsiaalvaldkond) ja ka noorsootöö korraldamise ja arendamisega seotud küsimuste kaupa. Suurlinna spetsialistid mõtestavad oma praktilist kogemust ka teoreetilisel tasandil. Erinevalt väikestest omavalitsustest käsitletakse noorsootööd kui teenust ja eristatakse seda selgemalt haridus- ja sotsiaalvaldkonnas pakutavast.

Tõmbekeskus linnalähedaste asulate ja maapiirkonnaga

Tiheasustusega linna ümbritseb hajaasustusega maapiirkond väiksemate asulate ja küladega, kus elab valdavalt eestikeelne elanikkond. Maapiirkondades vene õppekeelega koole ei ole, linnas töötab venekeelne põhikool. Maapiirkondade gümnaasiumiealised noored käivad linnas koolis, sest kodukohas gümnaasiumi pole. Enamik noorsootöö tegevustest ja valdav osa üritustest toimub eesti keeles.

Linn pakub mitmekesiseid tegevusvõimalusi nii täiskasvanutele kui lastele ja noortele. Lisaks huvikoolidele ja noortekeskustele, üldharidus- ja kutsekoolidele pakuvad noortele tegevust ka noorte- jt organisatsioonid. Linnas on pikaajalised noorsootöö korraldamise kogemused, noortega tegelevate eri valdkonna spetsialistide koostöökogemusest käivad teiste omavalitsuste ametnikud õppimas.

Linnaga hiljuti liidetud maapiirkondades erinevad noorsootöö korraldamise kogemused oluliselt, mõnedes asulates käivitati noorsootöö alles hiljuti, sh avati kohalik noortekeskus. Noorsootöö spetsialistid töötavad osalise koormusega. Mõnes väikeses keskuses tegelevad noortega kogukonna vabatahtlikud. Noortele pakutakse vähem tegevusi, sest maal on noori vähem ja nad on suurele alale laiali pillutatud. Tegevuste planeerimisel tuleb seega alati mõelda transpordi korraldamisele. Huvitegevusjuhendajate leidmine on keerukas, muist lastest-noortest võtab osa linnas pakutavatest tegevustest. Omavalitsuse kõigi noorsootöötajate (nii linna kui maa) omavahelise teabevahetuse ja kogemuste vahetamise soodustamiseks on loodud sotsiaalmeediagrupp.

Valdavalt venekeelne omavalitsus

Seda linnalist omavalitsust iseloomustab suur mitte-eestlaste osakaal. Tiheasustusala paiknevad linna territooriumil laiali, üksteisest kilomeetrite kaugusel. Venekeelsete õppeasutuste kõrval on linnas üks eesti õppekeelega kool. Noortega tegelevad spetsialistid vahetavad omavahel teavet juhuslikult, vajadusel. Enamik neist suhtleb vene keeles. Piirkonna huviringid ja huvikoolid on enamjaolt venekeelsed,

eestikeelset huvitegevust leiab kohalikust eesti koolist. Keeleerisusest tingituna dubleeritakse mitmeid tegevusi mõlemale keelerühmale. Noorte huvitegevust ja üritusi korraldatakse üldhariduskoolides ja huvikoolides. Koolide huvijuhid ei puutu linna ainukese noortekeskusega praktiliselt kokku. Noortekeskuse üritusi tuuakse mõnel korral aastas ka majast välja linnaruumi.

Maaomavalitsus tõmbekeskusega

Ühe väikelinnast keskusega maaomavalitsus koondab väiksemate asulate ja küladega maapiirkondi. Valla koosseisu kuuluvad osavallad. Kohalikke asju aetakse ainult eesti keeles. Kodulähedasi töökohti on piiratult, mistõttu elanikud liiguvad töö tõttu palju nii omavalitsuse piirides, kui ka kaugemal. Sama lugu on õppuritega - põhikoolis saab käia kodu lähedal, omavalitsuse ainuke gümnaasium asub aga vallakeskuses. Osad noored lähevad pärast põhikooli lõppu õppima ka suurematesse linnadesse. Hajaasustusega piirkonnale omaselt kujundavad noorte valikuid oluliselt transpordivõimalused. Kohalikele õpilastele on omavalitsuse piires ühistransport tasuta.

Noorsootöö korraldamisega on piirkonnas pikaajaline kogemus. Vallaüleselt koordineerib noorsootööd vallavalitsuse ametnik ja juba aastaid tegutseb kohalik noorsoo võrgustik, mille kokkusaamisi kasutatakse kogemuste vahetamiseks, koolituseks ja grupiüleseks arenguks (kõvisioonid). Lastele ja noortele pakuvad tegevusi valla eri osades paiknevad neli noortekeskust. Tegutsevad mõned huvikoolid, huviringe ja üritusi korraldatakse ka koolides ning huvi- ja kultuurikeskustes. Levinud on noorteprojektid, sh rahvusvahelised – valla noortekeskustes on mitmel aastal töötanud teiste riikide vabatahtlikud.

Maaomavalitsus ilma tõmbekeskuseta

Väikese valla territooriumil on mitmed väiksemad asulad ning hõreda asustusega ääremaad. Koostöö valla kolme suhteliselt eraldiseisva piirkonna vahel pole siiani olnud kuigi tihe. Kohalik elu toimub pigem väiksemates kogukondades, külades. Kohapeal on töövõimalused piiratud, ühistranspordi liiklus keskpärane. Elanike seas on mitte-eestlasi vähe. Vallas on kolm kooli, üks neist väikese gümnaasiumiosaga. Paljud noored lahkuvad pärast põhikooli lõpetamist vallast, et asuda õppima linnagümnaasiumis või kutsekoolis. Valla senine kogemus noorsootöö korraldamisel on suhteliselt napp, kuid noorsootöö koordineerimiseks on vallavalitsuse plaanis tööle võtta ametnik. Vallas tegelevad noortega koolide huvijuhid ja kolme noortekeskuse osalise tööajaga töötajad, kes teevad koostööd ka sotsiaal- ja lastekaitsetöötajatega. Huvikoole vallas pole. Paljud noored käivad huviringides teistes omavalitsustes. Seda toetab vald nn pearahaga.

4.2 Intervjuude analüüs

Ruum ja noorte osalus

Omavalitsuste ruumistruktuuri mõju noorte osalusele

Erinevused rahvaarvu suures, selle jaotumine ning tihedus regioonis tingivad ka halduskorralduses erinevaid lahendusi. Regiooni eripäradest lähtuvad ka võimalused noorte tegevusi korraldada ja nende vajadustele vastu tulla. Noorte soovid asetuvad eri tüüpi omavalitsustes erinevasse konteksti.

Suurlinn arendab noorte unikaalsust, sest suurem rahvaarv tagab teenuste arenguks ja eripärase soovidega noorte koondumiseks paremad võimalused. Näiteks ühingute, seltsingute, seltskonnadena. Organiseerunud ja iseteadlike noorte vajadustele on kaasajatel lihtsam vastu tulla, see-eest on vaja teha kompromisse noorte eri huvide vahel. Tõmbekeskuse keskkond inspireerib noortevaheliste erinevuste kasvu, aga põhjustab ka konflikte noortele esitatavate üldiste ootuste ning linnakultuuriga kaasnevate tegevuse vahel (nt *driftimine* ehk auto ülejuhtimine, rulatamine, parkuur ehk vabajooks, tänavakunst jne). Suurlinnas ja tõmbekeskuses tegutsevad noorsootöötajad tundsid ära kõik intervjuus käsitletud mitmekesiseid noori puudutavad olukorrad, maapiirkondades olid kokkupuuted noortega ühetaolisemad

ja tüüpilisemad. Maaomavalitsuses üleskasvav noor on eakaaslastega sarnasem kui tema linnas elavad eakaaslased omavahel. Linnakeskkond toetab noorte katsetusi. Nende edukas jälgendamine piisava hulga järgijate poolt aitab algsetel katsetustel kehtestuda uute tegevustena.

Ilma tõmbekeskuseta maaomavalitsuses ei ole võimalik tagada iga noore eripärastele soovidele vastamist, mistõttu tõuseb esile vajadus koostöö järele omavalitsuste (sh nende noorte) sees ja vahel, et eelarvet ja vahemaid mõistlikumalt ära kasutada. Maaomavalitsuses piirab noorte kaasamist innovatsiooniks vajalike tingimuste puudumine – noorte ühekülgne kogemus vähendab oskust tahta midagi senisest erinevat. Pika aja jooksul välja kujunenud tugevad kogukondlikud ning sugulussuhted takistavad omakorda omavalitsuses muutuste elluviimist, sest töökohtade täitmine ja roteerumine ei toimu samamoodi kui linnas. Noorsootöötajate, vabatahtlike ja huviringijuhtide leidmine maapiirkonda on reeglina raskendatud. Hajaasustusega piirkonnas on igasuguse tegevuse planeerimisel vaja vältimatult mõelda transpordi korraldamisele. Võimalikud variandid selleks on:

- a) lapsevanemad korraldavad, grupeerudes iseseisvalt,
- b) ürituste ajad sätitakse ühistranspordi aegade järgi (õhtuti on liiklus aga igal pool hõre),
- c) valla poolt korraldatud transport (kas lastele või tegevuse läbivijajale).

Hajaasustus kipub tingima, et eri külade noored omavahel ei segune (mis pole näiteks probleemiks suurlinnas, kus kodu lähedus pole noore jaoks huvialaga tegelemisel ja vaba aja sisustamisel sageli prioriteet).

Suurlinnas ja tõmbekeskustes on noorsootöötajatel võimalik tagada tööjaotus huvihariduse, noorsoo- ja sotsiaaltöö vahel, mis võimaldab arendada noortega kokkupuutuvate spetsialistide pädevust. Samas pole kontakt noortega nii vahetu kui maaomavalitsustes, kus igapäevane kokkupuude võimaldab noorte soove mõista lihtsalt isikliku kogemuse baasilt, näiteks ilma tüüpilist mahukat küsitlusuuringut tegemata. Maaomavalitsuses jääb vajaka jällegi anonüümsusest, mis võimaldab noortel linnas „karistamatult“ sotsiaalsete ettekirjutustega eksperimenteerida, aga ka eri vormis mõtteid avaldada.

Maaomavalitsustes hakkab noorte kaasamisel üha rohkem tooni andma ka haldusreform. Gümnaasiumiealised kolivad linna või käivad linnas koolis, saabudes koju nädalavahetusteks. Seetõttu on neid valla küsimustesse keeruline kaasata, nad puutuvad kohaliku eluga vähem kokku. Kui noor peab lähiaastatel niikuinii linna haridust omandama minema, võib tema arvamuse küsimine kohaliku elu küsimustes mõjuda kaasamisena kaasamise pärast.

Noortele mõeldud ja noorte endi "kohad"

Ruumikorraldus kujundab inimeste valikuid intuiitiivselt – asukohad ja väljanägemine on sageli mõjukamad

tegevuse suunajad kui faktiline teadmine. Vanemad, spetsialistid ja õpetajad, kel on arvestatav sõnaõigus noori puudutavates otsustes, soovivad kujundada noorte tegevusi asukohtades, mis on neile endile tuttavlikud ja turvalised või vastupidi, nende silma alt ära, raskesti ligipääsetavad vm. Noortel on kombeks luua oma ruumi (hõivata ehitisi, täiskasvanute poolt kasutuskõlbmatuks tunnistatud avalikku ruumi, muuta avaliku ruumi otstarvet), mistõttu noorte ruumikasutus võib osutada nende vajadustele ning ruumi teadlik kujundamine võib omakorda noori suunata.

Kui näiteks noortekeskuste ja koolide paiknemist ei võeta noorte kaasamisel kontekstina arvesse, võib juhtuda, et noortele kavandatakse tegevusi, kuhu nad füüsiliselt ei saagi kohale jõuda. Suurlinnas on noortekeskuste paiknemine ühtlasem ja uute keskuste rajamine on kavas üha rohkem kavandada selle järgi, milliseid tegevusi ja nõ kliente võiks sinna oodata (näiteks tantsuga seotud tegevused). Venekeelsetes piirkondades on avalikus ruumis üldiselt vähem kohti, kus kohalikel oleks võimalik aega veeta. Nii toimuvad ka noorte tegevused rohkem koolide juures ja huvikoolides-trennides ning kodus. Maaomavalitsustes võivad vahemaad olla pikad ning linnale tüüpiliste avatud noortekeskuste loomise peale alles mõeldakse. Noortekeskuste puudumist on asendatud ka koolide juurde noortetubade loomisega. Maaomavalitsuses, kus noortekeskus asus koolist kaugel, loodi pikapäevarühmast väljas olevatele lastele pärast tunde aja parajaks tegemiseks kooli vastav ruum. Praktika näitab, et maaomavalitsuses on noorte teadvustamata nõudlus oma ruumi järele väga suur – bussijaamades aega veetvad noored kolivad ümber noortekeskusesse, lühikese ajaga jäävad ruumid kitsakski.

Seda, millised noored tulevad kaasa rääkima, sõltub sellest, millist ruumi nad peavad omaks või millist taluvad. Mitmed noorsootöötajad nentisid, et noortele jäetakse ruum, mida keegi teine ei taha. Ruumid võivad olla räämas, külmad, kõledad jne. Need võivad olla ühendatud asutustega, mis ei vasta noorte ootustele ega võimalda anonüümsust. Ühes maaomavalitsustes on noortekeskus ühendatud värskest renoveeritud kultuurimajaga, mis asetab noored külaelu keskmesse; samas asub noortekeskus koolist mitme kilomeetri kaugusel, mis on noortele oluline takistus. Teisel juhul on noortekeskus pigistatud omavalitsuse kordnikuga samal korrusel asuvasse ruumi, mis toob kaasa liigse sotsiaalse kontrolli. Ühes tõmbekeskuses anti noorte käsutusse terve maja, mille korrashoiu eest tuli noortega tegelevatel asutustel endal vastutada. Noored muutsid selle omaks tänavakunsti ja siseruumide maalingute abil. Noortekeskuse siseruume sisustatakse võrdlemisi erinevalt. Mõnel pool on projektivahenditest muretsesud kaasaegsed vaba aja veetmise vahendid ja mööbel, mõnel pool piirdatakse üksnes taaskasutusmööbliga.

Noortekeskus on koht, kuhu tulevad need noored, kes otsivad kohta koosolemiseks või peavad leidma koha, kus aega parajaks teha (maaomavalitsustes), kellel pole võimalik kodus olla, kes on kaasatud noortekeskuse tegevustesse või kes elavad selle lähedal. Ruumi kasutust kujundavad noorte omavahelised suhted. Näiteks ei soovi eri vanuses lapsed samal ajal noortekeskuse ruumides koos viibida (maaomavalitsustes on noortekeskus ainult üks avatud ruum), selleks on eri vanusegruppidele eraldatud

erinevad ajad, mil nad oodatud on. Noortele tehakse ettekirjutusi nende käitumisest johtuvalt, näiteks sõltuvusaineid tarvitanud noori ei lubata teiste juurde. Noori meelitab noortekeskusesse (ja mujale) ka *wifi*, eriti kui koolis või kodus telefonikasutust piiratakse. Noortekeskus on seega ruum, mille reeglistikku ja kasutust kujundavad täiskasvanud ja noored koos, läbi rääkides, aga ka ebateadlikult.

Hängimisel on Tallinna ja maapiirkonna noorsootöötajate arvates eri põhjused. Tallinna noorte jaoks on kaubanduskeskustes, toitlustusasutustes ja parkides kohtumine osa täiskasvanulikust avaliku ruumi kasutusest – noortel lihtsalt

pole täiskasvanutega võrdväärseid kulutamisvõimalusi. Linnaruum (nt Tammsaare park, Vabaduse väljak jne) aitab sarnaste huvidega noortel ennast näidata ja kokku saada. Maapiirkondades on hängimine rohkem tingitud sellest, et noortel polegi täiskasvanute poolt reguleerimata ruumi või piisavalt kaasahaaravaid tegevusi, mis neid tänavalt ära tooks. Hõivatud noorte ajast möödub suur osa sageli transpordis.

Näiteid dialoogist linnaruumis eripäraselt käituvate noortega on üksikuid. Mitmes omavalitsuses on

kokkupuuteid tänaval parkuurijate, tänavakunstnike ja teiste noorte subkultuuridega, mille üks oluline tunnusjoon on, et nad tegutsevad tänaval ja omavalitsusel puudub nendega läbirääkimiseks ja konfliktide lahendamiseks neid noori esindav organisatsioon. Mitmes omavalitsuses on püütud noori huvitavat tänavakultuuri tuua huvitegevusse (tänavakunst, parkuur). See võib tuua linnaelanike ja noorte vahelise konflikti omavalitsuse vastutusalasse. Näiteks suurlinnas nimetati selleks, et vähendada kohalike elanike protesti tänavakunsti ringi vastu,

see ümber graafilise disaini ringiks. Noorte omaalgatuslikust tegevusest nn oma ruumis on üksikutel juhtudel kasvanud välja ka noorte ja omavalitsuse koostööprojekte, näiteks ehitati kaasava eelarve kaasabil ühte tõmbekeskusesse uus spordikeskus. Noortekultuuri korraldamata tegevustesse tänaval sekkutakse tavaliselt siiski politseipatrulliga, mõnikord ka ruumiliste vahenditega. Näiteks Tallinnas paigaldati Vabadussambale klambrid, et vältida rulasõitjate tegevust samba ümbruses. *Driftijate* eest on suletud väikelennuvälju. Suurlinnas olid kaubanduskeskuse töötajad mures sinna kogunenud noortekampade

pärast. Kui nad korjasid ära pingid, millel noored istusid, kolisid noored ümber lähedalasuvasse tootlustuskohta. Ühes sarnases tootlustuskohas, kus sooviti mittetarbivatest klientidest lahti saada, keerati kinni *wifi*. Aga leiab ka noorte ruumiga ahvatlemise võtteid, näiteks on avalikku ruumi paigutatud pingpongilaudu jm. Maapiirkonnas lahendas üks koolidirektor õues laamendava noortekamba probleemi ära nii, et kutsus nad koolimaja ruumidesse aega veetma. Ühes tõmbekeskuses otsitakse spetsiaalse lapsevanemate ja spetsialistide võrgustiku abil kadunud noori ka teiste noorte kodudest.

Ruum noorte osaluse edendamisel

Noorte kaasamisel on oluline ka siseruum. Noortekeskuses on oluline eristada ruumiosad, mis on mõeldud

eri vanuses noortele, noored teevad seda ka omaalgatuslikult. Ruumi suurus ja -jaotus on olulised, näiteks muudab ruumi väiksus tekkiva lärmi taseme tõttu mitme eri tegevuse ühitamise võimatuks. Noori kaasatõmbavateks vahenditeks ruumis on piljard jt sarnased mängulauad, mis võimaldavad tegutseda tervel seltskonnal; samuti köögid, kus tekib melu tüüpiliselt ka kodustes tingimustes. Täiskasvanute tarbeks korrastatud ruum on vastuolus noore ruumiga: teabetablood ametinimetustega (samas kui lasteaias, koolis ja noortekeskuses kutsuvad lapsed ja noored õpetajaid sageli eesnime pidi), ilmetud pisikese kirjaga kantseliitlikud teabematerjalid, ooteruumide elutu ruumipaigutus, hierarhiat toonitav toolide-laudade paigutus. Noorsootõtjad tõid välja, et noortega kontakti loomiseks tuleks alustada ruumipaigutusest, mis

annab igale osalejale võrdväärse positsiooni (nt ümmargune laud, võrdne istumise kõrgus).

Eri tüüpi noorte kohtlemine

Eri vanuses noored

Sõltuvalt omavalitsuse tüübist on omavalitsustel eri vanuses noortega kokkupuudet vähem või rohkem. Kui noorsootöö linnades hõlmab nii põhikooli- kui gümnaasiuminoori, siis maapiirkondades on omavalitsuse vaateväljas rohkem põhikoolis õppivad noored. Kõigile omavalitsustele on iseloomulik, et õppimise lõpetanud ja/või tööle asunud noortega on vähe kokkupuuteid. Häid näiteid selle kohta, kuidas kaasata selliseid noori, ei leitud.

Omavalitsuste praktika näitab, et eri vanuses noortega on vaja kasutada erinevaid võtteid. Näiteks noortekeskustes ei taha eri vanuses noored samaaegselt olla. Kui üks rühm on kohal, siis teine ei tule või asutakse vastastikuselt jõujooni paika panema. Noorsootõtjad suunavad noorte liikumist eri vanuserühmadele kohaseid tegevusi varieerides. Näiteks reguleeritakse ühes noortekeskuses vanuserühmade vahetumist mängulaua abil – ühel mängulaua poolel on noorematele, teisel vanematele lastele meelepärane mäng. Pooli vahetades vahetuvad ka noortekeskuses viibijad. Mitmed spetsialistid rõhutasid, et lastega tuleb tegeleda etapiti ja eakohaselt, et nad omandaksid järk-järgult edaspidises elus vajaminevaid oskusi. Nooremate kaasamise eesmärgina nähakse erinevate tegevuste ja teemade tutvustamist. Vanemate noorte osalemist erinevates tegevustes ja otsustusprotsessides tähtsustatakse noorte ettevõtlikkuse arendamisel (grupiprotsesside juhtimine, valikute langetamine). Vestlustes pöörati vähem tähelepanu sellele, et sama vanusegrupi siseselt võivad noored olla erineva võimekusega.

Eesti ja vene kultuuriruum

Enamikus Eesti omavalitsustest on elanikkond valdavalt eestikeelne. Valdavalt eestikeelse elanikkonnaga piirkondades eeldavad noorsootõtjad ja ametnikud, et mitte-eestlased oskavad üldjuhul suhelda ka eesti keeles. Vene emakeelega vanemad panevad oma lapsed kas piirkonna vene õppekeelega koolidesse (kui

neid on) või (üha sagedamini) kohaliku eesti õppekeele kooli. Eesti perede lapsed õpivad üldjuhul eesti koolides ka valdavalt venekeelse elanikkonnaga omavalitsustes. Mitme koduse keelega perede koolivalik võib sõltuda piirkonna koolikorraldusest ja peresuhetest. Kui maaomavalitsuste noored siirduvad pärast põhikooli lõppu edasi õppima lähikonna tõmbekeskustesse, siis vene noored võivad seetõttu, et neil on kohalikus tõmbekeskuses valikus vaid eestikeelne gümnaasium, liikuda edasi juba Tallinna. Sisuliselt võivad koolivõrgu reformid tühistada omavalitsuste ponnistused noori enda juures hoida.

Noorsootöös pööratakse rohkem tähelepanu sellele keelerühmale, mis on omavalitsuses levinum. Valdavalt venekeelse omavalitsuse spetsialistid nentisid, et eestikeelseid huviringe on linnas vähe, mistõttu saavad eesti noored huvipakkuvais tegevustes osaleda vaid venekeelsetes huviringides. Eestikeelses tõmbekeskuses elavate vene noorte jaoks on olukord sama. Kuigi noortekeskused võiksid olla eri keelt kõnelevate noorte vahel ühenduslülik, ei kinnita seda keskuste kasutuskogemus isegi siis, kui keelevähemusse kuuluvad noored räägivad hästi mitut keelt. Noorsootöötajate kogemused ürituste täitumisega näitavad, et vähemuses keelerühmade seas on rahuldamata vajadus omakeelsete tegevuste järele. Praktikute kogemusel huvitavad eesti ja vene noori sarnased tegevused, küsimus ongi lihtsalt keeles. Seega, et suurendada noorte kaasatust ja osalemisaktiivsust tuleb omavalitsuses leida võimalusi samadeks tegevusteks eri suhtluskeeltes.

Tõmbekeskuste noortekeskuste kogemus kinnitab, et lühiajaliselt aitab eri keelerühmi siduda nii eesti kui vene keeles suhtlev noorsootõtaja, noortegrupis endas leiduv mitmekeelne noor, aga ka teiste riikide vabatahtlike kaasamine, kes räägivad enamasti inglise keeles. Et noortevaheline suhtlus toimub siis juba nagunii mitmes eri keeles, on eesti ja vene noorte sulandumine lihtsam. Struktuurselt lahutab eesti ja vene noorte suhtlemist ka virtuaalmaailm. Eesti noored kasutavad rohkem Facebooki, vene noored *Vkontakte* keskkonda. On loomulik, et nad kasvavad lahus.

Vene kogukonnas on noorte tegevused loomult mõneti kollektiivsemad ja eri noorte jaoks ühetaolisemad kui eesti noorsootöös. Tegevusi korraldades arvestatakse, et need on kollektiivile – kõik löövad kaasa, ka kampaania korras. Noorsootöötajate kogemusel on vene kogukonnas eri põlvkonnad rohkem lõimitud, mistõttu eraldi kaasamine selleks, et teada, mis noortele meeldib, pole nii vajalik kui eestlaste kogukonnas, kus noored ja nende vanemate põlvkonnad on üksteisest rohkem lahutatud. Üritusi ühitatakse meelsasti riiklike tähtpäevade ja rahvusvaheliste teemapäevadega, sest siis on lihtsam neile vahendeid küsida. Samas on vene kogukonnas oluline ka hoida sidemeid sarnase kultuuritaustaga riikidega (Venemaa jt) - kollektiivide vastastikused külastused on neile olulised. Sellistele sõitudele on keerulisem vahendeid leida.

Vene noortega kokku puutuvad omavalitsuste spetsialistid tõdesid, et lapsevanema mõju on vene noore otsustele oluliselt suurem kui eesti noorte puhul. Noortele nõustamisteenuseid pakkuva organisatsiooni kogemuse kohaselt käivad eesti lapsed nende juures üksi, vene lapsed sageli koos lapsevanemaga. Vene pere lapsevanem ehitab oma lapse individuaalseid oskusi üles kindlas valdkonnas, nõ investeerides tema individuaalsesse tarkusesse. Vene koolides ja kogukonnas eeldatakse rohkem, et lapse tegevuste üle otsustab lapsevanem. Oma järglase käekäigu pärast muretsev ettevõtja annab koolile raha või vahendeid (nt inventar). Vene kogukonna toetust noorte tegevusele kujundavad rohkem isiklikud suhted. Eesti kogukonnale on iseloomulikud kõigile abivajajatele ühtviisi avatud kodanikuühendused.

Aktiivsete noorte kaasamine

Omavalitsusametnike ootused kohalikele noortele lähtuvad aktiivsete noorte eeskujust, kelle pädevusi seatakse mõtteliseks etaloniks ka teistsuguste noorte jaoks. Omavalitsustes küll tajutakse, et noorte aktiivsus vajab arendamist, kuid kohati samastatakse osalemist üksnes õpilasesinduses või noorte volikogus kaasalöömiselega. Kitsalt aktiivsetele noortele tuginedes võib tekkida oht mitte arvestada eri noorte rühmade soovide ja vajadustega, sest esindusfunktsiooni täitvad noored ei pruugi hästi esindada

ega tunda teiste noorte rühmade vajadusi. Ametnike kogemus ei näidanud, et nad mõistavad, kuidas aktiivsed noored oma ideedega nendeni jõuavad – kuivõrd on see juhus koos haruldase võimekusega ja kuivõrd omavalitsuse tegevuse hea korraldus. Maaomavalitsuste huvijuhtide üksik kogemused kinnitavad statistilist pilti – maal on õpilasaktiivi keerulisem osalejaid leida kui linnas. Selle üks põhjus on koolivõrgu reform – maale jäänud põhikooli lõpetajad pole gümnasistidega võrreldes piisavalt küpsed, nii et igal aastal ei leita aktiivset eestvedajat. Ametnikud arvestavad ka noorte rühmaga, kelle aktiivsus väljendub intensiivses huvialategevuses – kokkupuuteid huviringide, treeningute jm tegevustega ülekoormatud noortega oli kõigis omavalitsustes. Noorsootõtajad näevad noorte aktiivsusest mitmekesisemat pilti, sh koolis kõrvalejäänud noori, kes leiavad oma osaluspotentsiaali noortekeskuses, kus nende tegevusele antakse vähem väliseid hinnanguid.

Protsessi, kuidas vähemaktiivset noort saaks rohkem osalema panna, kirjeldati hästi maaomavalitsustes. Noorsootõtajate kogemusel pole maanoorte huvid nii selgelt välja kujunenud kui linnas, nii et selgitamiseks välja noorte soove, on noorsootõtajatel tulnud väljakäidud ideede kohasust praktiliselt järele proovida. Näiteks töid ühes maaomavalitsuses noorsootöö spetsialistid välja ebakõla omavalitsuse ootuste ja noorte soovide vahel. Kui noorsootööd korraldaval ametnikul olid noorte tegevuste suhtes kunstiliselt ja hariduslikult elitaarsed nõudmised, siis noored tahtsid lihtsalt diskot korraldada. Noored jäid sellegagi hätta, sest neil polnud rendilepingu sõlmimiseks allkirjaõigust. Noorsootõtajate kogemus näitab, et vähemaktiivsete noorte kaasamisest on vaja noore kõrvale toetavaid inimesi, kes neile samm-sammult nõu annaksid, korraldamisel kaasa aitaksid, julgustaksid läbikukkumise korral. Oluline pole niivõrd noorte tegevuse raskusaste või eesmärk, kui oskuste arendamine neis valdkondades ja viisidel, mis on sellele noorte rühmale parasjagu jõukohane. Liiga keeruline või ebahuvitav ülesanne võib noore teotahet ja seega osalusaktiivsust kahandada.

Noorte aktivistide seast võib leida inimesi, kes on valmis ise noorsootööle pühenduma. Omavalitsuse ametnike töökogemuses on näiteid ürituste osalejate seast uute korraldajate leidmisest, aktivistide sõpruskonnast noortele juhendajate otsimisest, endiste aktivistide kaasamisest ringijuhendajaks jne.

Üheks aktiivsete noortega seonduvaks teemaks on ürituste ja tegevuste paljusus ning aktivistide ülekoormatus. Ametnike kogemus peegeldas nii noortega tegelevate organisatsioonide omavahelist konkurentsi, aga ka laste raskusi ühendada õppetöö ja huvitegevus ning lapsevanemate sekkumist lapse liialt suure aktiivsuse ning hinnete halvenemise korral. Noored on noorsootõtajatele ise märku andnud, et tegevuse kõrval peab neile ka päris vaba aega jääma. Tõmbekeskustes on hakatud tegevusi ühendama, et vähendada dubleerimist ja omavahelist konkurentsi noortele. Konkureerivad ka õppetöö ja huvitegevus, näiteks ei arvestata kooli õppetöö hindamisel noore mujal omandanud kogemusi.

Kaasamata noored, kõrvalejäävad noored

Aktivistide kõrval on omavalitsustes noori ka teisest äärmusest, nn kõrvalejäänud. Intervjuud noorsootõtajatega näitasid, et kaasamata noored võivad linnas jääda spetsialistide poolt märkamata. Praktikaid nende ülesleidmiseks osati vähe välja tuua. Maaomavalitsustes leidsid noorsootõtajad, et kuigi seal on kõrvalejäävad noored kohalikule kogukonnale nähtavad, ei ole nende kaasamiseks lihtsast lahendust. Kogukond võib küll olukorda teada, kuid tõenäolisem on leppida väljakujunenud suhetega. Anonüümsem linnaelu pakub kõrvalejääjate kaasamiseks eri võimalusi. Pettudes ühes tegevuses või suhtlusvõrgustikus on noorel võimalik panna end proovile mõnes teises.

Kõrvalejäämise põhjusi võib olla erinevaid. Kaugemal koolis käivail noortel möödub suur osa ajast ühistranspordis või seda oodates. Lapsed, kelle vanemad on välisriigis tööl või tööl kodust kaugemal (aga ka nutiseadmes), püüavad toime tulla oma igapäevase eluga. Üksinda jäänud noore kodu võib kutsuda ligi eakaaslast ja toetada riskikäitumist. Intervjuudes toodi näiteid noorte kohanemiskäitumise uude elukohta

kolimisel või välismaal elanud perede naasmisel Eestisse. Noored jäävad vahel kaasamata ka teise keelekeskkonna või noorsootöö spetsialistide kasutatavate teabekanalite ebasobivuse tõttu.

Kaasamata noored jäävad silma kollektiivis, kus nende käitumismustrid võivad viidata sotsiaalsetele toimetulekuraskusele. Näiteks jäävad noortekeskuses silma lapse toitumisharjumused, koolikeskkonnas aga lapse soovimatus pärast kooli koju minna. Koolides kogutakse õpilastelt teavet selle kohta, kas ja millistes huvikoolides ja -ringides nad osalevad. Koolis märkavad muutusi noore käitumises klassijuhatajad, kuid neil ei pruugi olla oskust või teadlikkust reageerida. Süsteemseid võtteid kõrvalejääjate kaasamiseks välja ei toodud. Mitteamalejate aktiveerimiseks püütakse kasutada mikrovõtteid, näiteks ühes koolis kaasati kõrvalejäänud noored teadlikult koolinäidendisse, teises kujundati vastavalt rühmatööde meeskondi. Kolmandas kujundati „õpilaselt õpilasele“ nurgakest, kus õppeaines tugevam õpilane saaks järele aidata abivajajat. Päriselt aga selline koostöö ei toimunud.

Sotsiaalselt haavatavad noored

Linnades tegelevad riskinoortega paljud eri valdkondade spetsialistid (sotsiaal-, haridus-, kriminaalhoolduse, tööturu-, tervishoiuvaldkonnast) ning haavatavatele noortele on olemas eraldi tugisüsteemid (näiteks mobiilsed noorsootöötajad). Ühes tõmbekeskuses löid noorsootöötajad ja ametnikud eduka süsteemi nn haavatavate noorte rühma individuaalseks kaasamiseks huvikoolide tegevusse – loodi tugispetsialistide tugivõrgustik riskinoorte tuvastamiseks, koolitati huviringide juhendajaid, soetati huvikoolidele eraldi õppevahendid, viidi noored huviringidesse kohale. Maapiirkonnas on riskinoortega tegelevaid spetsialiste vähem ning erinevad rollid tagab sageli üks ja sama inimene (mis on noorele ka mugavam). Noorsootöötajate kogemuse kohaselt ei tule probleemidega noor kuigi sageli ise muredest rääkima, sagedamini teevad seda tema pärast mures olevad lähedased või sõbrad. Kohalik noortekeskus täidab mõnikord ka sotsiaalkeskuse rolli, kust haavatavad noored leiavad ärakuulamist. Üks noortekeskuse töötaja tõi näite, et tema poole pöördus varem keskuse korraldatud laagris osalenud noor. Noor oli valmis talle oma murest rääkima, sest noorsootöötaja näitas valmisolekut temaga pikema perioodi vältel suhelda. Kaasamine võib seega muutuda võimalikuks pikema usaldust kasvatava suhtlusprotsessi tulemusena.

Riskinoortega tegelemist kujundavad ka lapsevanemad. Lapsevanemad on näiteks ise noorsootöötajate poole pöördunud, kui nende lapsed ei jõudnud ööseks koju. Keerulisem on lapsevanematega, kes oma laste muredega tegeleda ei taha ja ka nn rändavad pered. Toimetulekuraskustes ja sageli sotsiaalselt isoleeritud pered kolivad teise omavalitsusse niipea, kui kohalik sotsiaaltöötaja, õpetaja või muu spetsialist perega ühendust võtta püüab. Sellistest juhtumitest edukaks osutunud kaasamisnäiteid välja ei toodud.

Riskinoored osalevad huvikoolides ja -ringides vähem kui noored keskmiselt. Noorsootöö praktikute kogemus näitab, et erilised noored ei osale huviringides ka seetõttu, et nende eripärane käitumine segab ringikaaslasti ning ringijuhid ei tule sellega toime. Ühes omavalitsuses lahendati olukord spetsiaalse tegevusega – sellistele noortele pakuti ühise tegevusena välja jalgpallitreeningud. Eri omavalitsuste noorsootöötajatel on positiivseid kogemusi ühisest toiduvalmistamisest noortekeskuses. Pudrukeetmises ja küpsisetordi valmistamises on ilmselt noortele jõukohaseid rühmaprotsesse, mis loob eduelamusi. Kui ühed tulevad gurmeeringi õppimiseks, siis teisi toob söögi pakkumine lihtsalt paremini kohale.

Kokkupuuted alkoholi- kui narkotarvitajatega kätkevad nii piitsa kui präänikut. Kuigi joobes noored näiteks noortekeskusesse pigem ei tule, leiti intervjuudes, et noorsootöötajad ei pruugi ka alati noore joobest aru saada. Noortekeskuse töötajal on võimalik joobes noorega kohapeal rääkida, teavitada politseid ja piirata noortekeskuse külastust. Linna noorsootöötajad kasutasid rohkem sanktsioone, maapiirkonnas aga läbirääkimisi – näiteks kamba liidriga, et vältida noortega suhete katkemist.

Noorte osalemine otsustusprotsessides

Noorte aruteludesse ja tegevustesse kaasamine

Noorte tagasisidet koguvad omavalitsustes eri osalised, mõtestamaks oma tegevuse kohasust ning noorte soove. Tagasisidet küsivad omavalitsuse ametnikud ja volikogu liikmed, õpetajad, huvitegevuse juhendajad jt. Olulisemad noortelt tagasiside kogumise viisid on suhelda õpilasesinduse või muu noorte esinduskoguga ning noorte küsitlus (kvantitatiivsed meetodid). Noorsootöötajatele on oluline, et tagasiside oleks „vormistatav“, sest see aitab kaasa oma töö tulemuste esitlemisele. Eriti tugevalt seostus noorte osalemine esindus- ja osaluskogudega valdavalt venekeelses omavalitsuses, kus kaasamist tõlgendati esmajoones poliitilise osalemisena (valitavad rollid). Omavalitsuses ja koolis sõltub noorte kaasatus sellest, kui „asjalik“ on vastava noortekogu esindaja. Kui linnades sooviti näha noorte meeskonnas paremat tööjaotust (et noorte koormus ei ületaks nende võimeid), siis maaomavalitsuses nenditi üldiselt raskusi selliste noorte leidmisega, kes oleksid valmis noorte häält esindama.

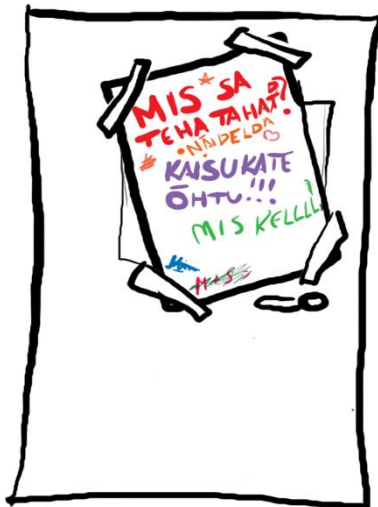
Noorte tagasisidet mõtestatakse linnades, kus noorte valikud on nende suure arvu tõttu statistiliselt paremini vaadeldavad, ka pearaha, osavõtunumbrite ning kõikvõimalike dokumentide põhjal. Huviringide valikud, projektitaotlused jm „jäljed“, mis jäävad noortest maha noori kaasamata, on igapäevane töövahend suuremate otsuste langetamisel (nt noorsootöö eelarve). Selliste andmete kasutamise ohuks võib olla kirjanduse analüüsis välja tulnud risk tõlgendada kaasamise meetodit noorte arvamusega. Näiteks annab projektitaotluse sisu küll palju teavet selle kohta, mida noor teha soovib, kuid projektitoetuste jagamise kord kujundab omakorda oluliselt seda, millistele tegevustele noored üldse toetusi taotlema saavad. Hea lahendus siinjuures võib olla kaheastmeline toetusvoor, milles esimeses voorus saab avaldada soove vabas vormis ning järgmises vooru pääsevad tegevused, mille noored isekeskis välja on valinud (näiteks Keskkonnainvesteeringute Keskuse taotlusvoor Negavatt) või millele noore sõbrad ja kogukond on sotsiaalmeedias piisavalt meeldivust (*like*´id) väljendanud (näiteks „Nopi Üles“ – noorte omaalgatuslike ideede projektifond). Noorsootöötajad tõid mitmel puhul välja projektikeskse mõtlemise ohte noorte tegevusvabadusele, aga ka noorsootöötajate enese tegevusele. Soovist noortele vastu tulla, võivad noorsootöötajad jääda kahe tule vahele – ühelt poolt range aruandlus, teisalt noored, kes tahavad langetada valikuid vastavalt hetkele või neid jooksult ümber teha.

Tõmbekeskustes tõid noorsootöötajad välja mitmeid edulugusid, kus noorte kaasabil või initsiatiivil on rajatud või rajamisel spordikeskus või mõni muu noori köitva valdkonnaga tegelemist toetav kompleks. Kuigi üksikute aktivistide üle, kes linnavalitsuse uksest on oma ideega sisse astunud, tunnevad ametnikud uhkust, ei ole neil ülevaadet sellest, kuidas ja miks sellised ideed linnavalitsusse jõuavad ning mis mitte, kui kaua võtab see aega (noore elukaare kulgemisest lähtuvalt on aeg kriitiline, sest rahastuse saabumisel võib tema olla omavalitsusest lahkunud). Vestluste „ridade vahelt“ leiab teabe, et aktiivsetele noortele on kaasa aidanud edukad vanemad ja eriline sotsiaalvõrgustik, mistõttu ei saa järeldada, et oma ideega omavalitsusse minek oleks jõukohane kõigile noortele. Oludes, kus noorte tegevust piiritletakse kooli ja lapsevanema poolt väga tugevalt (n-õ mikrojuhtimine), on võrdlemisi vähetõenäoline, et noored julgeksid oma suurte ideedega välja astuda (makrootsused). Näiteks sunnitakse koolis noortele peale küsitlustele vastamist, mille vähese rakenduslikkuse tõttu ei saagi noored kogeda erilist edukogemust kaasamisest.

Omavalitsustes ja koolides tehtavate küsitlusuuringute kasutegurit ei tõlgendatud omavalitsustes ühtviisi. Näiteks tõi ühes tõmbekeskuses küsitlusuuring väga hästi välja vajaduse valitud arendusobjektide järele (sh avatud, mitte standardiseeritud küsimuste vormis). Selle põhjuseks võis olla see, et neil teemadel oli kohalikus meedias ja kogukonnas mitmel korral arutatud. Küsitluses peegeldus avaliku arvamuse kristalliseerumine (eelnevalt jagatud seisukohtade väljakujunemine). Ühes maapiirkonnas, kus noorsootööga alles alustati, nenditi, et nende noorteküsitlus ei andnud erilisi tulemusi. Selget arvamuste ühisosa välja ei joonistunud. Seega võib järeldada, et küsitlus iseenesest ei pruugi pakkuda rakenduslikku

teavet, kui noorte vajadusi pole eelnevalt noortega mikrotasandil läbi arutatud. Omaette probleem võib tõusta noorte küsitlustest siis, kui nad järjepidevalt soovivad midagi, mis on omavalitsuse eelarve jaoks liiga kulukas, näiteks hipodroomi. Dialoogi ootuste ja tegelike võimaluste üle küsitlus ei võimalda. Seega ei vähenda küsitlus lõhet omavalitsuste ja noorte ootuste vahel. Samas oli suurlinnast ka näiteid, kus suuri kulukaid otsuseid langetati ilma, et vajadust selle järele oleks küsitlusega mõõdetud. Noorsootöötaja oskab hinnata konteksti ja seda, mida saaks teha, aga mida noored ei oska tahta.

Väikestes ja maaomavalitsustes on kvantitatiivsete andmetega vähem ette võtta, sest noored on homogensemamad ja võimalused piiratumad. Numbrites väljenduvad arvamused võivad võimendada tajutud lõhet soovitava ja pakutava vahel. Noorsootöötajad tõid välja, et selleks, et noorte arvamust teada saada, on neile vaja poolele teele vastu tulla ja aidata läbi mõelda, millised soovid on realistlikud. Oskus koguda ja väärtustada kvalitatiivset tagasisidet on olemas, kuid selle rakendatavus noorsootöö aruandluses

on madal. Noorsootöötajate kogemustes töötavad noortelt tagasiside saamise viisidena kõige paremini: vestlusõhtud (mainiti tõmbekeskustes), ideede „lennutamise“ ajurünnakud või jooksev ülesmärkimine seinal olevatele tahvlitele-postritele, ka Facebooki soovikast (maapiirkondades). Kõigis omavalitsustes rõhutati vaba vestluse väärtust teabeallikana – noorte esitatavad spontaansed küsimused, jutuaajamine huviringis, vestluskatked noortekeskuses, eravestlused sotsiaalmeedias. Valdavalt venekeelses omavalitsuses toodi välja väga loov näide aga selle kohta, kuidas suurendada õpetajate ja õpilaste teineteisemõistmist. Iga reede sisustati kooliradio programmis õpetajate soovilauludega, mille ideid koguti õpetajate toas soovikasti. Kindla formaadi loomine teisele osalisele võõraste mõtete esitamiseks võib töötada ka mõnel muul puhul või moel.

Noorte tegevustes osalema saamisel väärtustatakse sarnaselt tagasiside kogumisega otsekontakti („teavitamisel ei tööta plakatid, koduleht ega ka Facebook“). Töötav teavitusviis on vahetu kontakt, kus „võtad noorel nõobist kinni ja räägid“. See aitab noore tähelepanu võita ja pakkuda talle uut osaluskogemust (mis on oluline), samas võib see osutada ka jõupositsioonilt noore kohale käsutamiseks. Kindlate noorte väljavalimine võib anda eri tulemusi: aktivisti võib nii üle koormata, sotsiaalselt kõrvalejäänule võib anda see uue võimaluse. Näiteks delegeriti ühes vene koolis noorele kooliürituste pildistamise kohustus. Maaomavalitsustes, kus eelarve on kitsam ning noori vähem, ei julgeta ilma nendega läbi katsetamata uusi ja pikaajalisi asju ette võtta, sest noorte juhuslikest alternatiivsetest võistlevatest plaanidest võib sõltuda näiteks noortekeskuses kavandatava ürituse edu (osalemine).

Nippe, millega noori üritustele meelitada, on mitmeid: söögi pakkumine, populaarsete noorte kutsumine (noorele ei pruugi olla oluline, mis toimub, vaid kes läheb), palve sõbrad kaasa kutsuda.

Noorte kaasamisel loodavad noorsootöötajad Facebooki rühmadele. Rühmad on loodud noorsootöö korraldusest lähtudes: noorsootöö ametnik on kaasatud noorteaktiivi rühma, õpilastel ja lapsevanematel

on oma suhtlusrühmad, kuhu võib kuuluda ka õpetaja, õpetajatel oma rühm, noortekeskustel oma rühm. Noortega kokkupuutuvad spetsialistid sõltuvad teabevahetuses seega sellest, millised noored on otsustanud nende lehte jälgida või rühmaga liituda. Sotsiaalmeedia ei paku võimalust kohtuda noorega, kes ei palu end sõbraks võtta või kes ei liitu spetsialisti võrgustikuga. Noored on üldjuhul alati end sõbraks pakkuma, sh siis, kui noorsootöötaja ei tahaks noorega eraisikuna sõbruneda. Vene koolides pole kõigil huvijuhtidel sotsiaalmeedia kontosid. Noorsootöötajatel või nende asutusel on

tüüpiliselt konto ühes sotsiaalmeedia võrgustikus (see võib olla neile ka asutuse poolt ette kirjutatud), enamate haldamine on keeruline.

Noortega suhtlemise ja neilt tagasiside küsimise viisid

Omavalitsuste praktika noortega suhtlemisel ja neilt tagasiside küsimisel kinnitab mikrotasandi olulisust – nii mõnigi kord võib mõni täiskasvanute jaoks vähetähtis detail või sündmus mõjutada noorte tegutsemisindu ja valmidust kaasa rääkida. Noored ei pruugi teada ega osata kõike seda, mis on täiskasvanute jaoks enesestmõistetav, ootamatud takistused või liigne kriitika võivad kaasa tuua noorte loobumise edasisest tegutsemisest. Või ka vastupidi, väike tõuge või mõõdukas toetamine õigel hetkel aitab muuta noort aktiivsemaks. Ühe tõmbekeskuse spetsialisti sõnul "tahet ei tohi tappa" - noortega suhtlemisel on oluline luua sobiv keskkond, õpetada noortele julgust tulla vajadusel nõu ja abi küsima, julgustada ja toetada neid ning hoiduda negatiivsest tagasisidest.

Noortel on mugavam suhelda neile tuttavas keskkonnas. Ametnike kogemuski peegeldab seda, et noortelt saab tagasisidet paremini pigem noorte oma ruumis kui ametlikus keskkonnas, nt ametnike kabinettides. Üha rohkem liiguvad ka noorsootöötajad ise sinna, kus noored on. Näiteks on noortele mõeldud tööelu nõustamine liikunud koolidesse ja lõimunud õppetööga. Seega, ametnikel tasub aeg-ajalt väljuda oma kabinetist ja suunduda sinna, kus noored igapäevaselt on.

Noortega suhtlemiseks sobivama keskkonna loomisel tuleb mõelda ka ruumipaigutusele - ühes tõmbekeskuses kohandasid noored pärast paari esimest kogunemist oma noortekogu tööks kasutatavat ruumi selliselt, et algne teatristiilis paigutus asendati ovaalse lauaga, mille ümber saadi samal tasapinnal võrdsetena suhelda. Noortele omaseks ruumiks, kuhu noorsootöötajal tuleks minna, on ka veeb. "Internetis on kõik palju lihtsam", nentis maapiirkonnas noortega tegelev spetsialist, pidades silmas seda, et digimaailmas on noortega suhelda ja põnevaid asju teha lihtsamgi, kui vaid noorsootöötajal selleks vajalikke oskuseid on. Teinekord võib noortega suhtlemisel takistusi tekkida ka lihtsalt seepärast, et noored ei saa täiskasvanutest aru, nt väljendub täiskasvanu liiga keeruliselt või on tegemist keeleprobleemiga.

Noorte tegevustesse kaasamisel tuleb ette näha ka neid probleeme, mida noor ise lahendada ei saa (näide noorteürituse korraldamisest ühes vallas, kus noored soovisid rentida kultuurimaja saali, kuid lepingut sõlmida nad alaealistena ei saanud). Selliseid olukordi aitab lahendada see, kui asutuse struktuuris anda mõnele inimesele ülesanne noori toetada ja julgustada või muuta asutuste toimimisujuhiseid noortele

kohasemaks. Sellises rollis täiskasvanu saab teisi täiskasvanuid noortega tegelemiseks ette valmistada, aga ka aidata noortel üle saada nende tegemisi tabavast kriitikast. Näiteks kahetses ühes maaomavalitsuses kohalik noorsootöötaja, et ei saanud vallavolikogu istungil oma ideed tutvustamas käinud noortega kaasa ühtki toetavat täiskasvanut. Noortele esitati selliseid küsimusi, mida noored tajusid ründena. Nad ei soovinud rohkem oma plaanidega volikogu ette minna. Teises maaomavalitsuses korraldasid noored kohalikus noortekeskuses üritust, mille ettevalmistamises osales mitu noort. Üks neist vedas teisi alt ja jättis oma ülesande õigel ajal täitmata, mille tõttu ka teised ei saanud oma osa teha ja lõppkokkuvõttes üritus hilines. Noortekeskuse töötaja siiski ei noominud hilinejat, vaid kasutas seda kogemust pärastisel arutelul ürituse korraldamisest saadud õppetundide üle. Selle spetsialisti sõnul on oluline mõista iga juhtumit noore õpiprotsessi osana. On loomulik, et kõik tegevused alati ei õnnestu. Noorte tegevustesse kaasamise eesmärgiks on neile mitteformaalse õppimise võimalust pakkuda. Erapooletu suhtumise ja toetava kohtlemise olulisust rõhutasid intervjuude käigus erinevate organisatsioonide spetsialistid.

Noorte juhendamine, oskuste arendamine, rühmaprotsessid

Noored tajuvad suhtlemisel väga kiiresti, kas täiskasvanu teeb seda oma tööülesannete tõttu (kaasamine kaasamise pärast) või huvitub päriselt. Ühes maaomavalitsuses tegutsesid küla vahel korda rikkuvad poisid, kellega kohalikel elanikel konflikte tekkis. Olukord lahenes tänu kohaliku kooli direktorile, kes läks noortega juttu ajama ning nad jahedal õhtul koolimajja sooja kutsus. Sellest sai alguse plaan leida noortele külas oma ruum, kus nad saaksid oma aega mõistlikumalt veeta. Oskuslikult lahendati konfliktne olukord ka teises maapiirkonnas, kus mõnuaineid tarvitanud noored noortekeskusesse kippusid. Noorsootöötaja otsustas politsei kutsumise asemel alustuseks välja selgitada, kes on selle noortegrupi liider ning läks temaga vestlema. Selle tulemusena ei langetatud selgepiirilist noorte ja noorsootöötajate vahelist otsust, vaid loodi usalduslik suhe, mille pinnalt noortega järjepidevalt lubatu ja lubamatu üle läbi rääkida. Ühes suuremas tõmbekeskuses, kus noortekeskuses käib palju noori, kehtib põhimõte, et keskusesse tulevate uute noortega suhtlemiseks tuleb alati leida aega. Nende kogemusel saab suhtluse üleval hoidmisest alguse kogu edasine tegevus. Seega selleks, et noori tegevustesse või otsustamisse kaasata, on oluline nendega luua usalduslik suhe: põgusad vestlused, valmisolek kuulata, väikesed eksperimentaalsed sammud.

Intervjuudes omavalitsuste spetsialistidega toodi välja, et noorte juhendamine ja nende oskuste arendamine tähendab sageli noortega omavaheliste reeglite kokkuleppimist ja vahel on kasulik ka noorte tegevuste osaline ettevalmistamine. Noorsootöötajatele on tavapärane, et noored pakuvad välja mingi idee, mille elluviimine neile liiga keerukaks osutub. Nad balansseerivad tegevuste omapoolse märkamatu ettevalmistamise ning noorte õpikogemuse tagamise vahel, milles on ka ebaõnnestumine vajalik. Täiskasvanud saavad muist korraldusraskustest enda peale võtta, pakkudes noortele näiteks ruume, nõuandeid või kaasabi. Näiteks märgati ühes maaomavalitsuse noortekeskuses, et kohalikel noortel on probleeme töö- ja korraharjumusega, ilma milleta kavandatav üritus ebaõnnestuks. Et neid oskusi arendada, leppis noortekeskuse töötaja noortega kokku, et noorte meelistegevust – kokkamist – tehakse ainult sel tingimusel, kui kõik noored pärast kokkamist ka ühiselt nõud ja ruumi ära koristavad.

Järkjärgulise õppimise ja arengu toetamine on noorte tegevustesse ja otsustesse kaasamisel oluline. See tähendab vahel ka seda, et toetatakse noorte soovi teha midagi lihtsalt meelelahutuslikku. See annab noortele võimaluse töötada meeskonnas ja osaleda grupiprotsessides. Esimene positiivne kogemus võib hiljem viia uute põnevamate tegevuste katsetamiseni. Kui kohe algul keelata noortel tegelda "lihtsa meelelahutusega", võivad nad turvalise proovimise kogemusest ilma jääda.

Noorsootöö korraldus

Omavalitsuste koostöö (sh reform), kokkupuuted

Omavalitsuste ametnikud ei osanud konkreetseid haldusreformist tulenevaid muutusi noorsootöös välja tuua, pigem olid nad tuleviku suhtes äraootavad. Haldusreformiga seoses viidati üldisematele mõjudele – uute suuremate omavalitsuste teke võimaldab uuendusi juhtimises ja muutusi omavalitsuse töötajate seas. See võib luua uusi võimalusi koostööks, tegevusteks. Järk-järgult tuleb üle vaadata valdkonna töökorraldus, ressursside kasutamine ja töötasud. Intervjuudes peegeldus mitmesuguseid kogemusi - on ühinenud omavalitsusi, kus varem eraldi tegutsenud piirkonnad valmistuvad koostööks, kuid on ka omavalitsusi, mille domineerivas piirkonnas eeldatakse, et ülejäänud nende senise praktika üle võtavad.

Kõrvaltvaatajale selgus, et noorsootöö kohalikku korraldust mõjutavad oluliselt omavalitsuse suurus ja tüüp. Linna iseloomustab noortega tegelevate spetsialistide ja organisatsioonide rohkus ja sellest tulenev spetsialiseerumine, uusi noorsootöötajaid ja juhendajaid on lihtsam leida. Linnades on noortega tegelevatel spetsialistidel nõu ja tuge saada mõnevõrra lihtsam kui maal, kuivõrd võrgustik, kellega konsulteerida, on avaram. Maaomavalitsustes tuleb noorsootööd korraldada pikkade vahemaade ja vähese tööjõu tingimustes. Koolivõrgu ümberkorraldamine ja haldusreform avaldavad samuti suuremat mõju maapiirkondadele, kus noored käivad kaugemal koolis, vene emakeelega noored õpivad eesti koolides ja omavalitsusesisesed vahemaad on suured. Seal on võimalused noori kaasata kujundatud rohkem omavalitsuse tahtest sõltumatute tegurite poolt.

Maaomavalitsustes on noortega tegelevaid spetsialiste vähem ja nad paiknevad eri piirkondades laiali. Standardlahendusi omavalitsuse ülesannete täitmiseks hajaasustusega piirkondades pole. Võimalus on võtta igasse piirkonda tööle osakoormusega spetsialist, kogu omavalitsuse peale üks „mobiilne“ spetsialist, osa tegevusi lepinguliselt sisse osta või toetuda kogukonna vabatahtlikele. Noorsootöö korraldamine maal on komplitseeritud ka kvalifitseeritud tööjõu vähesuse ja madala palgataseme tõttu. Omavalitsused kasutavad loovaid viise ringijuhendajate värbamiseks ja motiveerimiseks.

Noorsootöö korraldamist kohalikes omavalitsustes mõjutavad oskused ja tahe valdkonda rahastada. Piirkondades, kus on osatud projektitoetuste võimalusi ära kasutada, on loodud materiaalne baas, mille abil noorte vajadustele vastu tulla. Omavalitsuste spetsialistid tunnustasid intervjuudes kohalike omavalitsuste koostöögruppide programmi, mis on inspireerinud koostööd ja võimaldanud realiseerida seni rahapuuduse tõttu ootel olnud ideid. Noorte omaalgatuse õhutamiseks on omavalitsustes heaks praktikaks kaasav eelarve, aga ka omavalitsuste rahastatavad fondid, kust noored saavad oma ideede elluviimiseks toetust taotleda. Samas oli noorte juhendajatel ka kogemusi, et projektikeskne lähenemine on moonutanud noorte ja juhendajate loovust, värvates tegema asju, millele saab lihtsamini raha ning millel on selgepiiriline lõpp.

Omavalitsustevaheline koostöö võib olla kriitilise tähtsusega vajalike ametipostide mehitamisel. Näiteks on maaomavalitsused palganud juhendajaid kahasse, eri piirkondadeülevalt tegutsema. Analoogselt on võimalik valdades või osavaldades ka noorsootöötajat jagada. Noorsootöötajad vajavad ka nõupidamise ja juhtumite üle arutamise võimalusi. Seda tagavad noorsootöötajate võrgustikud (sh Facebooki grupid, meililistid), eriti maal, kus kohtumised on vahemaade tõttu ajakulukad. Ühe maaomavalitsuse praktikas käib noorsootöö spetsialistide võrgustik koos igakuiselt. Kohtumist kasutatakse õppimiseks ning töövõtete arendamiseks (kovisioonid). Samas võrgustikus on katsetatud ka lühiajalist noortekeskustevahelist tööpostide vahetamist, mis osutus osalejate hinnangul väga kasulikuks. Omavalitsuste ühisprojektid on mitmekesisistanud ka noortele pakutavaid tegevusi.

Horisontaalne koostöö

Valdkondadevaheline koostöö noorte toetamiseks on levinud kõigis omavalitsustes, väljakujunenud tööruitiinidest sagedasemad on juhtumipõhised kogemused. Selliseid näiteid leiab nii maalt kui linnast. Eri spetsialistide ja lapsevanemate koostöös on tegeletud kaubanduskeskuses lärmavate, lapsevanema järelevalveta jäänud või öösel koju tulemata jäänud noorte juhtumitega. Ühiselt on otsitud lahendusi ka süsteemset lähenemist vajavatele probleemidele, näiteks külatänavail liikuvatele tegevusetu noortele, noorte tegevustele veebiavarustes ja riskinoorte vähesele kaasatusele huvitegevusse. Valdkondadeüleline koostöö sõltub palju kohalike sädeinimeste tegevusest. Linnades, kus spetsialiste ja asutusi on rohkem, on koostöö liigendatum ja piiritletum. Sõltuvalt probleemist liigub noor ühe spetsialisti juurest teise juurde. Maaomavalitsustele on omasemad isikupõhised suhted, mis võivad nii soodustada kui vahel ka takistada koostöö arendamist ja juhtumite lahendamist.

Venekeelses keskkonnas on lapsevanemate roll ja mõju noorte valikutele palju tugevam kui eestikeelsete noorte puhul, samuti on seal iseloomulik noortele suunatud tegevuste tugevam raamistatus. Võrreldes muude omavalitsustega tehakse venekeelsetes omavalitsustes noortele kavandatavate tegevuste planeerimisel märksa rohkem koostööd lapsevanemate ja kultuuriseltsidega. Noortekeskusi on venekeelses keskkonnas vähe ja üldharidus- ning huvikoolide kokkupuude ja koostöö noortekeskuse töötajatega on vähene.

Horisontaalne koostöö ei ole probleemitu. Erinevatel osalistel on ise eesmärgid. Näiteks kohalike elanike arusaam sellest, mida noored peavad tegema või tohivad teha, erineb noorsootöötajate ja noorte arusaamast. Kui õpetajad ja huvijuhid peavad oluliseks huvitegevuse haakuvust õppekavaga, siis noortekeskuste töötajad taunivad liigset püüdlust noori õpetada ja hinnata. Koolis samaaegselt õpetajana ja huvijuhina töötav spetsialist tõi välja rollikonflikti hindeid paneva õpetaja ja õpilast mitteformaalselt toetava huvijuhiga ülesannete vahel. Õpilase jaoks on tegu ühe ja sama inimesega. Omavalitsustes noortele tegevusi pakkuvad organisatsioonid (nt kool, huvikool, noortekeskus) võistlevad üksteisega (sh tahtmatult) noorte vaba aja pärast. Näiteid püüdlustest tegevusi kooskõlastada ja koordineerida leidis erinevatest omavalitsustest.

Lisaks ametkondadele nimetati intervjuudes noorsootöö partneritena ka ettevõtteid ja kogukonna vabatahtlikke. Kogukonnaliikmete sekkumist noorte ebakohasesse käitumisse pidasid intervjueritud noorsootöö spetsialistid omavalitsuse ametniku reageerimisest tulemuslikumaks. Ettevõtetega tehakse koostööd nii noortemalevate korraldamisel kui õpilastele eri ettevõtlusvaldkondi tutvustades. Toodi ka näiteid, et ettevõtted on võtnud üle noorsootööst pärinevaid tegevusi (üritused, laagrid) ja pannud need kasumlikult tööle.

Noortele mõeldud teenused

Silmatorikavamad tegevused, mis aitavad kaasa noore otsustamisvalmidusele või arvamuste väljakujundamisele, olid seotud noorte tööeluks ettevalmistamise ning ettevõtlikkuse suurendamisega. Näiteks on karjäärinõustamises lõimitud teabe jagamine, nõustamine, tööelu järeleproovimine, ettevõtete külastamine, „Tagasi kooli“ ja õpilasettevõtete programmid jm. Noortega tegelemine kohapeal koolides ja eri kooliastmetes on näidanud häid tulemusi. Omavalitsuse ametnike hinnangul on noorte ettevõtlikkust toetavate programmide hulk suurenenud.

Linnades on tööle võetud spetsiaalselt tänav- ja riskinoortega tegelevaid spetsialiste. Huvi mobiilse noorsootöö võimaluse laiendamise vastu on omavalitsustes tuntav.

Vajadusi noortele mõeldud teenuste järele tuleb ka ootamatutest valdkondadest. Näiteks tuleneb liikluseadusest, et lapsed peavad rattaga tänavail liikumiseks taotlema jalgrattaluba. Õpilastele

jalgrattakoolituste korraldamise kohustus pandi koolidele, aga neil polnud selleks piisavalt võimekust. Noortekeskus võttis laste jalgrattakoolituste korraldamise enda peale. Et noortekeskustel endal pole koolituste läbiviimiseks koolitusluba, korraldatakse jalgrattalubade koolitusi koostöös autokoolidega.

Huviringide loomise viisid

Huvitegevuste käivitamiseks on omavalitsusel vaja leida noortele huvipakkuv või vajalik tegevus, teemat valdav ja noortega sobiv juhendaja, rahalised vahendid ning ruumid ja kavandada transport. Omavalitsuste praktika näitab, et huviringide loomiseks on mitmeid viise:

- noortelt kogutakse teavet huvipakkuvate tegevuste kohta ning noorsootöötaja või huvijuht proovib neid käivitada, otsides vahendeid või sobivaid elluviijaid;
- huvijuht või noorsootöötaja võtab üle teise omavalitsuse toimiva eeskuju (nt robotikaringide, õpilasfirmade või rakendusteatri levik, rahvatantsuringi tunniplaani lisamine);
- noortelt tuleb algatus, lapsevanemad aitavad kaasa, ametnikud tulevad vastu (siserulapark tõmbekeskuses sündis tänu kaasavale eelarvele);
- ühekordsest projektitegevusest areneb välja stabiilne huviring (maaomavalitsuses käivitatud ukulele klubi kasvas välja laste suvekooli projektist);
- huviring käivitub tänu vabatahtlikele või kohalikele sädeinimestele, kes pakuvad end juhendama neile huvipakkuvat tegevust (nt trummi- või draamaring kogukonna lastele), tegevusest olulisem on juhendaja karisma ja pädevused;
- eestkosteorganisatsioonid või ettevõtted soovivad noortega tegeleda (tänavakunstnike koolitused, lennukolledži ühisprojekt vallaga).

Omavalitsused on juhendajate probleemi leevendamiseks juhendajat omavahel jaganud, et tagada talle piisav töömaht ning muuta ringijuhendamine logistiliselt võimalikult mugavaks. Ühes omavalitsuses korraldati ürituste sari, mille raames osteti ühekordselt sisse noorte poolt soovitud hobitegevused. Noored said igast valdkonnast esmase teadmise ja kogemuse, mis võib neil edaspidi aidata teadlikumaid valikuid teha.

Maapiirkondades ei saa huvitegevuses mööda vaadata transpordi korraldamise vajadusest. Omavalitsuste kogemusel on kohati lihtsam transportida lapsi eri küladest ühte huviringi kokku, kui panna juhendajat või treenerit eri kohtadesse käima. Laste sõitude korraldamisel kasutatakse kombineeritult nii ühistransporti, vajadusel omavalitsuse bussi kui ka lapsevanemate poolt ühiselt korraldatud sõiduvõimalusi.

Mitmetes omavalitsustes toodi välja noorteüritustel osalemistasu küsimise vajadus. Valdav praktika on, et üritused on noorte jaoks tasuta. Pea kõigis omavalitsustes toodi näiteid juhtumitest, kus noored on üritusele registreerunud, kuid jätavad lõpuks ikkagi tulemata. Noorsootöötajate arvates on vajalik noore väike omaosalus, et panna neid enne üritusele registreerumist mõtlema, kui huvitatud nad tegelikult on.

Tegevused noortega

Omavalitsustes kohtab erinevaid arusaamu sellest, milleks noori tegevustesse kaasata. Ühed spetsialistid rõhutavad noore õppimisprotsessi, teised lõpptulemuse olulisust, näiteks omandatavate pädevuste ühitumist õppekavadega. Sageli toodi välja noortele pakutavate ürituste ja tegevuste paljusust, dubleerimist ja konkurentsi. Kuigi kohati kritiseeriti noorteürituste pakkumist kui kaupa, võib vähem aktiivse noore jaoks juba kohaletulek olla piisava raskusastmega ülesanne. Noorte tegevused ja kokkusaamised on ka igal juhul kohaks, kus lahendatakse omavahelisi arusaamatusi ja konflikte (ja ka see on õpiprotsess). Noorsootöötajad leiavad ka, et vene noor lööb kaasa pigem selleks, et midagi omandada,

eesti noor pigem selleks, et puhata. Noortekeskuste töötajate kogemusel vajavad noored ka niisama olemise võimalust, vaba aega iseendale tegevuste väljamõtlemiseks.

Noortele tegevuste kujundamisele lähenetakse nii ülalt alla kui alt üles, igapäeva praktikas väljendub see võrdlemisi orgaanilise koosloomena noorte ja täiskasvanute vahel. Noorte enda soovid ei ole alati püsivad ja vastupidi, täiskasvanute plaanid ei leia alati noorte toetust. Üllatuslikult on edu toonud ka osavõtu täiskasvanute poolt kohustuslikuks muutmine. Kui noored loobuvad üsna kergekäeliselt tundmatus tegevuses osalemisest, siis uudsete tegevuste kohustuslik järeleproovimine võib aidata noorel mõista, et pakutav tegevus võib teda siiski huvitada. Ühes omavalitsuses kasutati ringitundi selleks, et noored saaksid tegevuste eri võimalused läbi proovida. Kohustuslik rahvatantsuring hakkas noortele meeldima. Uudseid tegevusi ühitati ka üritustega, kus noored juba käisid. Intervjuudest ilmneb, et ka noorte initsiatiivil korraldatud tegevustes võib olla vajadus täiskasvanud juhendaja või toetaja järele.

Ressursid: raha, tööjõud, motivatsioon

Vaatlused ja vestlused omavalitsustes näitasid, et omavalitsuste oskuslikkus noorsootööd rahastada või toetuste võimalusi ära kasutada on ebaühtlane. Omavalitsuste valikuid vahendite kasutamisel on läbivalt käsitletud ka eelnevates peatükkides. Omavalitsustes on noorsootööle lisarahastust leitud ka eripärastest allikatest, näiteks EAS-ist või kohalikul ettevõtluse arenduskeskuselt, vabatahtlike annetustest, sh Hooandja abil. Noortega tegelevad praktikud kiitsid kohalike omavalitsuste koostöögruppide programmi, mis on seni ootel ideede realiseerumisele kaasa aidanud. Edukas rahastamine ei pruugi samas tagada noorte rahulolu, sest tänaste noortel soovile või plaanile vahendite leidmine (sh projekteerimine) võib võtta aastaid (nt tõmbekeskuses kulus noorte algatusest sündinud spordikeskuse valmimiseni kaheksa aastat). Seega juhtub sageli, et noored lahkuvad kodukohast enne, kui nende soovid täituvad.

Materiaalselt baasilt on oluliselt mahajäänud venekeelsed omavalitsused, kus ametnike keelebarjäär (eriti nn projektikeeles väljendumiseks) võib osutada takistuseks, et olemasolevaid projektitoetusi tulemuslikult ära kasutada. Virumaal on laste paremaks kaasamiseks vaja materiaalse baasiga tegeleda (näiteks toetada ametnikke raha taotlemisel) – vaja on juurde luua kohti, kus noored saaksid oma soove ellu viia (näiteks unistatakse kohalikest noorteatrist, noortekeskustest), vaja on sisustust ja tehnikat. Vestlused omavalitsustes näitasid, et noorsootöö materiaalse baasiga tegelemine võib välja tuua peidetud ja teadvustamata vajadusi – kui puudujääkidega ollakse harjunud, võetakse seda iseenesestmõistetavalt ja paremat ei osatagi soovida. Ka vajadus üleüldise venekeelse teabevahetuse järele on suur (nt omavalitsuse veeb olevat noorsootöötaja sõnul nii keeruline ja teabevaene, et lapsed otsivad vajalikku Riigi Teatajast).

Kindlasti on vajalik jätkata noortega tegelevate spetsialistide koolitamist ja enesearendamist. Täiendkoolituse vajadustena toodi välja digimaailma teemasid ning noorte sõnavara tundmaõppimist. Noortega tegelejad vajavad rohkem tuge projektidega tegelemise lihtsustamiseks. Kõikvõimalikku aruandlust, planeerimist ja tagasiside andmist on noorsootöötajate igapäevatoos palju. Noorsootöötajad juhtisid intervjuudes tähelepanu nende ja teiste noortega tegelevate spetsialistide töötasude erinevusele, maapiirkondades puhkuste ajal asendamise probleemidele (puhkuse ajal tuleb asutusel sageli uksed hoopis sulgeda).

4.3 Kokkuvõte

Noorte otsustesse kaasamisele loovad raami omavalitsuse asutuse iseloom (nt hõreda vs. tiheda asutusega omavalitsused), noorsootöö korraldus, koolivõrk ja keelekeskkond, mis kujundavad seda, mis küsimustes on omavalitsusel üldse võimalik noorte vajadustega arvestada. Noored määratlevad oma vajadusi võrdlemisi intuiitiivselt, st katsetades ja proovides, kohandades jooksvalt oma ootusi kogetava

järgi. Seetõttu on noortel võrdlemisi keeruline kujundada laialdase kandepinnaga hinnanguid selle kohta, mis on omavalitsuses puudu või mida tuleks juurde luua.

See, mil määral noored oskavad või suudavad kaasa rääkida, tuleneb noortele antud või jäetud tegutsemis- ja diskussiooniruumist ning täiskasvanute suhestumisest sellega. Tänapäevaste otsustusprotsessidele omane tüüpiline aruteluruum peidab endas eeldust, et noored suudavad oma arvamusi väljendada lähtuvalt täiskasvanute või aktiivsete/varaküpsete noorte mõõdupuust. Enamik noortest ei ole sellistes otsustusprotsessides osalemiseks koheselt valmis, aga nad saavad neis otsustes erineval määral kaasa lüüa, kui nendega järk-järgult vastastikuseid usalduslikke suhteid luua. Noori tuleb toetada ja meelitada tegema pisikesi iseseisvaid samme, kasutades seejuures lahendusi, millesse on sisse ehitatud võimekus leevendada tagasilööke, ära kuulata ja julgustada ning vajadusel ka omalt poolt astutavad sammud, et noortele vastu tulla. Noorsootöötajate kogemuse põhjal areneb noorte inimeste otsustamisvõimekus vähehaaval, väljendudes kehaliste oskuste arengus, eripäraste tegevustega eksperimenteerimises ja teadvustamata koosloomes täiskasvanutega. Noorte tegevuse tulemused ei pruugi seejuures olla täiskasvanu silmale ilusad või sügavamõttelised.

Selleks, et jõuda noort kaasava otsuseni, tuleb võtta aega ja loobuda kõiki osalisi laialdaselt ja ulatuslikult kaasavast ideaallahendusest. Nähtavamaks saaks muuta kaasamist, mis juba praegu täiskasvanute ja noorte argisuhtluses toimub, kuid mis oma sisukusest hoolimata leiab kaasamisena vähe tunnustust. Noorsootöötajate ja -ametnike seas tasub kaaluda koosloome jt meetodite kasutamist seotud pädevuste arendamist. Juba valmis vastuste küsimine väga erineva tausta ja osalusvalmidusega noortelt ei toeta arendavat osalusprotsessi.

Omavalitsustesisesed otsustusprotsessid võtavad aega (näiteks toodi ühes omavalitsuses eduloona esile 8-aastast noorteobjekti ehitusprotsessi). Et vähendada noorte pettumust otsuste aegluses, on hea kaasata noori ka väiksemate küsimuste lahendamisse, mille abil on neil võimalik kogeda vahetut tagasisidet ja edutunnet enda arvamuse väljendamisest (kooliesine lilleklump, *wifi* levila, klassiruumi paigutus jms).

Oma arvamuse kujundamine eeldab, et noortele võimaldatakse ka päris vaba aega ja oma ruumi. Noorte kaasamistegevusi on seetõttu hea ühitada juba olemasolevate tegevustega, see aitab vähendada survet noorte ajakasutusele. Et noorte kogemust tundma õppida on oluline liikuda ametniku ruumist välja noorte juurde, leida üles need kohad, kus on võimalik noorte tagasisidet koguda (näiteks ühiskonnaõpetuse tund, ühistransport või koolibuss, huviring). Kriitiliselt tuleb üle vaadata seniste aktiivsete noorte tegevuse edutegurid, et mõista, kuivõrd on sarnasel viisil tegutsemine jõukohane vähesemate ressursside ja pädevustega noortele.

Ametnike kogemused näitavad, et kuigi noored sõbrunevad sotsiaalmeedias täiskasvanutega kergelt, säilitavad nad oma varjatud ruumi ka digimaailmas. Kuigi digitööriistad ei suuda kaasata korraga eri tüüpi noori, on neid siiski võimalik kasutada, et osaluskogemust mitmekesistada ning luua noorte ja täiskasvanute ühist aruteluruumi (nt maapiirkonnas tegi noortekeskuse töötaja ise kohalikele lastele jõukohase multimeediamängu, mille abil lapsed õppisid nutiseadmeid kasutades oma kodukohta tundma ning löid videoklippe kohaliku asutuse reklaamimiseks).

Omavalitsused võivad vajada ka ise tuge, et leida sobivaid mudeleid, mida rakendada kohalikus kontekstis noorsootöö korraldamisel, näiteks et lühendada tajutud (aga ka tegelikku) füüsilist kaugust, leevendada noorte vähesusest või töötajate värbamise keerukusest tulenevaid probleeme.

5. Noorte vaade osalusele

“Tundub, et meie arvamusest huvitatakse, kuid ei saa aru, kas see ka tegelikult midagi mõjutab.”

5.1 Antropoloogilised välitööd noorte seas

Uuringu teoreetilise osa järeldest lähtuvalt on oluline noorte hääl¹⁵ kuuldavaks teha selliste meetodite abil, mis aitavad esitada nende kogemusi võimalikult loomupärasel kujul. Sageli kasutatakse noorte hoiakute, arvamuste ja käitumismustrite kirjeldamiseks ning noorte otsustusprotsessidesse kaasamiseks vaid kvantitatiivset küsitlusuuringut. Noorte arvamust oodatakse üldjuhul standardiseeritud vormis või juba n-ö valmis lahenduste kohta, kuid harva kaasatakse neid sobivate tegevuste väljatöötamise varases etapis. Noorte kaasamine otsustusprotsessidesse toimub üldjuhul õpilasesinduste ja -liitude, noortekogude jms toel, kuhu koonduvad vaid kõige aktiivsemad.

2017.a. sügisel said esmakordselt kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel osaleda 16- ja 17-aastased. Põhiseaduse muutmise eesmärk oli tõsta noorte huvi poliitika, riigi ja kohaliku omavalitsuse arengu suhtes. Valimistel, eelkõige e-hääletusel osalenud noorte arv jäi aga oodatust väiksemaks¹⁶.

Mõistmaks, kuidas kaasata noori neid puudutavate otsuste väljatöötamise laiaulatuslikumalt, sihispärasemalt ning tulemuslikumalt, uuriti välitöö raames noorte igapäevaseid käitumismustreid ja nende osalemist noorsootöös, sh huvitegevuses. Samuti seda, mil moel eri tüüpi noored osalevad otsustusprotsessides praegu või näeksid end neis osalemas tulevikus. Vestlustest ilmsel, et noored samastavad ühiskondlikku aktiivsust poliitilise aktiivsusega, mistõttu nad sageli ei teadvusta oma kaasatust. Ühiskondliku aktiivsuse all peetakse eelkõige silmas osalemist noortekogude töös, kuulumist õpilasesindusse jms, mitte aga näiteks kaasalöömist kohalikus kultuurielus.

Tajumaks selgemalt noorte igapäevast tegelikkust nii nagu nemad seda tunnetavad ja mõtestavad, viidi viies Eesti linnas läbi antropoloogilised välitööd, mis hõlmasid endas osalusvaatlusi ja etnograafilisi intervjuusid erinevas vanuses, erineva kultuurilise, etnilise, sotsiaalse ja haridusliku taustaga noorte hulgas. Välitööde üks oluline eesmärk oli teada saada, kuidas kaasata otsustusprotsessidesse noori, kes on seni formaalsetest otsustusprotsessidest pigem kõrvale jäänud, ja uurida, mis on osalemist takistanud. Mitmed noored tõid välja, et ühiskondlikel teemadel seisukoha võtmiseks, sh valimistel osalemiseks, pole neil piisavalt informatsiooni ega kogemust. Samuti tunnetavad nad selgelt vanuselise hierarhia mõju ning võõristavad ametkondlikke suhtlusvorme.

Osalusvaatlus andis võimaluse kaasata uuringusse erinevaid sihtrühmi, sh neid noori, kes ei võta osa omavalitsuste poolt noortele pakutavatest tegevustest, ei käi noortekeskustes, trennides ega ringides. Selline lähenemine võimaldas noortega suhelda nende enda igapäevases keskkonnas, lasta noortel endil juhtida uurimisprotsessi ning esile tõusta just neile olulistel teemadel.

¹⁵ Siinkohal on oluline rõhutada, et noorte väidetele ei tehtud faktikontrolli. Lähtuti eeldusest, et kui mõnes küsimuses on noor ebakorrektselt informeeritud, on see tõde, milles tema elab ning otsuste tegemisel ja hinnangute andmisel lähtub.

¹⁶<http://opleht.ee/2017/10/noorte-joud-jai-valimistel-norgaks/>; <http://www.delfi.ee/news/kov2017/uudised/alaealised-andsid-keskmisest-kaks-korda-vahem-e-haali-kas-sellest-saab-teha-jareldusi-nende-valimisaktiivsusest?id=79867622>

5.2 Välitööde tutvustus

Vaadeldud noored ning välitööjuhtumid valiti välja koos tellijaga, lähtudes uuringus väljajoonistunud noorte tüpoloogias ning uuringu fookusest (vt metoodika lisa 1). Valikul võeti arvesse noorte uuringu sihtrühma mitmekesisust, aga ka omavalitsustes läbiviidud intervjuude toimumispaiku, et siduda ametnike ja noorsootöötajate vaade paremini noortelt kogutud teabega.

Teoreetilises ülevaates väljatoodud noorte tüüpe nn puhta tüübina ühiskonnas üldjuhul ei esine, enamasti avalduvad ühes noores mitme rühma tunnused. Vaatlusteks valiti viis erinevat välitööjuhtumit, kus peeti võimalikuks kohata uuringu seisukohast oluliste tunnustega noori. Peeti silmas, et uuringus hõlmatud noored oleks erinevatest Eesti piirkondadest ning elaks erineva suuruse ja võimalustega omavalitsustes. Antropoloogid viisid osalusvaatlused läbi viies paigas: Kärldlas, Narvas, Pärnus, Tartus ja Tallinnas. Välitöö hõlmas mitut vestlusringi (kokku 20 noort). Lisaks veedeti pikemalt aega koos kaheksa noorega. Pärnus, Narvas ja Kärldas käidi noortega jalutamas nende igapäevastel radadel, avastades sel moel linnaruumi läbi noorte pilgu ja tegevuste. Vestluspaikadeks valiti kohti, kus noored ka sõpradega koos aega veedavad. Tartus ja Kärldas külastati uuritavate noorte kodusid.

Alljärgnevalt kirjeldatakse lühidalt uuritud noori, andmaks paremat ülevaadet osalusvaatluste situatsioonidest ja aitamaks analüüsi tulemusi paremini mõtestada. Noorte puhul on nende anonüümsuse kaitsmise eesmärgil kasutatud pseudonüüme.

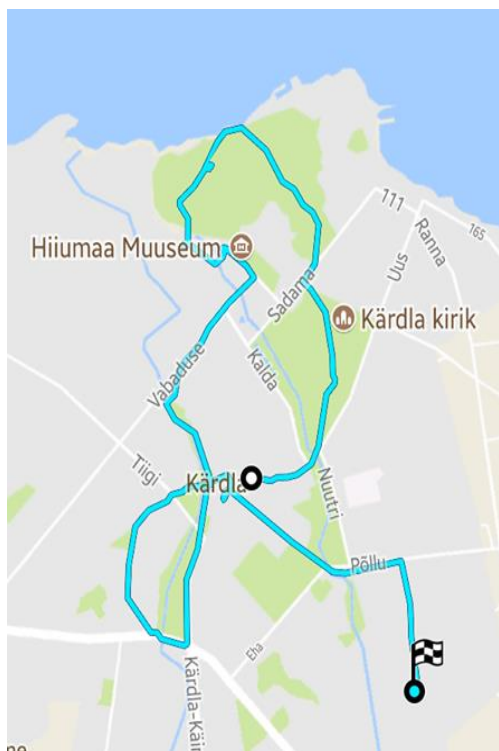
Kärldla

Vaatlus katab nooremat sihtrühma ning pakub sissevaate varateismeliste ellu väiksemas linnas suurtest tõmbekeskustest eemal – saarel. Vaatlus viidi läbi kahe õe, Leenu (12) ja Liisiga (14), kes jagavad ühiseid huvisid, mõneti sama tutvusringkonda ning veedavad palju aega koos. Ilmaolude tõttu jäi ära Leenu kohtumine sõpradega, seega viidi vaatlus läbi vaid õdedega. Leenu ja Liisi õpivad mõlemad Kärldla Põhikoolis, vastavalt 5. ja 8. klassis. Mõlemad tüdrukud on lasteaiast peale osalenud erinevates

huviringides, varasemalt tantsutrennis ja jalgpallis, viimastel aastatel aga on mõlemad õppinud muusikakoolis klaverit ning Leenu osaleb ka võrkpallitrennis. Huvitegevusega tegeletakse pea igal argipäeval.

Tegemist on vähe, vaid üksikute formaalsete meetodite abil (nt küsitlus koolis) otsustusprotsessidesse kaasatud noortega. Leenu ja Liisi suhtuvad noorte kaasamise küll positiivselt, kuid neil puuduvad piisavad teadmised võimaluste kohta ning ka suurem isiklik huvi otsustusprotsessides osalemise vastu. Vestluses oli aktiivsem vanem õde, Liisi. Viietunnine vaatlus sai alguse Leenu ja Liisi kodus, kus nad elavad koos ema ja isaga ning kus nad parasjagu kahekesi muffineid küpsetasid. Seejärel mängisid mõlemad tüdrukud mõned lood klaveril ja võeti ette jalutuskäik, mille jooksul Leenu ja Liisi viisid uurija kohtadesse, kus sagedamini sõpradega käiakse.

Jalutuskäik Leenu ja Liisiga kulges läbi Kärldla mere äärde ja tagasi, tee peale jäid mitmed nende sõpruskonna tavapärased kohtumisaigad nagu park, mereäär, kiiged ja ka keskväljak." Kärldla, detsember 2017. Kuvatõmmis Liisi telefonist.

Pärnu

Anna (17) pakub sissevaate vene emakeelega perest pärit noore ellu Pärnus. Ta elab koos ema ja 5-aastase vennaga kahetoalises korteris, kasuisa töötab Soomes. Pühade ajal ja suvel võõrustavad nad oma niigi väikeses elamises arvukaid sugulasi.

Anna räägib ladusat eesti keelt, kuigi aktsendiga. 8. klassis otsustas ta vene koolist üle minna eesti kooli: “sest ma tahan kuhugi jõuda!” Kuid paar järgnevat aastat kujunesid väga raskeks, see oli Anna “elu õudseim aeg”. Tema eesti keele oskus oli edukaks toimetulekuks eestikeelses õpikeskkonnas ebapiisav, tuge ei saanud ta ei kaasõpilastelt ega õpetajatelt. Ta oli “loll ja nõme venelane”. Varasemalt viielise õpilase hindend kannatasid drastiliselt, klassijuhataja teatas kogu klassi ees, et Anna visatakse koolist välja. Anna kasutas seda eluperioodi kirjeldades korduvalt sõna “piinamine” ning meie jalutuskäigu ajal Pärnu kesklinnas osutas ka vaikselt mõnele tollasele kiusajale.

10. klassis vahetas Anna kooli ning õpib nüüd väikeses eestikeelses gümnaasiumis “väga toredas klassis”. Seal on teisigi õpilasi, keda ei võetud mujal omaks, kuid Anna sõnul selles koolis “armastatakse neid kõiki – me oleme võrdsed”. Seal ei ole tema rahvus määrav ning ta ei tunne, et õpilasi liigitataks tarkadeks ja lollideks.

Anna ei osale hetkel ühegi huviringi tegevuses ega trennis. Ta on varem käinud muusikakoolis ning tegeleb ka praegu omal käel laulmisega, osaledes edukalt kohalikel laulukonkurssidel. Anna on olnud bändis, kuid see lagunes, ja võtnud eralaulutunde, kuid nende tasu on kõrge. Talle meeldib väga aega veeta raamatukogus, seal on vaikne ja kõik tunnevad teda. Iseseisvalt õppides täiendab ta oma inglise keele oskust. Koos sõpradega on nende meelistegevus pikad jalutuskäigud, antropoloogiga samu radu läbides osutab ta levinumatele noorte kogunemispakadele linnaruumis.

Annal on mõni üksik eestlasest sõber, tema lähima sõpruskonna moodustavad siiski Pärnus üleskasvanud vene noored, kellest enamik on temast mõni aasta või paar vanem. Mitmed on siirdunud teistesse linnadesse ülikooli, mistõttu tunneb Anna end sageli üksi. Ta ootab väga ülikooliaega, lootes leida siis rohkem mõttekaaslasi. Anna on kodulinna tundnud vaenulikku suhtumist venelastesse ning leiab, et vene noortel on keelebarjääri tõttu palju vähem nii teavet kui ka võimalusi arendada ennast huvitegevuses ja osaleda otsustusprotsessides.

Grete (18) on näide edukalt integreerunud aktiivsest noorest. Tema mõlemad vanemad on slaavi päritolu, kodune keel on vene keel. Vanemad valisid Gretele eesti lasteaia, tema haridustee jätkus eesti koolides. Grete eesti keel on veatu, teiste väitel rääkivat ta vene keelt aktsendiga. Tema sõbrad on eestlased, kuigi paari klassiõega suhtlevad nad ka vene keeles. Ta aitab klassikaaslasel sageli vene keelega ega tunnetata igapäevaelus rahvustepõhist konflikti või eelarvamusi.

10. klassis sattus Grete sundkorras õpilasnõukogusse – keegi klassist pidi minema. Täna on ta selle eest tänulik, sest avastas sealt eest toredad noored ning on seeläbi oma tutvusvõrgustikku oluliselt laiendanud. 11. klassis oli Grete nõukogu president. Peamine ühiskondlik aktiivsus piirdub Gretel koolis ürituste korraldamisega – gümnaasium on hästi rahastatud ning õpilastegevust toetatakse.

Grete tunnustab Pärnus noortele pakutavate huvialade rohkust, kuid ise praegu trennides ega ringides ei osale – koolikoormus on väga suur ning ta tahab kindlasti astuda ülikooli. Grete osales eelmistel kohaliku omavalitsuse valimistel, nagu kõik tema sõbrad, kuid tunnistab, et “poliitika mulle tegelikult ei meeldi”.

Üle-eestiline loomaaktivistide võrgustik

Linda (21) on pärit Türitl ning elab kolmandat aastat Tartus üliõpilaselu. Talle on lapsest saadik meeldinud loomad, aga mitte lihtsalt meeldinud – ta on aastate jooksul kodumaja keldrisse salaja toonud arvukalt kodutuid loomi ning neid seal oma vanemate meeolehärmiks toitnud, ravinud ja inimesega harjutanud. Kui Linda 5-aastane vend hiljuti kondikubust kassipoja koju tõi, ei vaevunud vanemad enam isegi riidlema. Hiljuti läks Linda mööda loomapoest, kus teised puuris ühte rotipoega kiusasid. “Muidugi ostsin ta kohe ära! Ma ei saa jääda kõrvaltvaatajaks.”

Linda esimene valik ülikoolis oli keskkonnakaitse, kuid ta pettus selles peagi: “Ma olen selline inimene, kes seob ennast puu külge, et seda maha ei raiutaks või lähen ohustatud liike kaitsma, aga see seal... kontoritööle?!? Paberitöö on ka tähtis, aga see ei ole minu jaoks.” Täna õpib ta teisel kursusel eripedagoogikat, osaledes ka Vanem Õde/Vanem Vend programmis¹⁷.

Tartus elades on Linda loomade päästmine hoogu juurde saanud, tema üürikorterist leiab alati mõne kolooniast püütud või linnatänavatelt üleskorjatud kassi. Eelmisel sügisel hoolitses Linda oma üürikorteris korruga 17 kassi eest, kes haigestusid korruga seenhaigusesse ning vajasisid ligi kolm kuud kestnud ravi. Sel päeval tuleb parajasti üks noorpaar adopteerima Linda päästetud kassipoegi Triipu ja Vööti. Vööt on teistega veidi pelglik, kuid Linda süles nurrub nagu traktor. Transpordipuuri uksevõre vahelt viimast korda oma hoolealuseid hellitades tõdeb Linda: “Muidugi on natuke kurb, kui nad koju lähevad, aga rõõmu on ikka rohkem!”

Linda käis esimestel Tartu aastatel abiks loomade varjupaigas, kuid koges seal tõrjuvat suhtumist vabatahtlikesse. Ta ei usu, et seal on loomade huvid esimesel kohal, ning tal on raske leppida teadmise, et Tartu varjupaigas eutaneeritakse igal aastal sadu kasse. Ta teab, et neist paljudele oleks olnud võimalik kodu leida – haiged saab terveks ravida ning metsikud sotsialiseerida.

Nagu paljud temasugused, sotsiaalvõrgustikus omavahel tihedalt suhtlevad loomaaktivistid üle Eesti, ei usalda ta kohalikke omavalitsusi teenindavat varjupaikade süsteemi ning püüab omade jõududega ning säästude arvelt aidata nii paljusid loomi kui jõuab.

Narva

Eha ja **Tõnu** on õde ja vend (18), aktiivsed Narva Eesti Gümnaasiumi keskkooliõpilased. Nende kodukeel on vene keel, kuid vanemad otsustasid laste haridusteel algklassides keelekümbluskooli kasuks. Pärast põhikooli sai Eha katsetel sisse Tartu Miina Härma Gümnaasiumisse, kuid see oleks eeldanud tema üksinda Tartusse kolimist – ta vanemad ei suutnud selle mõttega leppida. Nagu Eha ja Tõnu mõlemad tunnistavad, on neil kodus väga hooliv ema, kellel oli suuri raskusi lasta lapsi omapäi kodunt kaugele, isegi aktiivsete noorte koolitustele teistes Eesti linnades.

Eha ja Tõnu ema töötab Narvas avaliku sektori ametikohal, mis selgitab, miks tema laps teab linnas toimuva kohta. “Lugesin eile just Narva arengukava,” pudeneb muuseas Eha huulilt, kui ta räägib linnaelust. Eha ja Tõnu on väga aktiivsed noored, seda nii koolis kui piirkondlikes ja rahvusvahelistes noortealgatustes. Mõlemad löövad juba aastaid hoogsalt kaasa keskuse VitaTiim¹⁸ tegemistes. See on kodanikuühendus, mis kodulehe põhjal “aitab noortel ja täiskasvanutel leida arusaama oma võimetest ja usku endasse”.

Eha teatab: “Loomult olen ma muusik!”. Tema ema elab aga unistusega, et tütrest saab kirurg – see oli ka Eha eesmärk, kuid siis sattus ta VitaTiim-i. Ta sai aru, et keeled tulevad tal väga kergelt, ta sai palju

¹⁷ Projekt Vanem vend, vanem õde, kodulehekül: <http://tugikeskus.org.ee/kodu/tugiisikud>

¹⁸ VitaTiim-i kodulehekül: <http://vitatiim.ee>

tegutseda, korraldada ja kogeda. Tema tutvusringkond laienes tohutult. “Nüüd on mul plaanis bakalaureusekraad õiguses ning magistrikraad rahvusvahelises õiguses.” Ema rahustuseks võtab ta ikkagi laia matemaatikat ning viib arsti paberid sisse, kuid Eha ohkab: “See on keeruline teema.” Tema vend Tõnu käis varem Noortekeskuses, kuid avastas siis enda jaoks VitaTiim-i: “Nad on ambitsioonikad ja tegelikult ka suudavad midagi ägedat oma elu jaoks saavutada!”.

Miia (18) kahtles pikalt, kas tulla meiega kohtuma, “mul on selline iseloom, et mulle ei meeldi oma arvamust avaldada,” kuid tõdeb välitöö lõpuks, et “see läks väga kergelt!”. Ka Miia õpib Narva Eesti Gümnaasiumis, tema ema on venelane, isa eestlane: “Ma olen segavereline, nagu paljud siin,” naerab ta.

Miia peab end tagasihoidlikuks ning võimalik, et Ehaga võrreldes ei pea end aktiivseks inimeseks, vähemalt mitte ühiskondlikul tasandil. Ta ei käi ei Narva Noortekeskuses ega VitaTiim-is, väidab, et ei tunne poliitika vastu huvi. Selleks ei ole ka aega, ta käib nii tantsu- kui teatriringis. Rahvatants meeldib talle väga, eriti tantsupeod – “on uhke tunne tantsida oma rahva tantse”. Miia ambitsioon on lõpetada sel aastal keskkooli kuldmedaliga, et tagada endale suuremad võimalused ülikooli astumisel – ka see nõuab hetkel olulist ajakulu. Eha peab hiljem vajalikuks kuulnud korrigeerida, kinnitades, et Miia loeb ja jälgib uudiseid, teab kõikidest kultuuriüritustest ning käib neist paljudel. Selgub, et Miia juhendab ka laste tantsutrenne. Teatriringi traditsioonilise 1. advendi etenduse jaoks linna jõulukuuse juures tõi ta Eesti kooli trupi poolt esitatavate luuletuste tekstid ning tõlkis need kaasõpilaste abil teatriringi liikmete jaoks eesti keelde. Ta võttis oma missiooniks, et etteaste linnarahvale oleks mõlemas keeles. Narva tüdrukud tunnistavad, et keele aspekt on oluline ka Narva noorte huvitegevuste valikul ja kaasamisprotsessis – pea kõik ringid, trennid ning noortekeskuste tegevused on piirkonnas vene keeles, mis piirab oluliselt ebapiisava keeleoskusega eesti noorte valikuid.

Narva Noortekeskuses viidi läbi kaks **rühmaintervjuud**. Esimeses osales kolm aktiivset Narva Noorteparlamendi kuuluvat noormeest. Vlad (16) sattus Parlamendi läbi noortemaleva – nüüd plaanib ta seal käia nii kaua, kuni välja visatakse. Tegeleb muusikaga ja mängib korvpalli, väärtustab kõrgelt avalikke spordiplatse linnaruumis. Edgar (17) sattus Noorteparlamendi pärast seda, kui tema koolis käidi selle tegevust tutvustamas ning kutsuti aktiivseid noori kaasa lööma. Aleksei (17) sattus oma esimesse Narva Noortekeskuse projekti kolm aastat tagasi üsnagi vastumeelselt, suuresti “õe käsul”. Kuid talle hakkas kohe meeldima, peagi liitus ka Parlamendiga ning on hetkel selle esimees. Ta unistab lähedast *skatepark*’ist Narvas ning loodab, et see varsti ehitatakse. Need kolm poissi on kohtunud mitmete kohalike poliitikute ning linnavalitsuse töötajatega. Narva Noortekeskuses käiakse sageli, „eriti enne valimisi”, muigavad poisid.

Teine rühmaintervjuu toimus suuremas vestlusringis Noorteparlamendi liikmetega vanuses 10–22. Nende seas oli aktiivseim vestluspartner noortekeskusest väljakasvanud ning täna sama keskuse noorsootöötaja Saša (21). Ta tunnistab, et Narvas on huviringide valik väga hea, kuid seda kuni keskkooli lõpuni – järgnevatel eluaastatel on valikuid oluliselt vähem. Saša eesmärk on Narva luua küberspordikeskus, et õnnestuks kodudest välja meelitada oma vaba aega peamiselt arvutite taga veetvaid noori.

Tallinn

Vaatlus leidis aset Tallinna Tööstushariduskeskuse (TTHK) fuajee puhkealal pikemate vahetundide ajal ning hõlmas suuremas osas selliseid noori, kes ei ole enam tugevalt seotud kodukohaga, kuid pole kaasatud ka Tallinna otsustusprotsessidesse. Vaadeldud seltskondades on levinum riskikäitumine: tarvitatakse alkoholi, tubakatooteid ja narkootikume, käiakse *driftimas*, mistõttu on mitmel noormehel olnud kokkupuuteid ka “mentidega”. Kokku veetis antropoloog aega üheksa noormehega kolmest erinevast seltskonnast. Esmalt vesteldi lühemalt kolme 1. kursuse sõiduauto mehaaniku eriala noormehega (16–17), kes on pärit Sauelt, Ääsmäelt ja Padiselt. Seejärel jätkus suhtlus kolme 2. kursuse sõiduauto mehaaniku eriala noormehega

(18), kelle kodukohad on Kloogaranna, Viimsi ja Tallinn. Põgusalt liitus seltskonnaga ka neljas klassikaaslane (18), kes on samuti pärit Tallinnast. Kõik eelnevalt mainitud uuritavad elavad vanematekodus ning puutuvad seega igapäevaselt kokku nii enda kodukoha kui Tallinna ja TTHK oludega. Vaatluse lõpus vestles antropoloog kahe mehhatroonika eriala 1. kursuse noormehega (17 ja 18), kes on pärit kaugemalt – Järvamaalt ja Märjamaalt – ning elavad kutsekooli ühiselamus.

Fuajees vahetusid noorte seltskonnad pidevalt, mõned jäid ka pikemalt peatuma. Noormehed, kellega vesteldi, kas ootasid järgmise tunni algust, olid käimasolevast tunnist väljavisatud või ei viitsinud selles osaleda. Kuigi antropoloog tutvus ka kahe noormehega, kes suhtusid otsustusprotsessidesse kaasamise veidi avatumalt ja positiivsemalt kui teised, võib kõiki vaatluse jooksul kohatud uuritavaid siiski iseloomustada otsustusprotsessides osalemise poolest mitteaktiivsetena. Mitmel puudus huvi täielikult, esines põlglikku suhtumist ühiskondliku aktiivsuse, näiteks esindusorganitesse kuulumise suhtes, samuti usaldamatust institutsioonide, näiteks politsei, poliitikute, omavalitsuse töötajate ja Riigikogu suhtes.

5.3 Ülevaade välitöö tulemustest

Eelpool kirjeldatud vaatlusolukordade eesmärk oli avada lugejale uuringusse kaasatud noorte omapära: nende tausta, kogemusi, hoiakuid, väärtusi ja igapäevaseid tegemisi. Järgneva, välitöö põhineva ülevaate eesmärk on anda võimalikult tõetruult edasi noorte hinnanguid ning seisukohti nende elu puudutataval teemadel. Fookuses on perekonna ja rahvuse mõju, noorte igapäevased praktikad, kohalik kontekst ja noorte valikuvõimalused, osalemise ja kaasärääkimise võimalused ning noorte aktiivsus ja valmidus otsustusprotsessides osaleda. Vestlustest noortega tõstati nii puudused kui ka ettepanekud.

Pere, kodu ja sõpruskonna temaatika avamine aitab paremini mõista noorte tausta ning tegureid, mis mõjutavad nii nende igapäevaseid tegevusi, valikuid kui ka tulevikku puudutavaid otsuseid. Samuti annab see laiemat arusaama noorte arvamusi kujundavast ja kogemusi mõjutavast keskkonnast.

Välitöö noorte seas tõi eredalt välja selle, mil määral kujundab noorte kogemusi ja tegelikkust neid ümbritsevad institutsionaalsed raamid, sh perekond, rahvus, elupaik, majanduslik elujärg, piirkonnas pakutavad tegevused noortele, aga ka näiteks demograafilistest muutustest tulenev vajadus korrastada üldhariduskoolide võrku. Teisalt on väga olulisel kohal valitud sõpruskond oma väärtuste, kommete ning hoiakutega.

Vestlustest noortega ilmnisid nii otseselt kui kaudselt vanemate ambitsioonid ja nende valikute mõju noortele. Grete (Pärnu), Eha ja Tõnu (Narva) vanemate otsus valida lastele eestikeelne haridustee on oluliselt avardanud nende noorte võimalusi olla ühiskondlikult aktiivsed. Perekonna väärtushinnangute mõju tunnistas ka Miia (Narva). Kuna tema perest keegi ei valimas ei käi, ei kasutanud ka tema oma esmakordset valimisõigust 2017.a. kohaliku omavalitsuse valimistel. Viimsi noormees, kes Tallinna uuritavate seast ainukesena valimistel osales, tegi seda ühe oma vanema kandidatuuri tõttu, üsnagi sunnitud. Mõne noore väljaütlemisest võib läbi kumada ka vanemate ja/või sotsiaalmeedias kuulnud hinnanguid: “Riigikogus on debiilikud, nad tuleks laiali saata.”

Vanemate hirmud ja piirangudki on mõjutavad tegurid, kuid nagu mitu meie intervjuueeritavat väljendas – laste entusiasmi ning sisemise tõmbe vastu ei saa. Eha ja Tõnu ema on Eesti piires lastega noorte üritustel kaasas käinud, kuid pidi eelmisel suvel lubama tütre üksi Ameerikasse, kui too valiti Ameerika Ühendriikide saatkonna poolt esindama Eestit Põhja-Carolinas toimunud noortelaagris. Loomaarmastajast Linda (Türi/Tartu) osutab sellele, et tugeva missioonitundega lapse pühendumist ei suuda kammitseada ei riidlemine ega ähvardused – see on midagi, millega tuleb lihtsalt harjuda.

Konkreetne kohalik kontekst mõjutab nii kohaliku omavalitsuse lähenemist noorte kaasamisele, noorte võimalusi huvitegevuses osaleda või omaalgatuslikult tegutseda (nt projekte kirjutades), kui ka seda, millistes tegevustes noored otsustavad osaleda. Sageli sõltuvad piirkondlikud võimalused ka üksikute täiskasvanute initsiatiivist, mitte ainult omavalitsuse aktiivsusest. Nende inimeste tegevus võib kaasa tuua nii valikute mitmekesisustumise kui ka noorte suurema kaasatuse ja võimendamise – üheks selliseks näiteks on VitaTiim Narvas.

Majanduslikel võimalustelgi on mõju, kuid nagu välitöö mõnevõrra ootamatult esile tõi, on sellel lisaks individuaalsele ka institutsionaalne mõõde. Noored väljaspool Tallinna tõesid, et huviringid ning trennid on üldjuhul taskukohased, kui eraspordiklubid ning eratunnid kõrvale jätta. Narva Noortekeskuse külastuse ajal tunnustati huviringide kuutasude üldist jõukohasust ning linnavalitsuse toetusi vähemkindlustatud peredele. Kui on vähegi huvi millegi vastu, on kindlasti võimalik midagi leida – „valikute puudumise taha mitteosalemine ei jää“, kinnitasid noored. Sama arvamust väljendasid uuritavad ka Kärddlas. Samas, kui Narva Eesti Gümnaasiumi õpilastele teadaolevalt ei ole koolil piisavalt rahalisi ressursse, et palgata huvijuht, toetab Pärnu suur eestikeelne gümnaasium heldelt nii noorte õppereise, rahvusvaheliste testide sooritamist kui õpilasesinduse poolt korraldatavaid üritusi – jõulupeol esines õpilastele Traffic.

Päritolust tingitud taust tõstatab etnograafilistel vaatlustel esiplaanile siis, kui kuuluti enda piirkonnas keelelise või rahvuslikku vähemusse: seda kinnitas nii vene noorte kogemus Pärnus kui eesti noorte kogemus Narvas. Kuigi rahvusepõhiseid konflikte on kogenud vähesed uuritud, tunnistasid kõik nende piirkondade noored, et keeleoskus mõjutab väga otseselt nii noorte informeeritust kui ka valikuvõimalusi. Nii nagu Pärnus on valdav osa huvitegevusi eesti keeles, on Narvas pea kõik ringid, trennid ning pilliõpe vene keeles. Pärnus tõstatab Anna vene noorte teadlikkuse teema – tema sõnul on märkimisväärne vahe teabe hulgas, mida jagatakse eesti ja vene koolides nii võimalike tegevuste kui ühiskonnas toimuva kohta. Ta pidas silmas üritusi, kuid võrdles ka teabehulka kooli õppematerjalides. Ümberpööratult toimub Tõnu sõnul sama Narvas – kuna teabematerjalid ürituste kohta on üldjuhul vene keeles, ei jõua see eestikeelsete noorteni. Eesti koolides tõrgutakse venekeelseid materjale jagamast ega viitsita neid ka tõlkida, lisas ta nukralt.

Pärnu vahetus läheduses asetsevat kooli, kus Anna õpib, ähvardab sulgemisoht. Sellest on tal siiralt kahju, sest sealne õhkkond on sõbralik, „meil armastatakse kõiki“ – omaks võetakse ka neid, kes pole teistes koolides kohanenud või seltskonda sulandunud. Koolivõrgu ümberkorraldamise otsene mõju noortele tõstatatigi välitööde käigus eelkõige just Pärnu piirkonnas, kus on suletud nii kõik venekeelsed kui enamik lähiümbruse eestikeelseid gümnaasiume. Grete veedab pärast kooli sageli linnas aega koos oma Pärnust 20-minutilise sõidu ja 30-minutilise jalutuskäigu kaugusel elava parima sõbrannaga, sest kui too kella 16-se bussiga koju ei lähe, avaneb järgmine võimalus alles kell 19. Neil paljudel „maa-lastel“, kes Pärnusse kooli käivad, tuleb hilisõhtustelt üritustelt, Tuhkatriinu kombel, tõtates lahkuda. Transport mõjutab ka Ida-Virumaa noori – Narva Eesti Gümnaasiumisse käiakse Sillamäelt, Narva-Jõesuust ja mujalt, „sest seal ei ole häid eesti koole“. Nende noorte viimane võimalus ühistranspordiga koju saada on 20:30.

*Anna: "Selle kohani tahaks kergemini jõuda. Sinna võiks rohkem busse sõita."
Valgeranna 2017. Foto: Anna*

Noored tunnetavad oma igapäevases elus selgelt tõmbekeskuste võlu ja ääremaastumise tagajärgi. Uuringus osalenud gümnaasiuminoored väljendasid eranditult kõik kavatsusi jätkata haridusteed väljaspool kodulinna. Kodulinn on armas, kuid noored tajuvad selgelt, et täiskasvanueas on võimalused piiratud: "Siin ei ole ju tööd."

Noorte argipäev, kohalik kontekst, võimalused

"Kodus on vanemad ja õues on külm."

Vaatluste käigus tulid suurimate vabaajakäitumist mõjutavate teguritena välja koolikoormus ning sõprade roll. Paljud noored, eelkõige gümnaasiumiealised, tunnistasid väga suurt õpikoormust, mitmed ka -stressi. Jõudes koju kella 17–19 paiku, ei leita sageli jaksu rohkemat ette võtta. Mitmed keskhariduse lõpusirgel olevad uuritavad mainisid, et on põhikoolieas osalenud trennides, kunsti- või muusikakoolis, kuid praegu enam mitte.

Ent ka põhikooliealised Leenu ja Liisi (Kärdla) tunnetavad ajapuudust, sest muusikakool toimub mitmel päeval nädalas ning õppida või harjutada tuleb nii tava- kui huvikooli jaoks. Liisi tõdeb, et sooviks käia võrkpallitrennis, kuid muusikakooli toimumisajad ei võimalda. Samuti on tal huvi osaleda õpilasesinduses, kuid ta pelgab, et sealne tegevus on niivõrd intensiivne, et praeguse huvitegevuse kõrvalt seda lihtsalt ei jõuaks.

Kuigi perekondlik taust on teatud võimaluste või piirangute loojana oluline, määrab suhtlusringkond ja lähedasem sõpradering suuresti kohad, kus käiakse, ning tegevused, mida ette võetakse (n-ö mis on lahe ja mitte, kes kus käivad ja mitte, millised huviringid/trennid valitakse). Seetõttu on võimalik ka olukord, kus aktiivsem sõber tutvustab mitteaktiivsemale mõnd tegevust (nt noortekeskuses käimine, mõne organisatsiooni töös osalemine). Seeläbi suureneb viimase kaasatus ning ta avastab enda jaoks positiivse

külje tegevuse juures, mille suhtes tal varem olid eelarvamused või puudus huvi. Sellise näite tõi Eha, kes on võtnud missiooniks oma tagasihoidlike sõprade suurema kaasamise.

Anna näitel on sõpruskonna mõjul taas rahvuslik mõõde, mis hõlmab ka olulist tõrjutuseriski. Rühma tasandil tunnetavad tema sõnul Pärnu vene noored, et nad ei ole kõikjal teretulnud, see puudutab mh ka noortekeskust: “Eestlased ei taha sinna venelasi.” Anna täpsustas seejuures, et see hoiak ei laiene noorsootöötajatele, kuid viimastel napib oskusi sellistes olukordades toime tulla. Indiviidi tasandil on Anna kogenud kiusamist ning Pärnu-suurusel linnas on tal risk nii trennides kui ringides kokku sattuda inimestega sellest eluetapist: “Kõikjal on tuttavad, kas sina tead neid või teavad nemad midagi sinu kohta”.

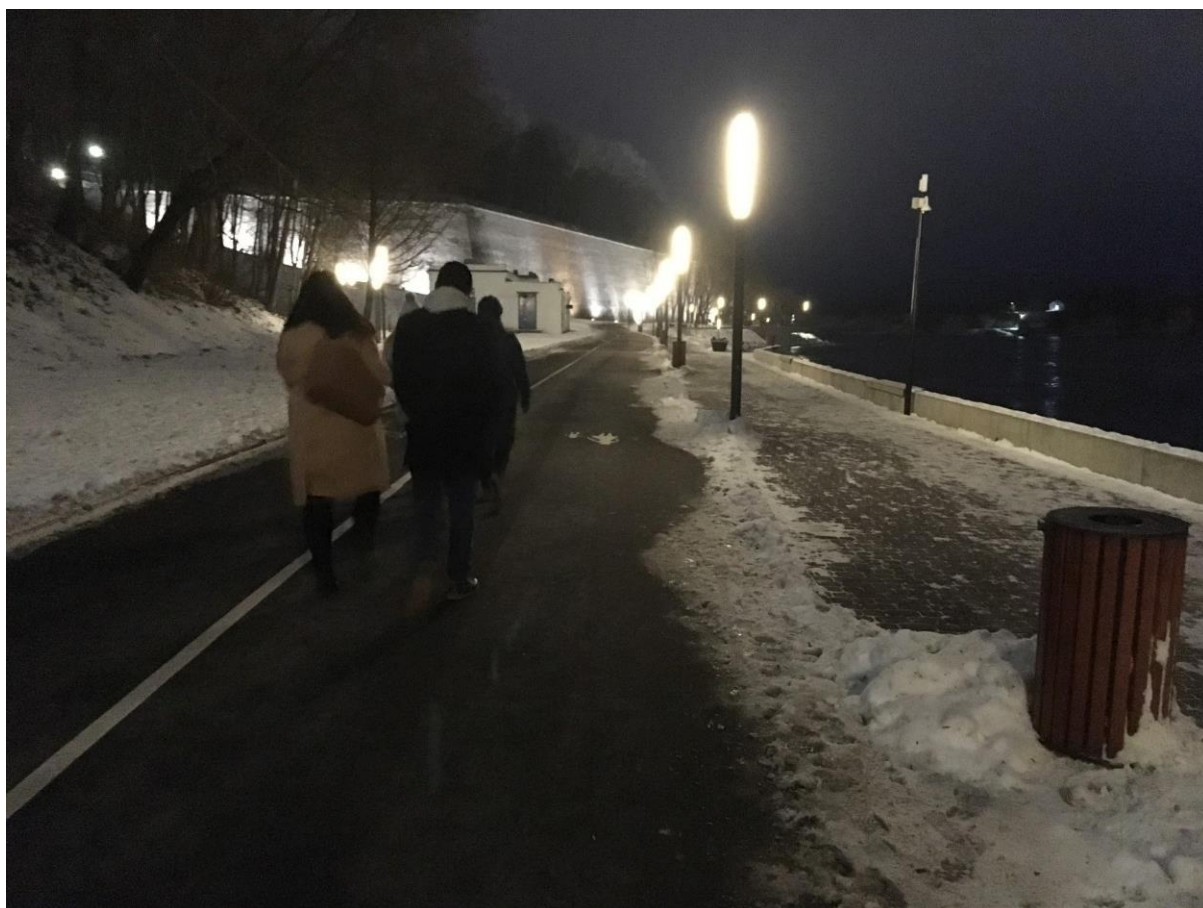
Sõpruskondades kujunenud hoiakud erinevate tegevuste suhtes mõjutavad noori tugevalt ning hoiakut, et miski on “nõme” või “mitte minu jaoks”, on raske muuta. Nii Pärnus, Tallinnas kui Kärđlas peeti noortekeskust pigem “nooremate” kohaks, kusjuures Pärnus avaldas sellist arvamust 18-aastane, Kärđlas aga 12- ja 14-aastased. Kutsekooli sõpruskondade hulgas leidis varjamatut põlgust aktivistide suhtes: naeruvääristati nii õpilasesinduse töös osalejaid kui poliitikast või otsustusprotsessides kaasalöömisest huvitunuid. Noorte omavahelist suhtlust vaadeldes joonistus neis seltskondades selgelt välja domineerivate sõprade ja arvamuste mõju neile, kes nii tugevaid seisukohti ei väljendanud, kuid nendega vaikumisi nõustusid.

Avalik ruum

“Noored on teretulnud, kuni nad ei lärma.”

Tutvustamisvõrgustik mõjutab ka seda, kus noored avalikus linnaruumis liiguvad ning aega veedavad. Anna tõdeb, et vägivaldset teismeliste kampa, kellega Pärnus on probleeme olnud, tema ei karda – ta tunneb selle liikmeid, “nad ei teeks mulle midagi.” Noorte vestlustest tuli huvitaval kombel nii Narvas kui Pärnus esile see, et kuigi vanemad muretsevad, tunnevad tüdrukud end kodulinnas ka pimedas ringi liikudes turvaliselt. Narva noormehed aga tunnistasid, et teavad piirkondi, kus kambad arveid klaarivad: “Sinna sel ajal küll sattuda ei tahaks.” Vägivaldsete konfliktidega on kokku puutunud ka kutsekooli noormehed, kes peavad seda ööelu paratamatuks osaks. Viimased eelistavad õhtuti aega veeta kohtades, kus nad on täiskasvanute hulgas (baarid, ööklubid), kuid see nõuab rahalisi väljaminekuid ning seetõttu korraldatakse koosviibimisi tihtipeale ka “majapidudena” sõprade juures, kelle vanemad on kodust ära.

Pärnu, Kärđla ning Narva noortel paluti välitöö käigus tutvustada uurijatele “oma linna” ehk kohti, kus nemad või teised noored igapäevaselt liiguvad ja kogunevad. Selline meetod võimaldas näha kohalikku avalikku ruumi noorte pilgu läbi, mõista nende huvisid ja hinnanguid.

*Antropoloog Narva noortega Jõepromenaadil.
Narva 2018. Foto: Helelyn Tammsaar*

Kõikjal tõstatisid noored vaba aja veetmisel suurimaks probleemiks leida selliseid kohti, mis oleksid ilmastikukindlad, kuid ei nõuaks rahalist väljaminekut: “Üheksa kuud me lihtsalt külmetame”. Ilma trotsides käivad paljud noored sõpradega jalutamas. Seda tegevust tutvustades, Pärnus paduvihmas ning Narvas 11 miinuskraadiga, avaldasid noored tunnustust arendustele avalikus ruumis. Promenaade nii Narvas kui Pärnus kasutavad ka noored. Kärđlas on noorte üheks uueks meelispaiğaks kujunenud vastrajatud väljõusaal, kuid nii Leenu kui Liisi tõdevad, et selliseid põnevaid kohti on linnas vähevõitu ning noortele mõeldud välirajatised puuduvad. Noored otsivad kohti, kus saaks niisama istuda, ent oleks ka muud tegevust - Kärđlas on selliseks kohaks kujunenud kiiged ranna lähedal. Paraku ei paku need kaitset kehva ilma eest.

Et sageli puuduvad linnaruumis spetsiaalselt noortele suunatud välirajatised, otsivad noored kohti, kus saaks lisaks niisama istumisele ka midagi muud teha. Seetõttu on näiteks Kärđlas populaarseteks

peatuspaikadeks kujunenud ranna- ja jõeäärsed kiikumiskohad. Kaitset ilmastikuolude eest need aga ei paku. Kärkla, detsember 2017. Foto: Liina Rajaveer.

Vähemaktiivsete, sh ka riskikäitumisega noortekampade hulgas on populaarseim avalik siseruum kaubanduskeskus(ed) – seal on soe ja saab istuda. Keskused leevendavad ka noorte sotsiaalseid ja tehnoloogilisi vajadusi: teatakse täpselt, kus saab mobiiltelefoni laadida või kus on tasuta wifi-ala. Tõnu osutab muiates Tartu Ülikooli Narva Kolledži moodsa sisekujundusega fuajeed täitvatele puidust trepp-istmetele, milles on ohtralt pistikupesasid: “Noortel on hirm siia tulla – nad ei mõtle sellest kui kohast, kus saaks tšillida”. Noored on fuajees teretunud, “kuni nad ei lärma”.

Apollo kino fuajee Pärnu Keskuses, mille istmed on noorte lemmikpaigaks. Pärnu 2018. Foto: Helelyn Tammsaar

Avalike siseruumide puhul tunnetavad noored vägagi selgelt, et viibivad seal täiskasvanute armust ning nende käitumisest sõltub, kui kaua neil võimaldatakse seal olla. Turvameeste valvas pilk ning “äraajamine” on noortele tuttavad ilmingud.

Uuritavate rühmas oli üksteise juures kodus ajaveetmine pigem harv nähtus ning võimalik vaid neil noortel, kellel on oma tuba ja kelle vanemad seda lubavad. Anna on enda jaoks avastanud raamatukogud: “Keegi ei karju: seal käivad need, kellele meeldib lugeda või kellel on kodus palju rahvast.”

Välitööl ilmnes, kuivõrd suhtelised on linnaruumis tajutud distantsid. Pärnus asub noorekeskus 2–3 peatust kesklinnast ning seda peavad “kesklinnaapsed” kaugeks. Narva Noortekeskuse liikmed hindavad kesklinna ehitatava Vaba Lava asukohta “ebamugavaks”, kuid selles väites võib peegelduda ka äraootav seisukoht projekti olemuse osas, seda just noorte perspektiivist lähtuvalt. “Genevas (Narva hetkel ainus ööklubi ja kontserdimaja) korraldatakse teatrietendusi, pilet maksab 25 eurot – väga tore, aga ma ei lähe!” Narva noored loodavad väga, et Vaba Lava toob juurde taskukohaseid kultuuriüritusi. “Et minna kontserdile Tallinnas, peab puuduma koolist. Pärnu Weekendile ei luba vanemad.”

Noorte unistuste kohad

“Seal peaks olema vabadust.”

Noorte narratiividest kumab selgelt läbi soov vabaduse järele. Nii kool, trennid kui muud tegevused toimivad täiskasvanute juhtimisel ja reeglite järgi. Täiskasvanute silma alt ära saamiseks leitakse linnaruumis erinevaid paiku – noored näitavad meile nii varjualuseid, kus saab suitsetada, kui ka suuremate seltskondade kogunemispaike, kus nädalavahetusesti alkoholi tarbitakse. Selleks otsitakse kohti just n-ö varjus ehk linnavalgustuse sõõrist väljaspool. Noored tunnevad hästi kodulähedaste metsatukkade radu ning käivad seal seltskondadega ka pimedal ajal. Pärnus olla hiljuti rünnatud valgustatud terviserajal üht naist – need paigad tunduvad noortele ohtlikumad kui hämarad metsarajad.

Anna: “Siin kõnnivad inimesed iga päev hommikul ja ka hilja öösel. Seal istuvad tihti joodikud, see natukene hirmutab. Kunagi ei tea, keda seal näed.”

Soov omaette, täiskasvanute pilgu alt ära olla ei tähenda alati, et noored tahavad tingimata tegeleda keelatud või sobimatute tegevustega, vaid peegeldab vajadust viibida sundimatus keskkonnas, kus ei ole järelevalvet ning ei pea pidevalt enda käitumist, keelekasutust jms kontrollima. Uuringus osalenud noorte põhjal ilmnebki, et pärast põhikooli lõpetamist väheneb noorte osalemine huviringide tegevustes ning seda eeldatavalt mitmel varem mainitud põhjusel – nii õpikoormuse tõus kui tugevam soov määrata ise oma käimisi ning tegemisi. Selles vanuses tõuseb tegevuste sotsiaalse aspekti väärtus: kellega koos tehakse, loeb rohkem kui see, mida tehakse. Mõned noored leiavad võimalusi jätkata huvidega nagu muusika, tehes sõpradega bändi. Regulaarse trenni asemel eelistatakse avalikke spordiplatse. Narva noormehed kasutavad nii noortekeskuse kui linna avalikke treeningplatse, kuigi esimene on kehavõitu selle poolest, et “aed on liiga madal ja pall lendab pidevalt üle”. “Linnas aga võeti meilt üks koht ära”, räägivad poisid, “platsi ümber pandi aed ning sissepääsemiseks tuleb alati käia võtit küsimas – aga me võitleme selle vastu!”

Rajatud ja rajatavate moodsate kinode üle erinevatesse Eesti linnadesse röömustavad noored väga. Teisalt toovad Pärnu noored välja selle, et spaasse satuvad kohalikud noored harva, “seal on üllatuslikult kallis ning koolivaheajal tõsteti hindu veelgi!” Nii Narvas kui Pärnus mainivad noored ära, et laiem arendustegevus linnaruumis on sihitud eelkõige turistidele.

Kuna väga vähesed koolinoored töötavad, unistavad noored vabaaja veetmise kohtadest, mis oleksid tasuta või väga väikese tasu eest, ning kus oleks valik erinevaid tegevusi: piljard, lauatenis, mänguautomaadid, arvuti kasutamise võimalus jne. Aleksei kinnitab: “Võtke üks sein, pange sinna ronimisküübid ja hunnik inimesi oleks kohe nõus maksma 5 eurot, et sisse pääseda!” *Skatepark*’id on teemaks üle kogu Eesti.

Lisaks näeksid noored sellistes paikades meeleldi ka vaiksemat nurka, et niisama suhelda, lauamänge mängida või lugeda. Noortele meeldiks, kui seal töötaks ka kohvik. Edgar toob näiteks Euroopas viimastel aastatel levima hakanud *anti-cafe* kontseptsiooni, kus makstakse madalat, minutipõhist tasu kohvikus veedetud aja eest – sageli sisalduvad selles hinnas ka nt kohv või tee. Grete soovib ka, et sellised kohad oleksid “lahtisemad”, viidates sellele, et need oleksid avatud kõikidele, mitte vaid üksikutele seltskondadele – “kus uustulnukas ei peaks tundma ennast üksikuna või kõrvalejätuna.”

Gümnaasiumi viimasel aastal, 18-aastaseks saanuna, avanevad koolinoortele uksed seni ligipääsmatusse kohtadesse: ööklubid ja baarid. See loob väiksemates linnades noorte jaoks veidraid, mõnevõrra kimbatust tekitavaid olukordi, kus tekib reaalne oht sattuda tantsima kõrvuti mõne oma õpetajaga, naersid abiturientide. Pidusid korraldavad ettevõtlikud noored ka enne täisealiseks saamist, rentides ruume nt linnast väljas, tehes reklaami sotsiaalmeedias ja müües kohapeal pileteid. Grete tõdes, et need peod “lõpevad enamasti politsei kutsumisega.”

Pidutsemine on oluline tegevus ka vanemate kutsekooli noormeeste jaoks. Korraldatakse nii majapidusid kui käiakse odavamates baarides ja klubides Tallinnas, aga ka mujal Eestis. Alkoholi ja tubakatoodete kõrval mängib selle tegevuse juures rolli narkootikumide tarvitamine – nende kättesaadavus on viimastel aastatel tõusnud ning noormeeste väitel on nende “mõistlikult” tarbimine aina populaarsem. Ka teiste linnade noored mainisid, et narkootikumide kättesaadavus ei ole noortele probleemiks.

Suhtlusvõrgustikud ning suhtluskanalid

“Kes on VKontakte-s, on ainult VKontakte-s. Kes on Facebookis, neist üksikud on ka VKontakte-s.”

Suur osa noorte suhtlusest toimub internetis ning sotsiaalmeedia toimib peamise suhtluskanalina. Sealt saadakse ülevaade toimuvatest üritustest ja sõprade plaanidest: “kui ma näen, et keegi sõpradest märgib end huvitatuks, vaatan järele, millega tegu.” Ajalehti või uudisteportaale noored esile ei toonud, ka uudised jõuavad noorte tähelepanuvälja siis, kui sõbrad neid sotsiaalmeedias jagavad.

Uuringusse kaasatud noorte puhul ei ilmnenud ka olulisi tehnilisi piiranguid: “kõikidel pole oma arvutit, kuid nutitelefon on küll kõigil!” Sotsiaalvõrgustike nagu Facebook ning VKontakte kasutamine on noorte hulgas norm. Erinevus ilmnes vaid noorimate uuritavate puhul: Kärdlas elavad õed mõõnsid, et Facebook on nende eakaaslaste hulgas vähepopulaarne ning hoolimata sellest, et paljudel on kontod, käiakse seal harva. Pigem kasutatakse Instagrami. Sellise sotsiaalmeediakäitumise põhjusteks võib pidada asjaolu, et Facebook vahendab rohkem teavet ja reklaami ka erinevatelt asutustelt, rühmadelt ja lehtedelt. Instagramis seevastu on kergem jälgida oma sõprade tegemisi ja otsustada selle üle, millist teavet kasutajale kuvatakse. Samuti on Instagram meelelahutuslikum ja positiivsem, Facebookis levib noorte sõnul rohkem negatiivsust. Snapchat või Messenger on levinud üks-ühele või väikeses rühmas otse suheldes. See tähendab aga omakorda, et nende noorteni ei jõua teave, mida omavalitsus või noortekeskus enda sotsiaalmeediakontol või piirkonnaga seotud rühmades (nt Hiiumaa Heaks) jagab.

Tallinna Tööstushariduskeskuse fuajees on küll elektrooniline

tahvel, kuid see kajastab enamiku ajast üht ja samateavet koolis toimuvate hinnetekomisjonide kohta, üritustest või huvitegevustest see noori vaatluse päeval ei informeer. Tallinn 2018. Foto: Liina Rajaveer.

Leenu ja Liisi ning ka kõik kutsekooli noormehed kasutavad Youtube'i, kuid seda üsna juhuslikult. Õed satuvad videoid vaatama peamiselt siis, kui sõbrad neid jagavad või kui nad otsivad õpetusi, kuidas midagi meisterdada või mõnda soengut teha. Kutsekooli noormeeste Youtube'i sattumine on samuti peamiselt juhuslik, kanaleid jälgitakse süsteemselt vähe. Vaid Viimsi noormees oskas nimetada konkreetseid Eesti *youtuber'*eid, kes talle meeltmööda on: näiteks SarioTV, Terminats ja Isto. Noormehedki vaatavad peaauglikult meelelahutusliku sisuga, kuid ka arvutimänguteemalisi või autodega seotud videoid.

Noortega sotsiaalmeedia kasutusest rääkides ilmnes sügav rahvusepõhine jaotumine: eesti noored on Facebookis, vene noored VKontakte'is. Mõlemas rahvusrühmas suhtleval noorel on tõenäoliselt konto mõlemas, kuid see on pigem harv. Sellest ilmneb, et eesti ja vene noored toimetavad täiesti eraldiseisvates teaberuumides ka sotsiaalmeedia kanalite puhul. Kui noortele suunatud teave tegevustest, üritustest ja kaasarääkimise võimalustest piirdub vaid Facebookiga, on automaatselt välistatud teabe jõudmine venekeelsete vähemusrühmadeni. Narva noorteorganisatsioonid on sellest teadlikud ning püüavad teavet mõlemas kanalis dubleerida, teistes piirkondades aga töstus venekeelse teabe vähesus ja kättesaadavus.

Huvitava näite toimivast suhtlusõrgustikust pakkus kodutute loomadega tegelev Linda. Tema suhtleb teiste loomaaktivistidega Facebookis: "Ma olen ikka kõigis gruppides". Need rühmad ühendavad üle Eesti sarnase missiooniga inimesi, kes teavad üksteist sageli vaid profiilipildi järgi ning tänaval üksteist tõenäoliselt ära ei tunneks. Facebookis aga suheldakse aktiivselt – gruppides antakse teada märgatud abivajavatest loomadest, korraldatakse nii püügiaktsioone kui transporti linnade vahel, otsitakse hoiukodusid ja antakse üksteisele praktilist nõu haiguste või probleemkäitumiste puhul. Sõpruskonnaks neid kooslusi pidada ei saa, aate- ja mõttekaaslasteks aga küll.

Samas tunnistab Linda, et mõned Facebooki gruppides on "päris radikaalsed", neis esineb tülisid, ägedaid vaidlusi ning "väljaviskamisi" – valdavalt just põhimõtete lahknevuse tõttu. Linda püüab neil hetkedel end lohutada: "Inimene, kes tahab loomi aidata, ei saa halb inimene olla".

Linda otsib loomapäästmisega tegelevates gruppides eelkõige abi, nõuandeid ja tuge. Ta teadvustab aga, et sellega kaasneb risk märgata üleskutseid päästa järgmine õnnetu loom mõne varjupaiga eutanaasiajärjekorrast. Kui teisi abipakkujaid ei ole, tunneb Linda endal kohustust reageerida ja loom parema variandi puudumisel ikkagi koju tuua – kõik on parem kui surm.

Eesti loomaaktivistid kasutavad Facebooki ja teisi sotsiaalmeediakanaleid väga oskuslikult. Postitades häid fotosid ning tähelepanupüüdvaid lugusid, leitakse loomadele väga edukalt nii päris kui hoiukodusid – seda palju tulemuslikumalt kui kohalikke omavalitsusi teenindavad varjupaigad. Sotsiaalmeediakompetents on suure perspektiiviga koostööpinnas, et kaasata noori kohalikul tasandil erinevate ühiskondlike teemade märkamiseks ning probleemide lahendamiseks.

Osalemise ja kaasarääkimise võimalused ja valmidus

“Keskmine 40% noori on täiesti kaasatavad.”

Suhtlusvõrgustikul ja teabel on oluline roll ning sotsiaalmeedial suur potentsiaal, et noori laiemalt kaasata ja edendada seeläbi eestvedamist. Selles omavad olulist mõju nii eduelamused kui pettumused.

Noorte kaasamise kontekstis rõhutasid noored keeleoskuse kõrval olulise aspektina teabe asümmeetriat eesti ja vene noorte vahel – teave on erineva mahu ja sisuga ning levib erinevates kanalites (nt sotsiaalmeedia, tavameedia, kooli keskkond). Nagu eespool märgitud, mõjutab teabelevik nii huvitegevust kui ka laiemat ühiskondlikku perspektiivi.

“Kui järgi mõelda, jõuab teave kõige paremini inimesteni läbi kooli,” arvas Edgar (Narva). Pea kõik uuringus osalenud kiitsid selle lähenemise tõhusust, sest “aktiivsed leiavad info ise üles”. Klassiruumis saab teavet edasi anda ning seejärel saab igaüks ise otsustada, mida ta selle teadmisega peale hakkab, leidsid noored. Praktikas jõuab teave noori puudutavate tegevuste ning ürituste kohta huvijuhtide e-kirjakasti ning peab sealt leidma tee edasi noorte infovälja. Keelevähemusse kuuluvad noored olid veendunud, et “teises keeles” laekunud sõnumid postkastist edasi ei liigu. “Klassiõpetajadki ei taha info jagamisega tegeleda, kuigi see on efektiivne.”

“Oleks keegi mulle 5. klassis tulnud rääkima, millega saab tegeleda, mis ringid on olemas!”, ohkas Miia (Narva). Siin peitub oluline tähelepanek: alates teismeeast leitakse teave omal käel internetist – kui vähegi huvi on. Algkooli lapsed sõltuvad aga vanemate informeeritusest ja sõprade valikutest ning võidaksid tegelikult sellest, kui kuuleksid koolis pakutavatest huvitegevustest.

Noored tunnistavad, et nendeni on lisaks võimalik jõuda seal, kus nad niikuinii palju aega veedavad – sotsiaalmeedias – kuid selleks peab sõnum olema lühike ja lihtne. Avalike kampaaniate mõju linnaruumis või trükimeedias peeti väikeseks. Aktiivsed, üritusi korraldavad noored tunnistavad, et noorteni jõudmine ongi suur väljakutse (“ei ole ühte toimivat platvormi või efektiivseimat kanalit”), kasutusse läheb kõik: Facebook, VKontakte, Instagram, flaierid, stendid, tutvused, kontaktoõrgustikud koolides ning organisatsioonides.

Aktiivsete noorteni jõuab oluline teave läbi noortekeskuste ning -organisatsioonide listide. Jõuda nende eakaaslasteni, keda miski ei huvita, ei pidanud aktiivsed noored perspektiivseks tegevuseks. “Kui inimeste huvi on ainult ringi kolada, käia ööklubis, ennast täis juua ja siis kuskil rohu sees täisoksendanuna vedeleda, ei ole mõtet midagi nende jaoks ei korraldada ega rajada”. Narva Noorteparlamendi liikmed leebuvad

seejärel veidi ja leiavad, et noored võib jagada jämedalt kolme kategooriasse: aktiivseid on u 30%, mitte millestki huvitunud samuti u 30%. Kuid nende vahele jääv u 40% noori on tegelikkuses “täiesti kaasatavad”. Selle rühmani jõudmine nõuab aga pealehakkamist, initsiatiivi ning palju teavitustööd. “Sa pead ise minema noorte juurde ja rääkima võimalustest – siis on lootust, et nad hakkavad huvi tundma. Ise nad selle peale ei tule.” Miia nõustub: “Võiks olla rohkem osalevaid noori, aga kõik ei saa olla aktiivsed – see pole nii üheski ühiskonnas. Tänapäeva noor on laisk, teda peabki kutsuma.”

Eha (Narva) on introvertsemate sõprade tarvis väljatöötanud oma kaasamismudeli. “Need on inimesed, kes iial ise millegagi ei liituks”. Esimesel korral kutsus ta nad lihtsalt endaga mõnele üritusele kaasa, teisel korral samuti, kolmandal aga registreerib nad juba vabatahtlikuks. Eha tunnistas, et paljud neist on hiljem tulnud teda tänama.

Eduelamus kerkis noorte kaasamist mõjutava faktorina esile veel mitme uuritud noore loos. Tähelepanuväärsel kombel tunnistasid noored oma eelarvamusi ning tõrksust, Grete (Pärnu) sattus vastu tahtmist kooli õpilasesindusse, Aleksei (Narva) õe käsul noortekeskusesse. Nii mõnigi noor on lävepakul, kuid vajab väikest tõuget: Liisi mainib, et kuna koolis klassiga korraldatud üritused on korda läinud, siis tunneb ta huvi õpilasesinduse töö vastu. Kahjuks nende klassist sinna keegi ei kuulu, seega n-ö oma inimesi sees ei ole. Võib öelda, et võimalus turvaliselt järele proovida aitab omandada osaluskogemust.

Kaasamise aspektist kõige keerulisema noorte rühmana kerkisid uuringus esile teistest linnadest või asulatest kutsekoolidesse õppima tulnud noored. Nende seotus kodukohaga on vähenenud ning ka uue elukeskkonnaga on kokkupuuted juhuslikud ning piiratud. Sellisel, ajutisena vaadeldaval perioodil, ei pruugigi tekkida ei soovi ega huvi piirkondlikus arengus kaasa rääkida. Samal ajal ei pruugi neid olulise huvigrupina näha ei kodukoha ega õppekoha omavalitsus, kes seetõttu ei otsigi viise neid kaasata.

“Noored annaksid võimalusel tagasisidet. Kui teha seda klassis, vastaksid 70%, väljaspool 10%.”

Noortelt uuriti, kuidas aga korraldada teabe vastassuunalist liikumist ehk millisel kujul ning formaadis eelistaksid nemad anda tagasisidet ennast puudutavatel teemadel. Miia (Narva) tunnistas, et ei võtaks iial sotsiaalmeedias enda nime alt sõna, isegi kui selline platvorm eksisteeriks. Nii Miia, kui teised noored, kes ei osale noortekogudes ega oma kokkupuudet erinevate kaasamisvormidega, mainisid eelistatuima formaadina küsimustikke. Samas tõdeti, et kui linnavalitsus soovib küsimustike abil noorte tagasisidet koguda internetis, siis võiks seda ka premeerida. Ühe ettepanekuna pakuti välja korraldada noortele suunatud üritus, kuhu küsitlusele vastajad saaksid piletid.

Küsimustikud on noortele tuttav formaat, paljud uuringusse kaasatud olid nendega kokku puutunud koolis. Kärdla noored kirjeldasid sügisel koolis läbi viidud küsitlust kohalike huviringide kohta ning kutsekeskkooli noormeestest kolmandikule meenus eelmises koolis noorte võimalusi käsitletud küsimustik. Enamasti aga keskenduvad koolitundides läbiviidud uuringud noorte kogemuste (nt kiusamine) ja käitumismustrite (nt alkoholi-, tubakatoodete ja narkootikumide tarbimine), aga ka üldiste hoiakute (nt pagulased) ning noorte silmaringi kirjeldamisele. Viimase osas toodi Narvas näide, milles küsiti Eesti presidendi nime. Kohalikud noored tundsid end solvatuna ning otsustasid “nalja pärast” massiliselt vastuseks märkida “Vladimir Putin”. Noortekeskuse liikmed vangutasid nukralt pead, sest selle küsimustiku tulemused jõudsid meediasse ning süvendasid Narva niigi negatiivset kuvandit eestlaste silmis. See näide ilmestab hästi, kuidas küsimustikud on küll arvamuse küsijale harjumuspärane ja mugav, ent sageli mitte kõige paremini eesmärki täitev

kaasamisviis. Nende puhul ei ole võimalust vastuseid täpsustada, küsimusi selgitada või teada saada, miks noored just nii vastasid – puudub kontekst.

Kooli kontekstis kogutavate isiklike andmete puhul tõstatati valiidsuse teema: Anna (Pärnu) on väga kahtlev, et noored klassiruumis läbiviidud keelatud ainete tarbimist uurivatele küsimustikele ausaid vastuseid annavad.

Kartus ametnike ja poliitikute ees

“Ma ei julgeks iial linnavalitsusega rääkida.”

Mitmed uuringus osalenud vähem aktiivsed noored kinnitasid, et neil on ettepanekuid ning nad tahaksid kaasa rääkida otsuste langetamisel, kuid mitte mingil juhul ametnikega suheldes. Noored tajuvad selgelt vanuselist ning võimupositsiooniga kaasnevat hierarhiat. Leiti, et laiema kaasamise puhul ei peaks kohtumised toimuma linnavalitsuses, paljud noored ei julgeks sinna kohale tulla. Soovides noori kõnetada, peaksid otsustajad väljuma bürokraatlikust kontekstist ning otsima mitteformaalseid suhtlemisviise.

Vaatluste käigus mainiti, et poliitikutid kohtab koolides pigem valimiseelsel perioodil. Narva õpilased tõdesid muiates, et Eesti kooli ei julgeta vähese keeleoskuse tõttu külastada. Võib eeldada, et keelebarjäär on takistuseks ka mujal Eestis. Mitmed noored mainisid, et kooli juhtkonnad ei julge poliitikutid esinema kutsuda ka poliitpropaganda ning -agitatsiooni süüdistuste ohus.

Positiivse kogemusena tõid Narva noored välja spordivõistluse, kus istuti koos linnavalitsuse ametnikega ning arutati noortega, mida nad soovivad. “Kujuta ette, tehtigi ära!” – linna rajati uus avalik spordiplats, noortega konsulteeriti isegi sobiliku katematerjali osas. Narva VitaTiim-i algatusel toimus eelmisel suvel Narva kesklinnas luulele, tantsule ja muusikale pühendatud väliürituste sari “APT-чემберз”, noored tunnustasid, et igal neljapäeval oli kohal ka kooskõlastuse andnud linnaametnik. Grete (Pärnu) usub, et kui sul on hea projekt, on linn valmis seda kuulama. Pärnusse rajati skatepark ühe noore järjekindla ja pikaajase tegevuse tulemusel, “aga ta on ka kõva tüüp,” tunnistasid kohalikud.

Noortekeskustes ja -kogudes toimub noorte sõnul regulaarsem suhtlus linnaametnikega. Noorsootööametnikud osalevad vestlusringides, küsivad arvamusi. Selle põhjal võib eeldada, et ametkond suunab peamise tähelepanu ning energia aktiivseimale osale noortest, kuid ei kuule teiste, üsnagi suure osakaaluga noorte rühma häält. Kärdlas elavad Leenu ja Liisi tõstasid ka selle, et omavalitsuse noortekogu seisab peamiselt keskkooliikka jõudnud noorte huvide eest ning põhikooliõpilaste huvid jäävad tagaplaanile. Nad tunnistasid, et ei oskaks oma ettepanekutega esialgu kellegi teise poole pöörduda peale klassijuhataja.

Ealine diskrimineerimine

“Te, noored, mõtlete ainult endast!”

Pärnus toimib Linna Noortekogu, kuhu kuuluvad esindajad erinevatest koolidest ning lähipiirkonna noorteorganisatsioonidest, oma kodulehel lubavad nad: “Me viime noorte hääle linna kõrgemate jõududeni.” Uuringus osalenud noored ei kahtle, et noorte hääl jõuab kõrgele – iseasi on aga, mis sellest

häälest edasi saab. Hoolimata mõnest nimetatud eduloost, jäävad noored ametnike siira huvi osas skeptiliseks: “Linnavalitsuses on inimesed väga toredad, naeratavad, hea meelega kuulavad su ära, kuid samas midagi ära ei tehta.”

Vaatlustel nii Narvas, Tallinnas kui Tartus ilmnes, et kaasarääkimise soovi pärsib pettumine omavalitsuse lubadustes või plaanides ning asjaolu, et institutsionaalselt võtavad muutused liiga kaua aega. Tõstatus oluline aspekt, mida noorte kaasamisel silmas pidada – noorte ajahorisont erineb oluliselt kohaliku omavalitsuse omast. Käivitada avaliku sektori projekte on ajamahukas – saada kooskõlastused-kinnitused, leida rahastust, kirjutada projekti jne. Noorte huvid võivad kolme-nelja-viie aasta pärast muutuda, lisaks on suur võimalus, et ettepaneku tegija elab selleks ajaks juba mõnes teises linnas.

Linda kogemused avaliku sektori esindajate ja kohalike omavalitsustega on selles uuringus kõige nukramad. Koduta loomade, eriti kasside probleem on jätkuvalt aktuaalne üle kogu Eesti, kuid omavalitsuste hoiak ning praktikad selle lahendamisel pälvivad valjuhäälselt kriitikat loomaaktivistide poolt. Linda sõnul on ilmekas, et tema koduvallas on kodutud loomad selle ametniku vastutusallas, kes tegeleb kalmistute korrashoiu ja jäätmekorraldusega. Külas, kus Linda on koos sõpradega tegelenud ühe rohkearvulise kassikolooniaga, on varem “lahendatud” probleemi loomi mürgitades, maha lastes ning mahajäetud majadesse kinni müürides. Linda on oma kodukandis ametnikke veennud, et tema püütud kassid saadetakse nn *no-kill*¹⁹ varjupaikadesse. See on tal isikliku sekkumise korral ka õnnestunud, kuid muul ajal ta ei usu, et ametnikud sellest hooliksid. Pigem usub ta oma toimivasse tutvusõrgustikku: “Kõiki kasse kuidugi päästa ei suuda, kuid ka vähene on rohkem ja parem kui mitte midagi.”

Isegi väga aktiivsed noored tunnetavad, et nende kaasamine on sageli pigem formaalne ja näiline. Arutelude foonil kumab etteheide noorte elukogemuse puudumisele ning ebareaalsetele ootustele. “Jah, me teeme näo, et kuulame teid, aga kuuleme nii nagu soovime”.

Noored on teadlikud, et linnavõimudega tuleb plaane kooskõlastada, kuid nende peale liialt lootma jääda ei saa. Üks aktiivne noor kirjeldas seda ilmekalt: “Meil on linnavalitsuses n-ö patroonid... aga mitte rahalises mõttes.” Omal moel on see justkui ametnike formaalne kaasamine noorte poolt, kes on kogenud, et lisaks linnavõimude informeerimisele toimuvatest sündmusest tuleb kaasata mitmeid teisi partnereid, eelkõige rahalise toetuse leidmiseks. Noortekeskuste noored taotleavad aktiivselt raha erinevaid projekte kirjutades ning otsivad üritustele ka erasponsoreid.

Valimistel osalemine

“Ma ei tea, mida uskuda.”

Noorte skepsis laieneb ka valimistel osalemisesse. Kõik need uuringus osalenud noored, kes kuuluvad erinevatesse noorteorganisatsioonidesse, osalesid 2017. a. sügisestel valimistel ning ärgitasid ka teisi oma häält andma. Nad tõdesid pettunult, et vaid 2–4 inimest igast klassist kasutas oma hääleõigust.

Anna (Pärnu) tunnistas, et tema tutvusringkonnast ei hääletanud keegi: “Me ei tea eriti poliitikast, eriti venelased. Kõigil on ükskõik.” Talle meenus, et kui ta kuulus vene koolis õpilasesindusse, olid selle liikmed

¹⁹ *No-kill* varjupaikades hoitakse kõiki loomi elus ning otsitakse neile uusi kodusid. Eutanaasia toimub neis varjupaikades vaid olukorras, kus veterinaari kinnitusel ei õnnestu raskelt haigestunud või viga saanud looma elu päästa. Kohalikke omavalitsusi teenindavad varjupaigad on kohustatud leitud loomi hoidma 14 päeva, pärast seda sõltub looma saatus varjupaiga poliitikast.

seisukohal, et 16-aastastele ei peaks hääleõigust andma: “Nad usuvad igasugust jama, neid on nii kerge mõjutada.”

Mittehääletanud noored rõhutasid just ebapiisavat ülevaadet poliitmaastikul toimuvast, “poliitikuid ja kampaaniaid on nii palju”. Väheaktiivsete noorte hulgas kõlas pessimismi: “minu hääle ei muuda nagunii midagi.” Tähelepanuväärne on aga, et mitu noort tõid mitte-hääletamise argumendina välja n-ö äraspidise vastutuse: “Pigem jätsin valimata, et ei teeks valet otsust”. Anna tutvus kõigi kätte juhtunud brošüüridega ja jõudis otsusele, et ju on täiskasvanutel rohkem kogemusi mõistmaks, mis on poliitikute lubaduste taga ning keda võib uskuda ja usaldada.

“Poliitika mulle tegelikult ei meeldi.”

Noortega vesteldes ilmnis, et suurem osa seostas otsustusprotsessides osalemist ja kaasatud olemist poliitikaga ning tõid seejuures esile enda madala poliitikahuvi. Heaks näiteks on Miia, kes viib läbi laste tantsutrenne ning tõlkis omaalgatuslikult teatriringi etenduse eesti keelde ega näe seejuures end ühiskondlikult aktiivse noorena.

Tallinnas tuli ette ka aktiivsete eakaaslaste naeruvääristamist, mis markeeris selget distantseerumist taolisest määratlusest. On oluline rõhutada, et see ei tähenda, et need noored millegagi ei tegele: pea kõik küsitletutest osalevad mõnes huviringis või tunnevad süvitsi huvi mõne konkreetse valdkonna vastu. Ühelt poolt viitab see vajadusele laiendada noorte arusaama ühiskonnas tegus olemisest, teisalt aga analüüsida, kuidas, keda ja millises valdkonnas kaasata. Anna peab vajalikuks rõhutada: “Venelased on tegelikult aktiivsed, aga neil pole kuhugi minna ega midagi teha. Keegi ei küsi meilt. Ka minu eesti koolides on kõige aktiivsemad inimesed olnud just kas venelased või vene-eesti peredest pärit noored!”

“Tihti ei ole, mida kuulata, ei osata sõnastada ideid.”

Ehal on mõttes luua Narvas platvorm, mille abil ideed jõuaksid kohalike võimuesindajateni. See oleks üle nädala toimuv *Youth Space*, kus osaleksid vaid noored. Vestlusringis arutatakse erinevatel teemadel ning pakutakse välja noorte perspektiivist olulisi ideid. Eha leiab, et paljud noorte ideed on esialgsel kujul liialt toored, kuid selles formaadis leiduks rühm noori, kes koguvad kõik ideed kokku, struktureerivad need ning panevad sellisesse vormi, mida saab esitada linnavalitsusele. Linnavalitsuse tagasisidet saaks arutada omakorda taas vaid noorte hulgas.

Eha toob selle ideega esiplaanile aktiivsete noorte rolli ideede vahendajatena. Miia tunnistab meile, et kuigi ta ei julge suhelda ametnikega, jagaks ta Ehaga meeeldi oma ideid. Sama mainib Vlad, kelle sõnul ei ava tema tagasihoidlikud sõbrad suud ühelgi avalikul üritusel, ent temaga oleksid nõus rääkima.

Uuringu raames tõsis esile aktiivsete noorte potentsiaal ning väga oluline roll eakaaslaste laiaulatuslikumal kaasamisel: nad toimivad nii oluliste käivitajate kui väärtuslike vahelülidena. Nagu eelpool mainitud, on nad olulised teabe levitajad ning valdavad oskuslikult nii meediume kui kõneviisi, mille abil teiste noorteni jõuda. Teiseks on neil initsiatiivi kaasamiseks mitteformaalsete meetoditega laiemalt isiklikku tutvuskonda – tänu tööle noorteorganisatsioonides on neil aga omakorda suurem tutvusvõrgustik. Kolmandaks saavad aktiivsed noored võtta rolli ettepanekute kokku kogumisel ning noorte hääle kuuldavaks tegemisel. Aktiivsete ja pühendunud noorte abil on võimalik lahendada ka olulisi ühiskondlikke

probleeme. Selle kõige juures on täiskasvanutel oluline silmas pidada, et kaasamine tähendab rohkemat kui heatahtlikku naeratust.

5.4 Kokkuvõte

Välitööd osutavad sellele, et noorte kaasamiseks on rida eeltingimusi. On oluline tagada teabe levik noortele arusaadavas keeles, pidades silmas vähemuskogukondi konkreetsetes piirkonnas – see eeldab lisaks informatsiooni tõlkimisele ka toimivate teabekanalite teadvustamist ning kasutamist. Vältida tuleks ülalt alla sõnavõtte, formaalset keelekasutust, propagandat ja teabekanaleid tuleks noorteni jõudmiseks mitmekesistada.

Intervjuudest tõusis esile ka koolivõrgu nn materiaalne kihistumine ning sellest tulenevad ebavõrdsed võimalused noorte jaoks. Seda tuleks riiklikus noortepoliitikas kriitiliselt hinnata ning lahendusi otsida. Võrdsete võimaluste loomine üldharidussüsteemis peaks olema ühiskondlik prioriteet. Selle teema puhul tuleb analüüsida ka koolivõrgu ümberkorraldamise mõju noorte osalemise võimalustele ning arvestada lähi- ja maaliinide transpordikorralduse puhul laste ja noorte vajadusi.

Võimalike kaasamisvormidena töid vähemaktiivsed noored eelistusena välja ankeetküsitlused – see on tuttav ja turvaline formaat. Samas koorus vaatlustest välja tõdemus, et väiksemgi kogemus ning eduelamus omavad kaasamisprotsessis arvestatavat mõju. Sellest lähtuvalt tuleks leida võimalusi, pakkumaks erinevaid ja eripäraseid nn pehmemaid kaasamismeetodeid, mille läbi tagasihoidlikumad või võõristavad noored esmakogemusi saaks. Turvalisi tegutsemise vorme ning keskkondi vajavad eelkõige kõrvalejätetust või tõrjutust kogunud noored.

Intervjuud kutsekoolis ilmestasid, et noorte elus esineb perioode, kus püüdlused kaasata neid laiemate ühiskondlike küsimuste arutellu ei pruugi vilja kanda. Need on nn siirdeperioodid, nt üleminekud ühelt haridustasemelt teisele, õpingutega seonduvad elupaigamuutused jms. Olukorras, kus noore tulevik on kujundamises või kujunemises, ei pruugi tekkida ei seotust ega ootusi ümbritseva elukeskkonna suhtes.

Noored tunnetavad, et nende elukorraldust juhivad täiskasvanud. Nii koolis, huviringides kui trennides toimub tegevus täiskasvanute poolt ettenähtud raamistikus ja reeglite järgi. See laieneb ka avalikku ruumi, kus eksisteerivad noorte jaoks suletud tsoonid (nt vanusepiiranguga asutused), aga ka tingimuslikult avatud tsoonid (nt kaubanduskeskused). Viimaste puhul tajuvad noored väga selgelt ligipääsule kehtestatud nõudmisi ning teravdatud järelevalvet oma käitumise üle.

Seetõttu otsivad noored nii võimalusi kui ka paiku, kus olla täiskasvanute pilgu alt väljas ning kogunevad linnaruumi varjulisemates paikades. Siduda selline käitumine õigusrikkumiskavatsustega ei ole vaatlustulemuste põhjal ilmtingimata õigustatud. Vähest vaba aega eelistavad noored veeta oma äranägemise järgi, võimalikult vähe struktureeritud või kontrollitud tegevustes-tingimustes. Intervjueeritavate näitel väheneb gümnaasiumitasemel osalemine trennides ning huvihariduses. Noored töid põhjenduseks koolikoormuse ja -stressi ning pikad koolipäevad, mille puhul tuleb arvesse võtta seda, et koju jõudes tuleb hakata õppima järgmiseks koolipäevaks. Kõneldu taustal kumas soov veeta vähest vaba aega pigem oma äranägemise järgi.

Täiskasvanutel, sh lapsevanematel on oluline teadvustada, et noorte igapäevaelus on koormus väga suur ning noortel on lõõgastumiseks vähemgi aega kui töötavatel täiskasvanutel. Koos sõpradega hängimist või sotsiaalmeedias aja veetmist tuleks noorte perspektiivist käsitleda ühe eelistatuima vaba aja veetmise vormina. Uuringu tulemused osutavad samuti, et tõeliselt vabu vaba aja veetmise kohti ei ole Eestis osatud

või peetud vajalikuks noortele piisaval määral luua. Intervjuude käigus pakkusid noored välja mitmeid ideid, kuidas ja millega selliseid kohti sisustada. Kõikjal kõlasid kaks peamist kriteeriumi: et ei oleks külm ning oleks vabadust ise otsustada oma tegevuse või tegevusetuse üle.

Noorte ühiskondlikesse tegevustesse laiema kaasamise võtmena kerkisid esile aktiivsed eakaaslased. Mitmed neist teadvustavad sedasama: nad jagavad informatsiooni ning kutsuvad tagasihoidlikke tuttavaid-sõpru üritustele kaasa, loovad neile võimalusi ja rolle. Selline strateegia toimib vähemaktiivsete noorte puhul, kuid aktivistid tunnistasid, et mitteaktiivseid noori nad kõnetada ei suuda. Viimase kahe grupi vahel ilmnes mõlemasuunalist antagonismi ning hukkamõistu. Sellest lähtuvalt on erinevate kaasamisvormide puhul oluline silmas pidada, et sihtgrupiks oleksid võimalikult sarnased noorte grupid, teatud olukordades tuleks isegi vältida vastanduvate noorte kokkutoomist.

Aktiivsed noored nimetasid kõikjal oma peamise tegevusena projektide kirjutamist, et üritusi korraldada ja võimalusi luua. Nad teadvustavad selgelt vajadust mitmekesise strateegia järele: kaasata erinevaid pooli, nii avalikku kui erasektorit, identifitseerida fonde, programme jne. Avalikku sektorit näevad intervjuueeritud aktiivsed noored peamiselt "võimaldajana" ehk institutsioonina, kellelt tuleb saada kooskõlastused ning load. Kuigi noortekogudel on regulaarne kontakt noorsootööd korraldavate ametnikega, nähakse sellel interaktsioonil pigem teabeliikumise funktsiooni. Noorte strateegiad laiema kohaliku omavalitsuse toetuse saavutamiseks on erinevad. Rolli näivad mängivat isiklikud kontaktid, sh läbi perekonna tutvusvõrgustiku.

Aktiivsed noored leiavad, et noortel, sh vähemaktiivsetel, on palju ideid ning ettepanekuid noorte elu korraldamiseks. Need, kellel on suhtluskogemusi ametnikega, tajuvad, et ettepanekud tuleb kohandada ametnikele tuttavasse keelde ja vormi. Üks noorte võimestamise vorme võiks olla aktiivsete noorte koolitamine nii ideekorje meetodite, ideede strateegilise arendamise kui ka esitlemise vallas. Välitöö tõi aga ilmekalt välja ajalise perspektiivi tähenduse – selle, kuivõrd erinevates ajaraamistikutes unistavad noored ja tegutsevad kohalikud omavalitsused.

Erinevad maailmavaatelised või missioonipõhised liikumised on oluline sihtrühm, keda läbiviidud uuringu kontekstis silmas pidada ning kirjeldada. Need on noored, kes tegutsevad enamasti väljaspool noortekeskusi ning -kogusid, aga on samas mõnes kitsamas valdkonnas teadlikud, huvitatud, kaasatud ning pühendunud. Nagu ilmestas välitööl uuritud loomapäästjate võrgustik, suudavad ja oskavad pühendunud noored teha edukalt seda, mida kohalikul tasandil väikese institutsiooni ametnikud teha ei taha või ei oska. Noored on oskuslikud sotsiaalmeedia kasutajad ja saavad olla abiks laiemapinnalise teavitustöö läbiviimisel; vabatahtlikke saab kaasata nii probleemide tuvastamisesse kui lahenduste leidmisesse. Selliste noorte puhul on suurim väljakutse leida koostöövõimalusi ühiskonna teiste gruppidega, eelkõige avaliku sektori/kohaliku omavalitsusega, kasvatada usaldust ja üksteisemõistmist oluliste ühiskondlike väljakutsete lahendamisel. Usaldus, võrdne partnerlus ning sisuline koostöö on olulised märksõnad ka noorte laiema kaasatuse ellukutsumisel.

6. Ettepanekud noorte osaluse arendamiseks

Ametnike ja noorte tagasiside näitab, et levinud ja tunnustatud osaluspraktikad võimaldavad koguda andmeid noorte üldise rahulolu kohta (kvantitatiivsete standardiseeritud küsitluste traditsioon) ning aktiivsete noorte ettevalmistatud seisukohti (esinduskogude väljakujunenud vormid). Uuringu soovitusel lähtuvad järeldusest, et kitsa noorte rühma nn valmis otsuste ja laialdase, kuid üldise tagasiside kõrvale on vaja osalusviise, mis võimaldavad **tagasisidet koguda eri tüüpi noortelt**. Osalust edendades tuleb ühtlasi arvesse võtta seda, et:

1. noorte valmisolekut osaluseks ei saa luua hetkega, vaid pikaajalise ja vastutuleliku protsessi käigus,
2. noorte seisukohti ei saa alati küsida otse, need vajavad eelnevat kujundamist, ja
3. noorte vajadusi välja selgitades on vaja luua neile ühisosa, sest see ei moodustu lihtsalt eri arvamusi kokku liites.

Noorte ning noorte ja täiskasvanute vahelisi arvamuste ja tegevuste kujundamise kvalitatiivseid võtteid kasutatakse ka täna juba arvukalt, sh argipäevaselt, kuid neid tegevusi ei osata mõista ega esitleda kaasamisena, eriti noorsootööd puudutavas aruandluses ja otsuste kujundamisel.

Soovitused on liigendatud vastavalt joonisel 2 toodud telgedele. Alustatakse noorte osalemisega formaalsetes otsustusprotsessides ning lõpetatakse soovitustega, mis toetavad sotsiaalselt haavatavate noorte kaasamist noorsootöö tegevustesse ning otsustesse. Mitmed soovitusel hõlmavad erinevaid noorte osaluse välju.

6.1 Noorte kaasamine otsustusprotsessidesse

E1: Uuring: noorsootöös omandatud oskuste haridussüsteemi ülekandmise võimalused

Noorte esindamisega tegeleb noor, kes on aktiivne ka huviringides ning vabatahtlikus tegevuses, sh teiste noorte kaasajana. See kasvatab survet aktiivsete noorte ajakasutusele, kuid ei võimalda neil teha valikuid aja optimeerimisel, mis on loomulikud täiskasvanutele (mitme eesmärgi saavutamiseks vajalike tegevuste ühitamine). Koostöös noortega võib välja selgitada tüüpilised kattuvused koolitöö, huvi- ja ühiskondliku tegevuse vahel, et leida võimalusi üle kanda praktilist kogemust haridussüsteemi nii, et sellega ei kaasneks keerulist asjaajamist (varasema õppe- ja töökogemuse arvestamine). Näiteks ühiskondlikult aktiivsed noored võivad õpetajast paremini teada valitud ühiskonnaõpetuse ainekava lõike. Muusikakoolis õppiv noor tudeerib solfedžot rohkem kui on võimalik kooli muusikatundides. Sportlasel on kehalise kasvatus tunnis igav. Sellistele noortele võiks tekkida võimalus piirduda vastavas aines näiteks eksamiga ning kasutada vaba aega hoopis kooliprojekti tegemiseks. Koolitöö vahetamise võimalus praktilise tegevuse vastu võib luua vähemaktiivsetele noortele lisamotiivi proovida erinevaid rolle.

E2: Metoodika väljatöötamine omavalitsustele: noorte ideekorjete korraldamine, korraldajate väljaõppe edendamine

Noored tunnevad, et omavalitsuse valimiste ajal hääletama minekuks ei tunne nad piisavalt volikokku kandideerijaid, nende tausta ega oska mõtestada valimislubadusi. Probleemi ei leevenda teabe jagamine noortepärasel vormis (nt valimiskompassid, noortele mõeldud lubaduste eelanalüüs noorteühenduste poolt). Ülevõtt alla suunatava teabe noorte tarvis ümbersõnastamisel on keeruline jõuda noorte eri rühmade ja nende elukogemusega suhestuvate sõnumiteni, juurde jääb allahindluse maik (vaatluskogemus: noored saavad aru, et nad on poliitikutele jälle korraks meelde tulnud). Ettevalmistatud poliitoodetele vastukaaluks tasub otsida lahendusi, mis toetavad noorte endi ootuste sõnastamist neile sobival viisil. Näiteks vaadeldud Virumaa noored soovivad arendada mitmekihilist noorte kaasamist

lahendust, millega toetada noorte ideekorjet alt üles põhimõttel. Eri tüüpi noorte vahelises arutelus kogutud ettepanekutele soovitakse anda selline vorm, et need ei kaotaks noorte kogemust, kuid oleksid kasutatavad omavalitsuse töös. Selliste töövõtete kasutamise oskus on laiemalt (sh koolitunnis, ühiskonnaõpetuses) oluline, mistõttu tuleb noortega tegelevatele noortele, noorsootöötajatele, õpetajatele jt tagada vastav väljaõpe.

E3: Juhendmaterjal: praktiliste osalusmängude väljatöötamine koolitundi ja huviringi

Kool on keskkond, mida täiskasvanute poolt kasutatakse selleks, et panna noori tegema asju, mis neid (veel) ei huvita või mille kohta nad ei tea (puudub kogemus), et see neid võiks huvitada. Näiteks pannakse kohaliku kooli tunniplaani rahvatants, tagamaks järelkasvu tantsupidudele. Koolitundi kasutatakse noorte vabatahtliku arvamuse kohustuslikuks kogumiseks jne. Et koolis juba selliseid võtteid paratamatult kasutatakse, on mõistlik tõsta nende kasutegurit. Koolides kohustuslikus korras täidetavad küsitlusankeedid on võrdlemisi elukauged, küsitluse tulemustest ei saa noored teada ning tagasiside arvesse võetu kohta läheb kaotsi. Noorsootöötajate kogemusel on päriselu läbimängimine noorte seas populaarne. Seega võib kaaluda meetodika väljakujundamist selliste koolitundide läbiviimiseks, mis tagaksid järgmise:

1. õpilaste ühiskonnaõpetuse pädevuste arengu,
2. õpilastele positiivse kogemuse osalemisest,
3. noorte ettepanekud omavalitsuse ametnikele korraliste otsuste sisustamiseks (nt arengukava või planeeringu osa),
4. õpilastele tagasiside oma arvamuse, kaasalöömise arvestamisest.

Koolitunni või nende komplekti tööriistakasti võib kuuluda erinevaid võimalusi: noortelt tagasiside kogumise meetodid, konsensuse vormimise meetodid, linnaruumi kasutamise analüüs, arvutusülesanded, eneseanalüüs jms.

E4: Koolitused: noortega tegelevate spetsialistide ja noorte koosloome oskuste arendamine

Et kujundada noorte osalusprotsesse sobivamaks erinevatele noorte rühmadele on vaja arendada noortega tegelevate spetsialistide meetodilisi pädevusi, mille abil kõnealune küsimus noorte kogemuses kõnelema panna ning aidata neil jõuda praktiliste lahendusteni.

E5: Omavalitsuste platvormid noorte ideede kogumiseks ja jõustamiseks

mentorid.

Omavalitsusametnikel pole ülevaadet, kuidas aktiivsete noorte rühmad oma ideedega n-õ alt üles nendeni jõuavad. Näiteks pole selge, kui keeruline oleks sarnase teekonna ettevõtmine teist tüüpi noortele või kui laialt on esitatavad ideed teiste noortega läbi arutatud. Selleks, et omavalitsus saaks lihtsustada bürokraatiat noorte initsiatiivi jõudmisest ametnikeni ja volikokku, laiendada otsuse kandepinda ja toetada noorte organiseerumist ideede toetuseks, võiks omavalitsustes välja töötada (sh virtuaalse) platvormi. Platvormi kaudu saaks noored esitada ideid, neid läbi arutada, vahendada (üksteisele) toetust ja kaasata meeskonda. Kuigi võim arutelu sisu ja ruumi üle peaks jääma noorte kätte, on ideede arutellu hea kaasata aruteluprotsessi juhid ning

E6: Põhimõte: esindusrollide pakkumine suuremale hulgale noortele

Noorte osalemist toetavad ametlikud kogud (õpilasesindus, noorte volikogud jms) võimaldavad noorte seisukohti koondada, kuid toetavad eelkõige kitsa noorte rühma (nn aktivistide) kogemuse vahendamist. Kuuluvus kogudesse kujundab oluliselt selliste noorte ajakasutust, mistõttu on loomulik, et nende kokkupuuted teist tüüpi noortega vähenevad. Sageli on ametnikel jt lihtsam, kui nende vastas on üks väga aktiivne ja võimekas, nn standardile vastav noor. Ühtede ja samade noorte "ette lükkamine" (nii kooli või omavalitsuse paremaks esindamiseks kui ka seetõttu, et teised noored ei ole nii usaldusväärsed) vähendab noorte roteerumist neis organites. Et suurem hulk noori saaks õpikogemuse osalusprotsessidest, on mõistlik edendada noorte roteerumist ning pakkuda pigem väiksemat kogemust aga suuremale hulgale noortele. Et suur osa noori võõristab osalus- ja esinduskogusid, tuleb seda kogemust turvalisemaks muuta. Noortele on oluline, et uues rollis oleks nende ümber tuttavaid nägusid. Seetõttu võib nii noorte osalus- ja esinduskogudesse kui ürituste toimkondadesse valida noori teadlikult mitmekaupana (või lasta oma sõbrad noorel ise valida) ning valida teadlikult sekka noori, kes ei ole eriti ettevõtlikud. Vaatluskogemus näitab, et valik aktiivsuse kasuks võib peituda järeleproovimise kogemuses. Selleks, et noorte aktiiv ei koosneks liialt ühetaolistest noortest, võib noortele pakkuda ahvatluseks ka vahetuskaupa (näiteks võimalus saada projekti käigus toimuvale välisreisile, kui on ette näidata kindel arv vabatahtliku töö tunde). Kui eesmärk on kogemust pakkuda, siis ei tohiks pahaks panna, et selleni viivad motiivid on noortel erinevad. Noorte mitmekülgsem roteerimine eeldab, et seda kujundatakse ka mikrotasandil: näiteks saab seda toetada igal aastal vahetuva klassi esinduskoguga, õppeainetele tagasiside andmiseks sobivate arutelutehnikate kasutuselevõttuga, esinduskogudes vähesema kogemusega noortele sobivate koosloomevõtete juurutamisega jms.

E7: Põhimõte: noorsooametnik noorte sekka ja noorte mentoriks

Noortel on keeruline oma arvamusi kaitsta staažikate või väljaõppinud täiskasvanute ees (nt volikogus). Saadud kogemus võib vähendada nende soovi oma ideedega välja tulla. Õppetunde tasub otsida positiivsetest kogemustest. Tõmbekeskuse noortel oli meeldiv kogemus, kuidas nende arendatava spordikompleksi kohtumistel käis regulaarselt kohal ka linnaametnik. Sellega muutus jõudude vahekord – noored said jääda enesele tuttavliku eneseväljendusviisi juurde ning oma ruumi. Ebamugavustsooni pidi

astuma ametnik, kes tõlkis noorte vajadused linnavalitsuse keelde. Ametniku kogukondlik töö on mitmetes riikides päris tavaline – ametnikul tuleb sageli liikuda seal, kus on inimesed, kelle heaks ta töötab, mitte vastupidi. Ka digimaailmas on täna tüüpiline noori kaasata seal, kus on ametnikud – omavalitsuse või noortekeskuse lehel, kus edastatakse rohkem ühepoolset teavet, näiteks ürituste reklaami. Mõistmaks seda, mis noort huvitab, tuleb leida võimalusi neid ka internetis kuulata. Kohalike noorte harjumustega saab noorsootöötaja end kursis hoida ja noortega dialoogi säilitada ka Youtube`is või Instagramis valitud teemadel silma peal hoides.

Noorsootöötajad näevad vajadust ka nõustaja järele, kes toetaks noort esindusülesannete täitmisel. Näiteks aitaks teda ette valmistada täiskasvanute aruteludes osalemiseks (materjalide ettevalmistamine, konteksti loomine täiskasvanutele, näidisslaidide, -kirjade, -teabematerjalide või ettekannete struktuuriga varustamine). Noorte ja omavalitsuse vahelise puhverdava lüli loomiseks piisab olemasolevate noorsootöötajate ülesannete ülevaatamisest.

E8: Uuring: Noorte tagasiside kogumise meetodite mitmekesistamise ja uuringukoormuse vähendamise võimalused

Noorte tagasisidet ja arvamusi kogutakse tüüpiliselt küsitlusuuringutega, millega püütakse standardiseeritult mõtestada noorte eneserepresentatsiooni. Sellisel moel mõõdetav eneserepresentatsioon on aga võrdlemisi pime nii detailide kui vastajat konteksti suhtes (näiteks kuidas ühistranspordi väljumisajad mõjutavad huvitegevuses osalemist, mis komponentidest koosneb vastaja perekonna eelmise kuu sissetulek pereliikme kohta jms). Küsitlusuuring, mida sunnitakse noortele peale sageli kohustuslikuna (nt koolitunni arvelt täidetakse ankeete, lapsevanem on teadlik lapse arvamuse avaldamisest), on asendatav koole ja õpilasi vähem koormavate meetodite kombinatsiooniga. Selles komplektis võivad olla andmebaasiuuringud, milles ühendatakse ühe inimese erinevad andmed ilma vastava inimesega ühendust võtmata (näiteks noorte huviringides osalemise andmed, rahvastikuregister, EHIS jt), mida võivad täiendada noorsootöötajate ja noorte vestlusringid andmete mõtestamiseks, vaatlused jm. Andmete kogumise loovaid meetodeid saab ka juurde luua. Näiteks plaanitakse Tallinnas noorsootöö teenuste kasutamisest ülevaate saamiseks juurutada noorte „ostude“ tuvastamise süsteemi ühistranspordikaardi abil.

6.2 Noorte osalus noorsootöös

E9: Koostöögruppide programmi jätkamine prioriteetsetes piirkondades

Noorte osalemist noorsootöös (nii noortekeskustes, koolis, noorteühingutes, erasektori huviringides jm) kujundab nii omavalitsuse materiaalne baas kui ruumiline struktuur. Mitmed omavalitsused on saanud noorte tegevuseks vajaliku ainelise põhja alla alles hiljutiste projektitoetuste (nt koostöögruppide programm) ning riikliku lisatoetuse kaasabil, mõnel pool ei ole endiselt võimalik palgata noorsootöötajaid või avada noortekeskusi. Uuringu tegijatele jäi mulje, et valdavalt venekeelsetes omavalitsustes, aga ka väiksemates omavalitsustes võib pärast koostöögruppide programmi lõppemist säilida endiselt arvestatav vajadus toe järele, mis aitaks neil esialgsete plaanide täitmise järel uute eesmärkide poole liikuda – sotsiaalsed muutused ja nende kinnistumine omavalitsustes võtavad lihtsalt kaua aega. Piirkondade jaoks, kus noorsootöö areng on pidurdunud keeleoskuse või väljaõppe probleemide, projektide kirjutamise vähese pädevuse või tegevuslike eeskujude puuduse tõttu, võiks otsida koostöögruppide programmile sarnase programmiga jätkamise võimalusi.

E10: Kompetentsikeskus: noorsootöö korralduse mitmekesistamine

Omavalitsused ei oska alati leida nende eripärastesse oludesse sobivat optimaalset süsteemi noorsootöö korraldamiseks. Lahenduste loomulikkus või kohmakus kujundab otseselt seda, kuivõrd on noorte vajadusi

võimalik arvesse võtta. Näiteid erinevatest võimalustest on mitmeid (noorsootöötajate palkamine, teenuste sisseostmine, kogukonnaressursside rakendamine jm), kuid oskus ja julgus eripäraseid lahendusi kasutada vajab tuge argumentides ja heade eeskujude näol. Maaomavalitsustes võib olla keeruline leida ja motiveerida nii sobivaid ametnikke, koolitatud noorsootöötajaid, vabatahtlikke kui huviringide eestvedajaid, samas tuleb erinevaid noorsootöö lõike tagada võrdlemisi piiratud vahenditega ning veenda inimesi, kes on omavalitsuse liitumisprotsessiga kaasnevast ebakindlusest ärevad. Noorsootöö spetsialistid kirjeldasid mitmeid juhtumeid, millest võis mõista, et oma kahtlustele vastuste leidmisel vajaksid nad kompetentsikeskust, kust leida tuge nõustamisest ning teiste omavalitsuste eripärase kogemuste vahendamisest. Tuge võivad pakkuda ka kõikvõimalikud juriidilised juhised, lepingute põhjad jne.

E11: Projektikonkurss vabaühendustele: tugiprogrammid noortele suunatud tegevuste mitmekesistamiseks maaomavalitsustes

Noortele uute tegevuste kavandamiseks pole võtta ühtainust võluvitsa. Kuigi paljud noorsootöötajad on huvitatud noorsootöö tegevuste eeskujudest, soovivad mitmed noorsootöötajad arvestada sellega, et sobivad tegevused tekivad praktikas katse-eksitusmeetodil. Noorsootöötajad tõid välja mitmeid näiteid, mille abil testida noorte valmisolekut kindlate tegevustega tegeleda. Näiteks on erasektor õppinud ära kasutama koolivaheaegu, mil plaanipäraseid huviringe ei toimu ja lapsevanemad on huvitatud noortele tegevuse leidmisest. Nii kasutavad ettevõtteid (nt spordiklubid) seda perioodi noortelaagrite jm abil oma tegevuse tasuta tutvustamiseks uutele rühmadele. Prooviperioodita huvitegevuse valik võib olla noore jaoks liiga radikaalne otsus. Vabal koolinädalal ühekordses tegevuses osaledes saab ta vastuse, kas valitud tegevus oleks talle sobiv ning huvitegevuse pakkuja saab veenduda täiendava nõudluse olemasolus. Hea näitena toodi välja ka kooli tunniplaani kuuluv ringitund, mis võimaldab noortel erinevaid huvialasid ja tegevusi läbi proovida ning oma eelistustes selgusele jõuda. Noorsootööga alustavatele maaomavalitsustele, kus on spetsialistide leidmiseks piiratud võimalused ning kohalikele noortele sobivate tegevuste leidmine kriitilisem, saab olla toeks (sotsiaalsel ettevõtlusel põhinev) huvitegevuste jt noorsootöö võimalustega tutvumise tugiprogramm.

E12: Koolitused: nutiseadmete kasutamine noorsootöös

Noorte sõltuvust sotsiaalmeediast ja nutiseadmete levikut pidasid noortega töötavad inimesed laiemalt probleemiks, mõned ka võimaluseks. Noorsootöötajad pakkusid ise välja mitmeid lahendusi:

1. võtta noortega ette tegevusi, mis suudavad konkureerida nutiseadmetega,
2. leida nutiseadmetele sobiv roll kavandatavates tegevustes (nt mängud stiilis "tunne oma koduvalda", reklaamfilmi tegemine kohalikele raamatukogule jm) ja
3. seada nutiseadmetele ajutisi kasutuspiiranguid (*wifi* väljalülitamine, telefonide kõrvalepanemine).

Et leida nutiseadmetele noorsootöötajate ametis jõukohane ja turvaline roll vajab mitmekülgset koolitust, sest arendada on vaja nii noorsootöötaja oskusi nutiseadmeid kasutada kui ka oskusi noorte tegevust nutiseadmetes mitmekülgsemaks muuta. Noorte ja noorsootöötajate partnerluse arendamiseks on hea kaasata noorsootöötajate koolitustesse ka noori endid (mida ja kus nad teevad, mis on kasutatavate sõnade tähendused jne).

E13: Noorte valikuid toetav transpordikorraldus

Maaomavalitsustes ja linnalähedastes asulates kujundab noorte osalemist huviringides jm tegevustes vahemaa noore elukoha, kooli ning huvitegevuse toimumiskoha vahel. Maaomavalitsuses ei ole võimalik osutada sarnase mitmekesisusega teenuseid kui tõmbekeskuses. Mõistlik on huviringide jt noori huvitavate tegevuste kavandamine mitme asula või omavalitsuse kaupa koos, nii et valitud tegevused on ühes, teised teises asukohas. Selleks on vaja paindlikult korraldada transport ning teenuste eest tasumise kord. Omavalitsus saab kaasa rääkida kohaliku bussiliikluse korralduses, et tagada noorsootöö toetavad

transpordigraafikud, aga ka omapoolselt tellida ühistranspordi teenuseid, et näiteks noored saaksid omavalitsuse olulisematest üritustest osa võtta. Kasutada saab ka mitteformaalseid transpordilahendusi – vanemate ja noorsootöötajate koostöö korraldada ühiselt noorte transport. Sarnased lahendused võivad kaasa aidata kogukondades, kus eesti või vene keelt emakeelena kõnelejate osakaal on ühes või teises suunas kaldu (emakeeles kõnelemise võimalus on huviringi valikul oluline) – vähemuses olevale rühmale on võimalik tagada ligipääs emakeeles toimuvatele tegevustele, mis asuvad kodukohast kaugemal. Koolibussis veedetavat aega võib ära kasutada, et noortelt tagasiside koguda.

E14: Toetus kultuuri- ja meelelahutusüritusi korraldavatele organisatsioonidele

Ka linnalistes asulates, mille meelelahutus- ja kultuuriürituste turg pole piisavalt tasuv (nt väikelinnad, valdavalt venekeelsed omavalitsused), võib noortel puududa ligipääs kvaliteetsele meelelahutusele (teater, kino, kontserdid), kas vastava taristu puudumise või kallite hindade tõttu. Meelelahutus on noortekultuuri oluline osa ning oleks statistiliselt esimene asi, mille järele noored soovi avaldaksid. Selleks võib kaaluda tagantjärele makstavate toetuste pakkumist sellistele organisatsioonidele või ettevõtetele, mis suudavad prioriteetsetes piirkondades luua kultuuri- ja meelelahutusürituste järjepidevuse ning seda noortele taskukohaste hindadega. Suurte huvipakkuvate kultuuriürituste korraldajatega tasub pidada läbirääkimisi (sh riikliku toetuse tingimustes), et tuua Tallinn Music Weeki eeskujul suurürituse alaüritusi kaugematesse piirkondadesse (näiteks PÖFF Narva).

E15: Vene kogukonna kultuurivahetuse toetamine

Vene kogukonnale on oluline, et nende kultuurikollektiivid saaksid osaleda slaavi kultuuriruumi ühisüritustel. Täna on Venemaa, Valgevene ja Ukrainaga kultuurivahetuseks toetuste leidmise võimalused piiratud. Selle tagamiseks võib kujundada noortele/noortevaldkonnale suunatud toetuste tingimusi ning omavalitsuste toetusi.

E16: Põhimõte: vähem tegevusi, suurem kandepind

Osalusprotsessidega seoses toodi välja arvukaid probleeme teabevahetuses, millest enamikku tuleb käsitleda paratamatusena. Näiteks on noortealgatusi ja noortele pakutavaid tegevusi palju ja nende kohta jagatakse teavet mitmetes võrgustikes. Noorte tegevuste kavandajateni ei jõua teave uutest noorte tegevustest. Noorsootöötajad ei suuda hallata nii paljusid kanaleid kui kasutavad erinevad noorte rühmad (lisaks Facebookile Vkontakte, Instagram, Youtube jt). Koolikeskkonnas jagatav teave läbib eelnevalt huvijuhi sõela. Teabe vähene kättesaadavus põhjustab mitmeid järgnevaid tagajärgi: noored saavad tagantjärele teada, et oleksid saanud osaleda neid köitvas huvitegevuses, noorteürituste korraldajad konkureerivad samadele noortele, kulutatakse aega ja raha dubleerivatele tegevustele, omavalitsuse toetuste jagamine ei suuda arvestada noorte tegevuste mitmekesisust ega potentsiaaliga tegevusi, venekeelne teave ei jõua eestikeelse rühmani ja vastupidi. Neist probleemidest on võimalik tegeleda vaid mõnega. Teabe üleküllust ja kaasnevat müra tajutakse tõenäoliselt probleemina seetõttu, et noortele kavandatud tegevustest ei võta osa piisavalt palju noori (kes tegelevad samal ajal millegi muuga). Noorsootöötajad soovivad noorte tagasisidele tuginedes võtta ette pigem vähem, aga teha paremini ning teha koostööd teiste omavalitsustega, et vähendada ürituste dubleerimist – seda, et üks üritus võtab teise osalejad endale. Tallinn vähendab noortele mõeldud ürituste konkurentsi, koondades linnaosade n-ö tugevaid üritusi ning muutes neid ülelinnaliseks (nt tänavakultuuri festival). Selleks, et ürituste korraldajad saaksid tegevusi paremini planeerida ning ennustada täituvust, soovitatakse muuta need tasuliseks.

E17: Põhimõte: olulise teabe dubleerimine eri keeltes

Üks olulisemaid nõrkusi teabeliikumises asub sellistes piirkondades, kus domineerib üks või teine rahvusrühm, ning kus teavet esitatakse ainult ühes keeles. Kuigi noortekeskuse eestikeelse veebi vene keelde tõlkimine ei too otseselt vene noori keskusesse (kus pole venekeelset tegevust), aitab see teise

keele kõnelejalatel mõista, millest käib üldse jutt. Vaatluskogemus näitas, et kohaliku elu kohta otsitakse teavet esmalt ikka emakeeles.

6.3 Noorte eraviisiline ühistegevus

E18: Kogukonnakeskuste loomine noorte ühistegevuslike võrgustike toetamiseks

Selleks, et noorte endi algatused leiaksid toetuse ja arenguvõimaluse, on ettepanekuid tehtud ka eelmistes punktides. Omaette koostööprogrammi võib aga vajada ka selline noorte tegevus, mis toimib ilma noorteühingute või muude juriidiliste kehade toeta. Mitmed maailmaparanduslikud liikumised tegutsevad sotsiaalmeedia kaasabil selgete piirideta võrgustikena, milles osalejad pakuvad peavarju kodututele loomadele, vahendavad tervisesoovitusi, jagavad laiali ühisostudena soetatud ökokaupi, teavitavad õigusrikkumistest, survestavad ettevõtteid jne. Maailmaparandajate rühm, mis eksperimenteerib, lahendades globaalpoliitika probleeme argielu tasandil, võib olla võrdlemisi ebateadlik neist võimalustest, millega omavalitsus saab nende tegevust võimendada. Sellised võrgustikud võivad näha lahendusi, aga nende lahenduste praktikasse viimine oleks võrgustikele ilma omavalitsuste ja ametite kaasabita keeruline. Et maailmaparandajate liikumised ei ole eriti püsivad, on neile sobiv tugi luua keskkond, mis toetab võrgustamist ja vajalike partnerite leidmist. Mitmel pool on levinud kogukonnakeskused, kus inimesed määratlemata põhjustel kokku saavad. Noorte liikumistele vajalik abi võib väljenduda võimaluses kasutada ruume (näiteks kohtumisteks, koolituseks), eriti noortele vanuses 18+, kelle tavapärased kohtumiskohad koolis jm ära langevad. Vastutasuks saavad need algatused teenida kogukonda, näiteks vahendada kohalikke põllumajandussaaduseid, pakkuda elustiilikoolitusi jm. Omavalitsus saab noorte osalust toetada ka nende tegevust ära märkides näiteks sobivates teabematerjalides (tunnustus, teabelevi).

Kogukonnakeskustele sarnanevad ka anti-kohvikud, kus inimesed saavad olla tegevuses, tasudes seal

viibitud aja, mitte toodete eest. Kohviku eesmärk on nimelt toetada inimestevahelist suhtlust, mitte tarbimist. Et suhtlus areneb siiski eriti hästi ümber toidu, on ka selles asutuses joogid ja snäkid kättesaadavad, aga noori meelitavad sinna noortekeskusele omased lauamängud, meeskonnatöö alad ning kaasaegne kommunikatsioonitehnoloogia. Et sarnaselt kasutavad ruumi ka tänastes toitlustusasutustes ühe mullijoogi ümber

istuvad noorteseltskonnad, võiks anti-kohvikute asutamist kaaluda²⁰ (vt pilt vasakul).

E19: Noortele täiskasvanute kontrollita ruumi võimaldamine

Noortele saab luua täiskasvanute poolt kontrollimata ruumi, mida kaitstakse noorte endi eest vabatahtlike abil. Tagades noortele oma ruumi, sh tänaval, on noorsootöötajal võimalik noori vajadusel leida ning hoida end kursis nende tegevusega. Näidetena mujalt maailmast võib esile tuua Oslo raamatukogu noorteosakonna *Biblo Tøyen*. Viimases on 10-15-aastastele noortele loodud oma ruum, mida täiskasvanud

²⁰ Vanmeetin (2014) Anti-kohvik Ziferblat, 29. mai 2014: <https://en.wikipedia.org/wiki/Anti-café#/media/File:Ziferblat.png>

kasutada ei saa²¹. Raamatute lugemise võimalusega on ühendatud kõikvõimalikud tegevused, mida noored sooviksid teha komplektina.

E20: Põhimõte: noorte ja täiskasvanute vahel avaliku ruumi üle dialoogi loomine

Noorte ühistegevus võib olla ülejäänud linnakodanike jaoks piiripealne, soovimatu või eetilisel lubamatu. Näiteid, kuidas lahendada selliseid olukordi, ei osanud noorsootöötajad ega noored tuua – igal juhul mõistetakse kellegi tegevus hukka. Samas ruumis tegutsevate eri rühmade konfliktsete kokkupuudete vähendamiseks võib kasutada linnaruumi ennast. Näiteks suunata noori mujale kindlat ruumiosa sulgedes (Vabaduse samba klambrid, mis takistavad rula kasutamist) või sobivat ruumiosa avades (näiteks asetades linnatänavale korvi- või pingongi laudu, pinke, *wifi* ja elektriliste seadmete laadimise alasid). Noorte jaoks, kelle suhtlusoskused on veel treenimata ja võime eriarvamusi taluda vähene, võib koostöös majaanikega ära märkida sobivaid seinapindu, mida katta tänavakunstiga. Tänavat *driftimiseks* või muudeks ohtlikeks manöövriteks kasutatavate kampade suunamiseks võib avada neile lähikonnas näiteks kasutuseta lennuvälja, tagades koostöö vastavate majaanikega ning arutades rühmaliidrite ning politseiga läbi kirjutamata reeglid, millest kinni pidada.

E21: Põhimõte: pere ja kogukonna kaasamine

Vene noorte osalemine nii korraldatud kui eraviisilises tegevuses on oluliselt seotud nende vanemate ja pere tõekspidamisega. Et vähemusrahvused on teiste ühiskondlike institutsioonidega vähem sidustunud, on perekonna tugev roll noore arvamuse kujundamisel pigem eelis kui puudus. Korraldades vene kultuuriruumis kaasavaid üritusi, on mõistlik neid kavandada pereüritusena ja tegeleda nende võimendamise ja kogukonnana.

6.4 Sotsiaalprobleemid ja normidest kõrvalekalduv tegevus

E22: Põhimõte: maaomavalitsuses toetada noorte vajadusi terviklikult

Maaomavalitsustes on tüüpiline, et noorsootöötajas saavad kokku mitme valdkonna spetsialisti rollid korraka, seehulgas tuleb katta vajadusi, mis peaksid olema lapsevanemate vastutada. Maaomavalitsuse inimressursside ja ruumistruktuuri arvestades võib noorte kaasamisel olla hea lahendus tegelda terviklikult erinevate vajadustega, st ühendada spetsialisti ülesannetes erinevad rollid. Lähtuvalt noorte paiknemisest ja liikumisest omavalitsuse territooriumil saab terviklikult üle vaadata, kuidas on eri tüüpi noortele tagatud huvitegevuses osalemine, võimalus arendada üldiseid rühmatöö ja suhtlemisoskusi, lahendada sotsiaalprobleeme, teha sporti ja lahutada meelt, kasutada aega ja leida vaikseid ruume õppimiseks, ning seejuures arvesse võttes ühistranspordi korralduse paratamatut kohmakust. Liitunud omavalitsustel on võimalik ja vajalik vaadata üle, millised saavad olla noorte teenused, et kompenseerida vahemaadest ja ajakasutusest tingitud ebavõrdsust.

²¹ Oslo noorteraamatukogu Biblio Tøyen: <http://theoslobook.no/2016/05/28/biblio-toyen/>

E23: Põhimõte: linnas toetada riskinoorte vajadusi võrgustikupõhiselt

Ühe tõmbekeskuse riskinoori kaasati eri valdkondade spetsialistide koostöös huvitegevusse nn rätsepatöö vormis. Teave riskinoorte kohta, kellega huvitegevusse suunamisega teadlikult tegeleda, koguti koolidest kokku tugispetsialistide abiga. Noortega toimetuleku parandamiseks koolitati huviringide juhendajaid, huvikoolidele soetati spetsiaalseid õppevahendeid ja ära korraldati noorte huviringidesse kohalejõudmine. Lapsevanemate algatusel on noorsootöötajad ning politseinikud loonud ka mitteformaalseid võrgustikke, mille abil selgitatakse välja nende laste asukohad, kes mingil põhjusel õhtul koju ei tule, otsustades näiteks üksteise juures ööbida. Riskinoore kaasamiseks tuleb läbi teha aeganõudev protsess, mille eri faasides astub täiskasvanu noorele mitu sammu vastu. Seeläbi kasvab tasapisi noore võimekus ja valmidus osaleda.

E24: Põhimõte: spetsialistide rotatsioon

Noorte seas on rühmi, kelle osalemise võimalusi kujundavad sotsiaalsed ja isiksuslikud eripärad, näiteks tõrjutus, tagasihoidlikkus. Kooli õpetajad ja noorsootöötajad saavad tegevustesse valida märkamist vajavaid lapsi, kuid sageli ei tehta seda ka siis, kui lapse olekust ja rollist on hea ülevaade (näiteks maaomavalitsustes, kus kõik tunnevad kõiki). Lahenduseks sellistele noortele toodi näiteid noore tegutsemiskeskonna olulisest muutmisest, mis võib teda inspireerida senisest erinevat rolli võtma. Seda saab teha noorsootöötajaid piisavalt sageli roteerides (värske pilk olukorrale, uus hoog) ning valitud huvitegevusi või tugiteenuseid kaugematest piirkondadest ostes (noor leiab tegevust või saab abi anonüümses keskkonnas, kus tema varasem taust ei loe).

E25: Põhimõte: noori tuleb kaasata seal, kus noored on

Mitteosalemise põhjused võivad olla ka struktuursed, näiteks on keerulisem kaasa rääkida maaomavalitsusest linna siirduvatel gümnasistidel või kutsekoolide õppuritel, sest nende ajakasutus (kodu vahet sõitmine) ja tähelepanu (mitmed eri kihid: eelmine ja praegune kodu) on väga (üle)koormatud. Üleminekufaasis noori otseselt otsustes osalemine ei huvita, kuid nad on valmis tegema vahetuskaupa mõne koolitunni arvelt. Selles vanuses on oluline, et neid kaasataks seal, kus on ees juba nende sõbrad ning vesteldaks teemadel või kontekstis, mis on neile sellel ajal oluline: seltsielu, raha teenimine, vastassugupool, meelelahutus, peod jms.

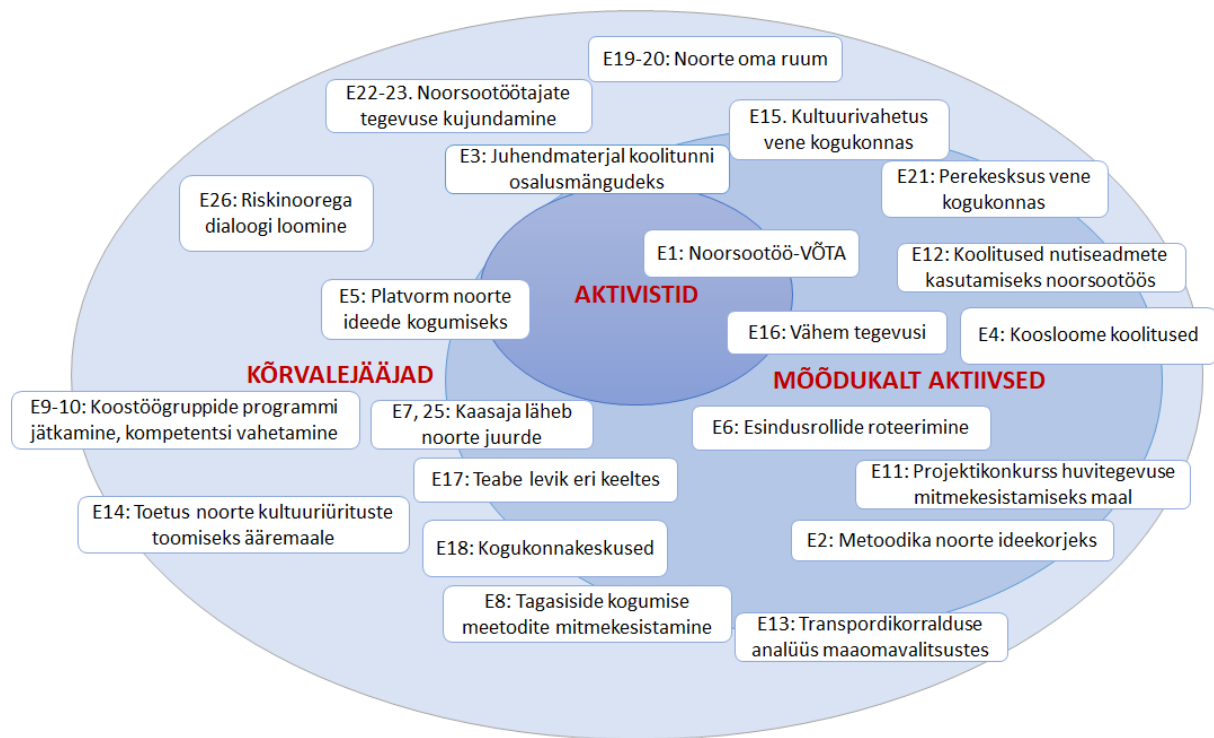
E26: Põhimõte: probleemsete olukordade juhtimisel otsida ja säilitada noortega dialoogi

Noortega, kes ei lähe kooli, tarvitavad alkoholi või narkootikume, suhestutakse eri noortekeskustes erinevalt. Ametlikud juhised keelavad sellisel noorel noortekeskuses viibida. Tõmbekeskustes on sellest reeglist rangelt lähtunud, maaomavalitsustes on aga noortega otsitud dialoogi, et noort jäigalt keelates teda mitte tänavale tagasi saata ja seeläbi vastasseisu sattuda. Ühes maapiirkonnas asuva noortekeskuse noorsootöötaja jagas positiivset kogemust sellest, kuidas ta sõltuvusaineid tarvitava noorterühma liidriga läbi rääkides suutis saada terve kamba noortekeskuse reegleid tunnustama. Liidrile anti mõista, et ta on inimesena teretulnud, kuid teatud käitumine ei ole sobilik. Temaga tehti suulisi erikokkuleppeid, et näidata valmidust noore arvamus arvestada. Kamba liikmetega ükshaaval tegeledes ei oleks noorsootöötaja tulemust saavutanud. Suhte loomist noortekambaga toetasid ka sotsiaaltöötaja ja konstaabli vahelised kokkulepped. Linnas käib noortekeskustest läbi ka suur osa ühekordseid külalisi, mistõttu on mõistetav, et vääriti käituvaid noori on lihtsam tõrjuda kui nendega dialoogi otsida. Siiski tõid ka linna noorsootöötajad välja, et valmisolek iga noortekeskuse külastajat ära kuulata on toonud noorte kaasamisel edu.

6.5 Uuringu soovitused noorte rühmade kaupa

Järgnevalt on soovitused paigutatud noorte rühmade kaupa joonisele (joonis 4), esitledes seda, millise rühma osalusvõimaluste kasvatamist silmas pidades on ettepanek eeskätt tehtud. Joonisel on kujutatud

aktiivset ja mitteaktiivset rühma, vahepealsed, peatükis 3 nimetatud eri tüüpi osalusaktiivsusega rühmad on koondatud mõõdukalt aktiivsete rühma alla.

Joonis 4. Uuringu soovitude jagunemine sihtrühmade kaupa (autorite koostatud)

Kasutatud kirjandus

- 1) **Aasvee, K. Jt.** (2016) Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine, 2013.-2014. õppeaasta uuringu raport. Tallinn: Tervise Arengu Instituut
- 2) **Allaste, A.-A.** (2013). Mitteformaalne ühiskondlik osalus. Valge, M. (toim.) Noorsootöö õpik, Tallinn: Archimedes, Euroopa Noored Eesti büroo.
- 3) **Allaste, A.-A. jt.** (2013). Subkultuurid: Elustilide uurimused, Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- 4) **Arnstein, S. P.** (1969) A ladder of citizen participation, *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 4, 216–224
- 5) **Beck, U. & Beck-Gernsheim, E.** (2002) Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences. London etc: Sage
- 6) **Brikkel, L, Klaus, K.** (2017) Ülevaade noorte riskikäitumise uuringust. MIHUS 20, Noorte Elu, Vol 20, Talv 2017. http://mitteformaalne.ee/wp-content/uploads/2017/01/MIHUS_20_web.pdf
- 7) **Carpentier, N.** (2012) The concept of participation. If they have access and interact, do they really participate? *revista Fronteiras – estudos midiáticos*, 14, 2, 164-177. <http://revistas.unisinos.br/index.php/fronteiras/article/download/fem.2012.142.10/1001>
- 8) **Carpentier, N.** (2016) Beyond the Ladder of Participation: An Analytical Toolkit for the Critical Analysis of Participatory Media Processes, *Javnost - The Public*, 23, 1, 70-88. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13183222.2016.1149760>
- 9) **Creighton, J. L.** (2005) The Public Participation Handbook: Making Better Decisions Through Citizen Involvement. John Wiley & Sons. <https://smartnet.niua.org/sites/default/files/resources/Public%20Participation%20Handbook.pdf>
- 10) **Duerden, M. D. & Gillard, A.** (2011) An approach to theory-based youth programming. *New Directions for Youth Development*, 2011, supplement 1, 39-53.
- 11) Eesti noorsootöö seadus (2010) RT I 2010, 44, 262. <https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014104>
- 12) **Eglinton, K. A.** (2013) *Youth Identities, Loyalities, and Visual Material Culture: Making Selves, Making Worlds*. Dordrecht jt: Springer.
- 13) **Enn, Ü.** (2013) Kaasav noorsootöö – mõistetest ja tähendustest. Ja sellest, milline tähendus on kaasaval noorsootööl – Jüristo, K. (toim). Kaasava noorsootöö käsiraamat, Tallinn: SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo
- 14) **Erikson, E. H. & Erikson, J., M.** (1997) The Life Cycle Completed. Extended Version. New York: Norton
- 15) Erivajadusega noored. Noorteseire aastaraamat 2014-2015 (2015). Poliitikauuringute Keskus Praxis. http://www.noorteseire.ee/system/resources/BAhbBlSHOGZmli0yMDE2LzAyLzE4LzEwXzE5XzE0XzM3NI9OU0EyMDE0XzlwMTUucGRm/10_19_14_376_NSA2014_2015.pdf
- 16) **Giddens, A.** (1991). Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge: Polity; Oxford: Blackwell
- 17) **Gould, R. L.** (1978) Transformations: Growth and Change in Adult Life. New York: Simon and Schuster

- 33) Noorsootöö struktuurid (2017) Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehekülj. <https://www.hm.ee/et/tegevused/noortevaldkond/noorsootoo>
- 34) Noorte kaasamise meetodid: käsiraamat kõigile, kes soovivad noori kaasata. <http://ec.europa.eu/programmes/proxy/alfresco-webscripts/api/node/content/workspace/SpacesStore/e737ba05-24d0-4a8b-87f0-389a5e2e9168/NOORTE%20KAASAMISE%20MEETODID%20K%C3%84SIRAAMAT.pdf>
- 35) Noortekogud ja noorte volikogud. <https://noortekogud.ee/mis-on-kaasamine/>
- 36) Oslo noorteraamatukogu Biblio Tøyen: <http://theoslobook.no/2016/05/28/biblio-toyen/>
- 37) **Pihlak, A.** Alaealised andsid keskmisest kaks korda vähem e-hääli, kas sellest saab teha järeltõu nende valimisaktiivsusest? 22.10.2017: <http://www.delfi.ee/news/kov2017/uudised/alaealised-andsid-keskmisest-kaks-korda-vahem-e-haali-kas-sellest-saab-teha-jareldusi-nende-valimisaktiivsusest?id=79867622>
- 38) Projekt Vanem vend, vanem õde, Kodulehekülj. <http://tugikeskus.org.ee/kodu/tugiisikud>
- 39) Riskikäitumise teadlikkuse uuring kolmes sihtrühmas (2014) Emor, Politsei- ja Piirivalveamet. <https://www.politsei.ee/dotAsset/331164.pdf>
- 40) **Roosimägi, H.** (2016) Kas Eestis on töötavate noorte defitsiit? Statistikaamet, blogi. <https://blog.stat.ee/2016/02/23/kas-eestis-on-tootavate-noorte-defitsiit/>
- 41) **Ross, H., Baldwin, C. & Carter, R. W. (Bill)** (2016) Subtle implications: public participation versus community engagement in environmental decision-making, *Australasian Journal of Environmental Management*, 23, 2, 123-129. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14486563.2016.1194588?needAccess=true>
- 42) **Saar, H.** (2017) Laste osalemise toetamise ja kaasamine otsustusprotsessidesse. Kokkuvõte kordusküsitlusest, Tallinn: Lastekaitse Liit. <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2017/10/Laste-osalus-ja-kaasamine-otsustusprotsessidesse-2.pdf>
- 43) **Selliöv, R.** (2017) Osalus noorsootöös. Haridus- ja Teadusministeerium. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/eesti_noorte_osalemise_noorsootoos.pdf
- 44) **Shier, H.** (2001) Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & society, Vol 15, Issue 2, pp. 107-117.* https://ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf
- 45) Statistikaamet. Mõisted. http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/SOTSIAALELU/15TOOTURG/12TOOTURU_ULDANDMED/02AASTASTATISTIKA/TT_51.htm
- 46) **Trussell, D. E.** (2014) Contradictory aspects of organized youth sport: challenging and fostering sibling relationships and participation experiences, *Youth and Society*, 46, 6, 801-818.
- 47) **Vanmeetin** (2014) Anti-kohvik Ziferblat, 29. mai 2014: <https://en.wikipedia.org/wiki/Anti-café#/media/File:Ziferblat.png>
- 48) **Vare, K., Kook, U.** (2017) Selles vanuses valimisealisest elanikkonnast e-hääletas vaid 7%. ERR, Uudised. <https://www.err.ee/637493/e-haaletas-vaid-1794- uut-noort-valijat>
- 49) **Vihalemm, P.** jt (toim.) (2017) Eesti ühiskond kiirenevas ajas: elaviku muutumine Eestis 2002-2014 Mina. Maailm. Meedia tulemuste põhjal. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Lisa 1. Metoodika

Kirjanduse analüüs

Noorte osaluse mõiste sisu mõtestamiseks analüüsiti Eesti noorte ja osaluse teemalisi, aga ka üldsotsioloogilisi uuringuid ning teadusartikleid, mida otsiti teadusandmebaasidest erinevate otsisõnade ning nende kombinatsioonidega (*youth, young, participation, typology, engagement*, jne). Reeglina ei käsitletud leitud uuringud ja teadusartiklid noorte tüpologiseerimise võimalusi keskse teemana, vaid kasutasid tüpoloogiaid ilma nende loomise alustel pikemalt peatumata. Selles uuringus on koondatud lihtsalt teadmine, et selline tüpoloogia on levinud, interpretatsioon on lisatud suures osas uurijate eneste sünteesina. Ka osalemist käsitlevad artiklid, mida oli (sarnaselt noort teemalistele artiklitele) väga palju, peatusid osaluse enese käsitlustel tüüpiliselt siiski põgusalt. Pikemalt peatuti selliste artiklite analüüsil, mis sisaldasid kontseptuaalset arutelu osaluse käsitlemise võimaluste üle. Autorite töövili uuringus on selliste osaluse käsitluste esile toomine ja mõtestamine, mis täna Eestis levinud tõlgendustes vajaka jääb.

Varasemate küsitlusuuringute andmete analüüs

Uuringu tegijate lähtekoht (mis leidis ka noorsootöötajatega tehtud vestlustes ja laste osaluse uuringut analüüsides kinnitust) on, et noored ja noorsootöötajad on küsitlemisega üle koormatud. Ülekoormus vähendab iga üksiku küsitluse tõsiseltvõetavust vastaja jaoks, sest üle tuleb korrata sarnaseid mõtteid ning seista vastamisi küsitluste tüüpiprobleemide kordumisega. Seetõttu otsustati uuringu tegemisel kasutada võimalusel juba tehtud kvantitatiivseid küsitlusuuringuid, et nende algandmeid uuringu vaatepunktist lähtuvalt täiendavalt ära kasutada. Selleks kasutati kahe uuringu küsitlusandmeid:

1. Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessidesse. Kokkuvõte kordusküsitlusest (2017). Tallinn: Lastekaitse Liit.
2. Mina. Maailm. Meedia: küsitlusuuring (2014). Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

Laste osaluse uuring

Laste osaluse uuring keskendus laste (küsitletute vanus on määratlemata) kogemusele sellega, kuidas on nende arvamust küsitud. Uuring ei võimalda pakkuda teavet osaluse laia käsitluse kohta – näiteks selle kohta, millistes noorte tegevustes ta osaleb. Samuti ei võimalda uuring avada lapse elukonteksti – selgitada, mis soost ta on või kui vana, kus ta elab, milline on elukohta taristu jms. Küsitluses ei ole kasutatud ka lastepärast sõnastust, mistõttu on keeruline järeldada, mida noored vastates tegelikult silmas pidasid. Laste osaluse uuring on samas uurimisobjektina ise väärtuslik, aidates mõista, kuidas noorte osalemist noorsootöötajate poolt käsitletakse. Mõned näited:

1. Uuringus peegeldub eeldus, et noored kasutavad oma kogemuse mõtestamiseks täiskasvanute ning isegi ametnikega samu mõisteid, näiteks "kohaliku elu korraldus", "konventsioon". Noorte kogemuse analüüs näitas, et kõik, mis puudutab omavalitsust ja ühiskonnaelu korraldust, on lastele ka koolihariduse mahust hoolimata (sh 7-aastastele) võrdlemisi hoomamatu. Kindlasti on ebakohane järeldada, et noorte soov omavalitsuse elu korralduses kaasa rääkida on vähenenud, sest sellise võrdlemisi abstraktse eesmärgi teadvustamine ei ole noortele (ega täiskasvanutele) teadvustatud eesmärgiks.
2. Uuringus küsimustes peegeldub seisukoht, et noorte kaasamise ainus vorm on nende küsitlemine. Näide - uuringu tegijad heidavad ette noorte vähest kaasamist transpordi küsimustes. Uuring ei võta arvesse, et iga probleem vajab väljaselgitamiseks omaette meetodit. Näiteks transpordi problemaatika lahendamisel pakuvad arvamuse küsimisest palju rakenduslikumaid andmeid liikumistrajektoorid, mida on võimalik koguda mobiilside ning piletioste (kiipkaart) analüüsides. Inimene (laps) ei saagi sageli teada, et tema

kogemust on juba tegelikult arvesse võetud. Lapse transpordivalikuid kujundab kõige rohkem vanemate poolt valitud elukoht ja sellega kaasnev taristu. Küsides näiteks lapse eelistusi säästlikuma transpordivahendi osas (mida ta maakohas elades valida ei saagi) võidakse võimendada hoopis arusaama, et tema arvamust küsitakse niisama.

3. Uuringus tuuakse omavalitsustes küsitluste tegemise sageduse kasvu välja positiivse tendentsina, kuid arvesse võtmata jäetakse küsitlustest väsimise problemaatika (üha segasem on, keda on küsitatud, millise kingitusega) ja see, et ankeetküsitlus on meetod, mille väga üldiste andmete põhjal on väga keeruline teha rakenduslikke järeldusi. Headel lahendustel ei pruugi olla laialdast toetust.

4. Tüüpiliselt paljudele küsitlusuuringutele pööratakse ka laste osaluse uuringus palju tähelepanu sellele, kust lapsed teavet saavad. Inimesed ei pane reeglina tähele, kust pärinevad nende teadmised (kodust, koolist, noortekeskusest vm). Teave on peitunud pisikestesse olmelistesse suhtluskogemustesse, mida ei liigitata või sildistata „omavalitsuse elu korralduseks“ ega piiritleda kindlate kanalitega. Seetõttu on küsitletavatel tegelikke olukordi, mil neid kohaliku elu kohta teavitati, keeruline ära tunda. Kui küsitajate soov on teada saada üldiseid teabekanaleid, mida kindel vanuserühm kasutab, tasub kasutada juba olemasolevaid kvaliteetseid meediakasutuse uuringuid.

5. Kui mõne kvantitatiivselt kokkuloetava näitaja tase on madal, ei tähenda see otseselt, et see on probleem. Näiteks teadmine, et on olemas lapse õiguste konventsioon, ei aita palju kaasa lapse oskuste kaasa rääkida või seda tegelikult teha. See, et "ainult" 6% küsitatud lastest on saanud kaasrääkimise võimaluse kohta teavet omavalitsusest, on väga hea tulemus, arvestades laste ja omavalitsuse otsesuhtluse kanalite puudumist ja vähest tunnetatud vajadust. See on tüüpnaide selle kohta, kuidas laste kaasamisel laste arvamuse asemel dikteerib järelduse hoopis kasutatud meetod.

6. Muutuseid laste kogemuse representatsioonis (kaasamist kogunud noorte osakaalu vähenemine) ei saa tõlgendada kui fakti, et koolide aktiivsus kaasamisel on vähenenud või et omavalitsused on hakanud vähem tagasisidet andma. Selleks peab mõõtma omavalitsuste ja koolide tegevusi.

Laste osaluse uuringu toorandmeid kasutati selles uuringus noorte rühmitamiseks osalemiskogemuse alusel. Küsitlusmetoodikal olid omad probleemid (kattuvad ja sarnased küsimused, küsimuste keeruline või elukauge sõnastus, vead küsitluskeskkonna seadistamisel), kuid valitud küsimuste andmeid oli võimalik töödelda ja koondada. Kõigepealt defineeriti ümber andmed, mille alusel oli võimalik kirjeldada osaluskogemuse mitmekülgsust ja valmisolekut. Nendes andmetes väljendusid küsitluskeskkonna seadistuse vead – küsimustes, mille puhul paluti loetleda erinevaid standardiseeritud vastusevariante, oli vastajal võimalik välja valida tegelikult ainult üks vastusevariant (sh vene- ja eestikeelsetes ankeetides erinevate küsimuste puhul). Seega oli võimalik kasutada mitme küsimuse puhul ainult mittenõustumist või täielikku märkimata jätmist. Järgnevalt ülevaade loodud liitunnustest, mis aitasid vähendada küsitluse tehnilistest vigadest tingitud probleeme (tabel 2).

Tabel 2. Laste osaluse uuringu andmete ümberkodeerimine

Liitnustus	Küsimus	Kodeerimise reegel
Kaasarääkimisõiguste teadmine: kuni 2 punkti	Kas Sa tead, et Sul on õigus avaldada oma arvamust kohaliku elu (valla/linna) korraldamises?	jah – 1, ei – 0
	Kas oled kuulnud ÜRO lapse õiguste konventsioonist?	jah – 1, ei – 0
Tahtmine kaasa rääkida: kuni 2 punkti	Kas Sa tahaksid, et Sinu arvamust küsitakse kohaliku elu korraldamise kohta?	jah – 1, ei + ei oska öelda – 0

	Millisel viisil Sa tahaksid oma arvamust kohaliku elu korraldamise kohta avaldada? (viga eestikeelses ankeedis)	1 – on vähemalt ühel korral kaheksast välja toonud, et soovib arvamust avaldada. 0 – ei ole ühtegi korda välja toonud
Hinnang kaasaraäkimise kogemusele: kuni 3 punkti	Kui Sinu arvamust on küsitud, siis kes küsis? (viga venekeelses ankeedis)	1 – vähemalt üks asutus neljast on arvamust küsinud 0 – ükski asutus ei ole arvamust küsinud
	Kas oled täitnud Sinu kodukoha kohta käivat ankeeti/küsimustikku/ või osalenud avalikus arutelus järgmistes valdkondades? (viga venekeelses ankeedis)	1 - vähemalt ühes valdkonnas viiest on arvamust küsitud 0 – üheski valdkonnas pole arvamust küsitud
	Kas Sinu kodukohas (vallas/linnas), kus Sa elad, on küsitud Sinu arvamust järgmistel teemadel? (viga venekeelses ankeedis)	1 – vähemalt ühel teemal neljast on arvamust küsitud 0 – ühelgi teemal pole arvamust küsitud
Arvamuse arvesse võtmise kogemus: kuni 7 punkti	Kus on Sinu arvamust arvesse võetud?	Iga asutus (neli) annab ühe punkti.
	Kui tihti Sinu arvamusega on arvestatud?	alati – 3, enamasti -2, vahel – 1, ülejäänud – 0
Üksiktunnus: kodukohas tegutsevate noorteühingute teadmine	Millised organisatsioonid tegutsevad Sinu kodukohas? (viga venekeelses ankeedis)	1 – teab vähemalt üht kohapeal tegutsevat noortega tegelevat organisatsiooni. 0 – ei oska tuua välja ühtegi organisatsiooni või neid pole seal

Allikas: Laste osaluse... (2017), algandmed, autorite analüüs.

Saadud liitunnuseid kasutades rühmitati noored klasteranalüüsi abil (K-keskmised). Rühmitades katsetati erineva klasterite (rühmade) arvuga ning jälgiti iga eraldiseisva tunnuse väljendusvõime usaldusväärsust klasteri komponendina. Lõplikus analüüsis kasutatakse nelja rühma. Enamate rühmade puhul oleks tekkinud sarnaseid rühmi lisaks olemasolevatele, vähesemate puhul oleks üks ilmekas rühm ära kadunud. Analüüsi tulemusel sündinud rühmade koostisosade keskmised väärtused on esitatud alljärgnevas tabelis (tabel 3).

Tabel 3. Kaasamiskogemuse alusel moodustatud noorte rühmade tunnuste keskväärtused ja suurus

	Positiivse osalus-kogemusega aktiivne noor	Positiivse osalus-kogemusega mõõdukalt aktiivne noor	Negatiivse osalus-kogemusega mõõdukalt aktiivne noor	Väheteadlik ja kaasaraäkimis-soovi ning kogemusega noor	ANOVA sig/kokku
kaasaraäkimisõiguste teadmine (2)	1.47	1.07	.98	.65	0,000
tahtmine kaasa rääkida (2)	1.72	1.31	1.41	1.11	0,000
hinnang kaasaraäkimise kogemusele (3)	2.87	2.27	2.57	.64	0,000
arvamuse arvesse võtmise kogemus (7)	4.47	3.10	1.47	.65	0,000
vastajate arv	68/8%	195/23%	367/43%	226/26%	856
eesti noored	8%	23%	40%	29%	698
vene noored	6%	22%	56%	16%	158

Allikas: Laste osaluse... (2017), algandmed, autorite analüüs.

Märkus. $p=0,001$, Crameri $V=0,142$ (rühmade kogemuste erinevus on statistiliselt oluline, kuid erinevus ei ole eriti suur)

Järgnev tabel (tabel 4) näitlikustab, et osalemine on tingitud ka taristust ja suhtlusvõrgustikust (kas vastaja teab noorteühendusi või kas neid on). Need, kes ei tea oma kaasaraäkimise õiguseid, kel pole vastavat kogemust ning kes seda ei soovi, ei tea ka kodukohas tegutsevaid noortega tegelevaid ühinguid.

Tabel 4. Noorte rühmade kokkupuuted kodukohas tegutsevate noorte organisatsioonidega

	Ei tea oma kodukohas noortega tegutsevaid organisatsioone (või neid polegi)	Teab vähemalt ühte oma kodukohas noortega tegutsevat organisatsiooni
positiivse osalus kogemusega aktiivne noor	6%	94%
positiivse osalus kogemusega mõõdukalt aktiivne noor	15%	85%
negatiivse osalus kogemusega mõõdukalt aktiivne noor	19%	81%
väheteadlik ja kaasaraäkimis-soovi ning kogemuseeta noor	45%	55%

Allikas: Laste osaluse... (2017), algandmed, autorite analüüs.

Märkus. $p=0,000$, Crameri $V=0,305$ (rühmade kogemuste erinevus on statistiliselt oluline, erinevus on suur)

Küsitlusuuring Mina. Maailm. Meedia

Mina. Maailm. Meedia on Eesti elanikkonna (vanuses 15-74) representatiivne küsitlusuuring, mis käsitleb mitmekülgset inimese elaviku erinevaid tahke. Seda küsitlust on tehtud viiel korral kolmeaastaste vahedega, viimati 2014. aastal. Küsitluse temaatilist mitmekesisust väljendab kõige paremini järgnev meetodika kirjeldus ise. Selles uuringus kasutatakse nende vastajate andmeid, kes olid vanuses 15–26. Kui **laste osaluse uuring käsitleb noorte küsitlus- või kaasamiskogemust**, jättes välja noorte osaluse teised dimensioonid, siis **Mina. Maailm. Meedia** jätab kõrvale kaasamise kogemuse ning **keskendub osalusele** (sh laias mõistes – tegevustele, mille abil noor end ise kaasab või väljendab oma soove tegevusena). Ka selle uuringu algandmete analüüsil alustati noorte rühmade loomisega. Selleks ei kasutatud üksiktunnuseid, vaid juba olemasolevaid liitunnuseid (tehtud uuringu ühe autori poolt varasemate analüüside tarbeks). Saadud tüpologia aluseks olevaid liitunnuseid valiti rühmi kujundavate komponentide hulka mitmel moel, kuni jõuti rahuldava tulemuseni (kaaluti ja prooviti tunnuseid, mis varasemates noorte rühmade analüüsides on osutunud väljendusvõimeliseks). Mitmeid olulisi liitunnuseid, mis rühmade komponentide sekka ei mahtunud, kasutati saadud noorte rühmade omaduste täiendavaks analüüsiks. Noorte rühmade loomisel kasutati järgmiseid liitunnuseid (lisatud ülevaade tunnuste sisust):

1. kodanikuühendustes osalemine – osavõtt kui 20 eri liiki kodanikuühenduse tegevusest;
2. poliitiline aktivism - osalus avalikel arutelukoosolekutel, meelevaldustel, internetis toimuvates poliitilistes aruteludes, allkirjastab petitsioone, kannab sõnumiga märke, liitub poliitilise sisuga kampaaniatega sotsiaalmeedias, pöördub probleemide lahendamiseks poliitikute või ametnike poole;
3. kodanikuaktsioonides osalemine - prügikoristamistalgud, abivajajate aitamine riiete- raha-esemetega, kiriku korraldatud heategevusüritused, rahvaspordi üritused, ajalooliste tähtpäevade tähistamised, vabatahtlik töö, internetis allkirjade kogumine;
4. Eesti-sisene liikuvus - 16 Eesti piirkonna külastamise sagedus;
5. välismaal reisimise mitmekesisus - 21 reisisihtkoha või riigi külastamise sagedus;

6. tööalane agentsus - tööülesanneteks: avalik esinemine, uute ideede otsing, majanduslikud arvestused, teiste inimeste tegevuse korraldamine, juhtimisotsused, konfliktide lahendamine;

7. kultuuriosalus - ilukirjanduse lugemine, teatri, kino, kontsertide, näituste külastamine, kultuurilised harrastused nagu laulukoor või pillimäng;

8. suurüritustel osalemine - laulu- ja tantsupeod, vabaõhuüritused ja festivalid, rahvapeod ja laadad, suured spordivõistlused (pealtvaatajana);

9. konsumerism - teadlikud valikud ostlemises: kindlate brändide eelistamine, sobivuse ja brändi eelistamine hinnale, kindlate firmade kosmeetikatoodete eelistamine; sisustus: kindla stiili järgimine, sisustusnõuannete kasutamine; keha: spordiklubide külastamine, kehateenuste kasutamine;

10. säästev tarbimine - enese keskkonnateadlikuks pidamine, nelja eri jäätmeliigi sortimine, keskkonnasäästlike kaupade eelistamine, pakendite vältimine, tarbimise vähendamise püüded, mahetoidu ostmise;

11. lehtede lugemise ja portaalide jälgimise mitmekesisus - 20 meediaväljaande või -tüübi jälgimine;

12. sotsiaalmeedia kasutamise mitmekülgus - 15 erinevat funktsiooni alates muljete jagamisest, õpinguteks vajaliku teabe vahetamisest, meediakogemuse üle arutamisest ning lõpetades tuttavate üritustele kutsumise ja riigiasutustele tagasiside andmisega;

13. sportimine - spordi tegemise harjumused, püüde sellele tegevusele aega juurde leida.

Noorte rühmade loomiseks kasutati taas klasteranalüüsi (k-keskmiste meetodil), mis sobitas ühte rühma omavahel sarnased noored (tunnuste väärtused olid lähedased). Klasteranalüüsi mahutatavate andmete maht on piiratud – selles analüüsis on kasutatud rohkem tunnuseid kui klasteranalüüsile tegelikult tavapärane (mida rohkem tunnuseid analüüsi lisada, seda ühetaolisemaks muutuvad rühmad). Klasteranalüüsi abil tekkinud rühmad leiab alljärgnevast tabelist (tabel 5), rühmade statistilised erisused on esile toodud lahtrite taustavärvi abil. Mida suurem on tabelis arvuline väärtus (tumedam taustavärv), seda aktiivsem on noor nimetatud tegevustes (tema eneserepresentatsioon oma tegevusest). Noori on küsitluse üldvalimis 280 – seega on saadud rühmad võrdlemisi väikesed, mistõttu üldvalimi puhul tüüpilised statistilised seosed ei joonistu andmetes alati välja (juhuslikkus valimis on suurem). Sobivaks rühmade arvuks osutus viis (5). Vähesema arvu rühmade loomine ei pakkunud piisavalt ülevaatlikku pilti noorte rühmadest, enamate kasutamine oleks loonud aga omavahel väga sarnaseid rühmi. Seega on analüüsil eelkõige tüpologiseeriv-inspireeriv, mitte statistiliselt täpne esitlusvõime.

Tabel 5. Noorte osaluse rühmad, rühma tunnuste keskväärtused

Indekstunnus	Mitteaktiivne noor	Sotsiaalmeedias tegutsev kodanikuaktivist	Pop-kultuuri järgija	Subkultuuri - teadlik noor	Üliaktiivne noor
1. kodanikuühendustes osalemine	.66	1.41	1.48	1.58	2.36
2. poliitiline aktivism	.44	.86	.76	1.33	2.48
3. kodanikuaktisioonides osalemine	1.52	2.54	1.84	2.50	3.47
4. Eesti-sisene liikuvus	7.39	8.75	22.05	7.82	16.33

5. välismaal reisimise mitmekesisus	3.53	4.43	6.98	5.85	8.39
6. tööalane agentsus	.13	.42	.63	.48	1.02
7. kultuuriosalus	3.05	4.84	3.91	5.39	6.77
8. suurüritustel osalemine	4.11	4.99	6.00	6.45	6.53
9. konsumerism (subkultuur)	2.08	2.49	2.48	2.77	3.94
10. säästev tarbimine (subkultuur)	2.84	3.50	4.07	4.64	4.46
11. lehtede lugemise ja portaalide jälgimise mitmekesisus	5.22	9.23	13.25	20.08	22.55
12. sotsiaalmeedia kasutamise mitmekülgsus	6.35	18.64	8.06	9.85	22.60
13. sportimine	2.45	2.86	2.66	3.28	3.68
kokku	93	46	35	48	25
%	38%	19%	14%	19%	10%

Allikas: Mina. Maailm. Meedia (2014), (autorite koostatud).

Märkus. Kõik indekstunnused on klasterite komponentidena statistiliselt olulised, ANOVA sig=0,000

Järgnevas tabelis (tabel 6) on klasteranalüüsil saadud rühmad ristatud noorte eluviisi kirjeldavate tunnustega, mis tuli klasterite koostisest välja jätta. Need komponendid on noorte eluviisi mõtestamisel vähemolulised (nt televaatamine, mis on noorte seas üha rohkem asendumas veebipõhiste kanalite jälgimisega) või üldised - mitmed mõttemaailma (usaldus, tulevik) ja üldist eluolu väljendavad näitajad (tarbimislik ükskõiksus). Analüüsi lihtsustamiseks ei kujutata tabelis vastajate osakaale (mis vajaks kolmemõõtmelist joonist), vaid liittunnuste keskvärtusi. Suurem arv näitab tunnuse sagedasemat/aktiivsemat esinemist. Eri liittunnused ei ole sama skaalapikkusega, mistõttu andmeid võib kõrvutada vaid rida pidi.

Tabel 6. Noorte osaluse rühmad ja muud tegevused

Noorte klasterid	Mitte-aktiivne noor	Sotsiaalmeedias tegutsev kodanikuaktivist	Pop-kultuuri järgija	Sub-kultuuri teadlik noor	Üli-aktiivne noor	Koguvahim
Sagedane mõtlemine oma tuleviku peale	3,04	4,46	4,58	4,67	6,43	4,18
Usaldus riiklike institutsioonide vastu	16,29	19,03	17,87	20,51	19,13	18,14
Usaldus meedia vastu	14,39	16,08	14,36	16,43	14,93	15,16
Arvamus, et tavakodanike hääl maksab	2,06	3,10	2,70	2,69	4,22	2,69
Töö ja enesetäiendus	3,18	3,81	3,42	4,17	4,56	3,66
Tervislikud eluviisid	2,72	3,20	4,60	3,79	5,09	3,52
Kodu varustatus kommunikatsioonivahenditega	9,12	11,19	11,87	11,06	14,36	10,80
Raadiokuulamise aktiivsus ja mitmekülgsus	6,64	7,74	10,26	10,64	10,77	8,55
Huvi uudiste vastu ajalehtedes, internetis	2,43	2,93	3,54	4,28	5,23	3,32
Huvi ühiskondlike arutluste vastu trükisõnas, internetis	2,49	3,48	4,20	5,16	6,24	3,82

Noorte klastrid	Mitte-aktiivne noor	Sotsiaalmeedias tegutsev kodanikuaktivist	Pop-kultuuri järgija	Sub-kultuuri teadlik noor	Üli-aktiivne noor	Koguvaim
Huvi igapäevaelu, pere, tervise vastu trükkisõnas, internetis	2,00	3,01	3,00	2,22	3,05	2,48
Teleuudiste jälgimine	5,82	7,14	6,77	7,01	8,44	6,78
Arvutikasutuse aktiivsus ja mitmekülgus	11,09	12,94	10,80	14,07	15,81	12,45
Sõpraderingi mitmekesisus Facebookis	13,27	20,39	17,51	18,61	22,75	17,20
Ettevõtlikkus	0,80	1,51	1,43	1,48	2,44	1,32
Tarbimiskõiksus (mittevajamine)	5,93	3,20	4,00	4,68	2,75	4,58
Tunnetatud ajapuudus („krooniline ajavaegus“)	3,34	4,50	3,89	3,45	4,89	3,81
Aja ülejääk (kui ajaga pole midagi peale hakata)	1,14	1,21	1,28	1,11	1,33	1,18

Allikas: Mina. Maailm. Meedia (2014), (autorite koostatud).

Saadud andmed peegeldavad eeskätt noorte eluviiside tüpoloogiat. Kirjanduse analüüs aga tõi välja ka teisi rühmitamise võimalusi, näiteks institutsioonidesse kaasatuse alusel, tunnuste alusel, mida aitavad tõlgendada sotsiaaldemograafilised andmed, sotsiaalsetesse riskirühmadesse kuulumise alusel jm. Selleks, et andmeanalüüs saaks erinevaid noorte tüpologiseerimise aluseid arvesse võtta, vaadati mahukas ankeet täiendavalt üle ning kodeeriti ümber andmed, mis võimaldasid kasvõi osaliselt teiste rühmituste aluseks olevaid tunnuseid kirjeldada. Järgnevas tabelis (tabel 7) kirjeldatakse andmete ümberkodeerimise reegleid ja liittunnuste komponente.

Tabel 7. Mina. Maailm. Meedia küsitlusuuringu andmete ümberkodeerimine

Liittunnus	Küsimus	Kodeerimise reegel (sulgudes vastavalt vastanud noorte osakaal)
SOTSIAALNE HEITUMUS Indeks=0, 1, 2, 3-6p	Kas võib elule mõeldes öelda, et on õnnelik?	üldse mitte õnnelik=2 (1%), mitte eriti õnnelik=1 (10%)
	Ümbritsevate inimeste usaldamisega peaks olema...	üldiselt ettevaatlik=1 (48%), väga ettevaatlik=2 (9%)
	Hinnang paiknemisele ühiskondlikus kihis	madalkiht=2 (11%), madal-keskkihit=1 (14%)
VAESUS Indeks=0, 1, 2, 3-4, 5-8p	Kuuluvustunne: vaesed, majanduslikus kitsikuses olevad inimesed	märgitud=1 (5%)
	Pere sissetulek järgnevatest allikatest: sotsiaaltoetused, pensionid	põhiliselt=2 (11%), olulisel määral=1 (15%)
	Netosissetulek ühe pereliikme kohta kuus	kuni 150 eurot=2 (9%), 151-250 eurot=1 (11%)
	Milline kirjeldus vastab Teie leibkonna praegusele sissetulekute tasemele?	praeguse sissetuleku juures on väga raske hakkama saada=2 (4%), üsna raske=1 (19%)
	Mil viisil olete võtnud tarbimislaenu? kiiralaenufirmalt (Credit.ee, smsraha.ee jt)	märgitud=1 (3%)
	Rahapuudus: loobumine vajalikust (indeks)	väga suur=2 (3%), suur (9%)
	Kellele kuulub Teie eluase (korter, maja)?	üürin linnalt, riigilt, asutuselt=2 (1%)
RISKIKÄITUMINE	Kui pikk on tavaline töö- või koolipäev?	ei käi tööl ega õpi koolis=1 (9%)

Indeks=0, 1, 2, 3-6p	Milline on Teie suhe alkoholiga?	küllaltki tihti tarvitab ka kangemaid jooke=2 (2%), küllalt sagedasti, õlu ja vein kuuluvad igapäevaelu juurde=1 (7%)
	Kas Te suitsetate?	jah, iga päev=2 (17%), vahetevahel=1 (18%)
	Kas Te olete kunagi tarvitanud narkootikume	jah=1 (19%)

Allikas: Mina. Maailm. Meedia (2014), (autorite koostatud).

Kvalitatiivsete juhtumite valik

Selleks, et leida järgneva analüüsietapi, noorte osaluse kvalitatiivse analüüsi jaoks sobivad ning põhjendatud juhtumid, tuli Mina. Maailm. Meedia küsitlusuuringu analüüsil välja joonistunud noorte rühmadele anda realistlik kuju (sest statistiline analüüs vähendab uuritavate inimrühmade eripära). Ühe statistilise ideaaltüübi seest võib leida mitmesuguseid vastandlikke prototüüpe ja vastupidi – üks prototüüp võib väljendada mitme ideaaltüübi tunnuseid. Samuti on erinevad noored seotud ühise suhtlusvõrgustiku abil, nii et arvesse tuli võtta ka tõenäosust kohata eri tüüpi noori koos. Arvesse tuli võtta ka teisi noorte rühmitamise võimalusi. Selleks, et anda statistilistele ideaaltüüpidele „inimese nägu“, tegi uurimismeeskond kolmetunnise ajurünnaku, mille käigus püüti rühmad osadeks võtta ning leida loogika, mille abil katta võimalikult väheste juhtumite abil kogu arutelu välja tulnud noorte variatiivsus.

Järgnevas tabelis (tabel 8) on ära kirjeldatud kümme juhtumit, mida uuringumeeskond pidas lähemalt uurimise vääriks. Eelduseks oli, et kindlat rühma uurima minnes (nt Narva riskirühmade noorukid) satutakse oluliselt mitmekesisema juhtumi peale (tõenäoliselt segiläbi vanemad ja nooremad, tüdrukud ja poisid, eri toimetuleku tasemega noored jne), kuid analüüsides olukorda nii nagu see on, on endiselt võimalik laiendada analüüsi erinevatele noorte rühmadele. Näiteks võib iga vaatluse ajal pöörata tähelepanu läbivatele teemadele (nagu senised osalus kogemused, nende õnnestumise tegurid jne).

Tabel 8. Ettepanekud juhtumite määratlemiseks (kaasamise võimaluste pilootanalüüsid)

Juhtum	Millise eesmärgiga on vaja kaasata?	Võimalik vaatlusolukord
1. Statistiliselt kõige vähem kaasatud rühm: vene emakeel, poisid, Tallinn või väikelinn, madal sissetulek, toimetulekuprobleemid, heitumus (võimalikke asendusprototüüpe: üksildased kindla tegevuse harrastajad-fanaatikud, pendelrändajad, Soome ehitajad, puhkuseaasta võtnud, lastekodude noored, mängurid, noored emad, rahvusvahelised noored, riskialtid rühmad, spetsiifilised subkultuurid).	Eesmärk on edendada valdavalt vene keeles rääkivate piirkondade noorte kaasamispraktikaid?	Ida-Viru (Sillamäe, Kiviõli, Jõhiv või ka Maardu). Täpsem koht ja noored leitakse lumepalli meetodil. Võimalik otsida kontakti mõnes noorte kogunemiskohas (on soe, arvuti jm nagu rahvamajades. Vaatlus tehakse walk-along meetodil – noorel palutakse oma elukeskkonna tutvustada, selle käigus vesteldakse.
2. Kaasamisel alakasutatud noorte suhtluskanal – sotsiaalmeedia: meelelahutusele, eneseväljendusele ja tarbimisele orienteeritud pop-kultuuri tarbivate noorte rühm.	Eesmärk on suurendada kaasaraajakijate seas noorte osakaalu. Noorte meediatarbimine algab sotsiaalmeediast. Eri rühmad teevad seal võrdlemisi erinevaid asju – otsida võimalusi laiendada kaasatavate ringi.	Vaatluse kohaks on platvorm. Võimalused: juutuuberid, Instagram, tarbimismängud, laiatarbe veebiäpid jm. Alternatiiv: kirjanduse analüüs.
3. Osalemine (mitte kaasamine): omaavalitsus laseb noortel end kaasata. Noored, kes arendavad ise mõnd noortele huvipakkuvat tegevust (nt	Kuidas saaks sotsiaaltöö võimaldada rohkem esile tõusta nendel noortel, kes on leidnud oma põneva niši, aga	Tallinn: rulatajad, Vaatlus: jalutuskäik linnas. Alternatiiv: Pärnu noored, spordikeskus ja kaasav eelarve kui moodus, kuidas

tänavakunsti, noorte maja, erilist spordiaala).	mis pole "korraldatud" (tagada näiteks vahendid, ruumid)?	avastada "pildilt väljas" olevaid noorte tegevusi ja soove.
4. Tavalise kaasamisprotsessi osaluspraktikatelt vähemaktiivsetele noortele sobivaks kohandamine.	Eesmärk on suurendada kaasaraäkijate seas noorte osakaalu, selleks pakkuda uusi lahendusi kaasamiseks, mis sobiksid üldjuhul ametniku mugavustsooni.	Omavalitsus, kus on vaja lahendada näiteks loomade varjupaiga küsimusi (sellega on seotud palju noori). Võimalik asendada läbiva vestlusteemaga teiste juhtumite vaatlusülesannetes.
5. Potentsiaalselt kogukonda häirivate noorte juhtum: <i>skinhead</i> 'id, <i>driftijad</i> , rulatajad, häkkerid jt.	Vähendada konflikte või nende eskaleerumist kogukonnas, leida eripäraste noorteliikumiste "ärakodustamise" võimalusi.	<i>Driftijad</i> või hobikorras autosõitjad (parklad).
6. Ruumipõhine juhtum: kaasata noori (rühmast hoolimata) seal, kus nad liiguvad või tegutsevad. Võimalused: transport, ühiselamu, (kutse)kool, spordi- ja matkarajad (spordipargid), McDonalds, <i>second-hand</i> -kauplused, pakiautomaadid, söögikohad, spa, spordisaalid, kaubanduskeskused, raamatukogud, AHHA-keskus, noortekeskused, tänav, klubid, linnaaiad, rannad, hipsterite õue- ja kohvikualad.	Eesmärk on suurendada noorte osalemisvõimalusi oma ruumi kujundamisel (nt rattateed, ürituste toimumiskoht). Samuti suurendada kaasaraäkijate seas noorte osakaalu: nii egalitaarselt (eri tüüpi noored) kui spetsiifiliselt – kindla ruumiga seotud probleemidele lahenduste otsimiseks.	Kaubanduskeskus Pärnumaal. Hängijad Sindis (kaubanduskeskus, vanuses 15-18, Pärnu kant, kontaktisik vene emakeelega).
7. Probleempõhine juhtum: erivajadustega noorte elulise probleemi lahendamine. Kas eri põhjustel üksi jäävad noored (vanemad on välismaal, sõitlased vm) või ka puuetega noored.	Eesmärk on kaasata probleemidega noorte rühma nende eneste probleemide lahendamisse. Kuidas saada neid oma probleemidest märku andma? Kuidas olukorra lahendamises kaasa rääkima?	Otsida kontakti omavalitsuse sotsiaal- või haridustöötaja, maa-raamatukogu, programmi Vanem Vend. Vanem Õde kaudu. Küsida eelnevalt noore nõusolek.
8. Korraldatud noorsootöö juhtum: spordipoisid ja tantsutüdrukud (kui näide noortest, kelle ellu sekkuvad tugevalt vanemad, huvitegevus, kool).	Eesmärk mõista, milliseid kaasamise võimalusi ja kuidas pakkuda noortele, kelle elu on tugevalt raamistatud?	Hiiumaa, aktiivselt huvitegevusse kaasatud noored.
9. Noorsootöö korralduse ajakohastamise juhtum.	Eesmärk on edendada noorte osalust uute noorsootöö vormide väljaarendamisel, noorte tegevusse kaasamisel.	Mobiilse noorsootöö ürituse vaatlus. Võimalik lahendada läbiva ülesandena erinevate vaatluste raames toimuvate vestluste käigus.
10. Kogukonnaürituste juhtum: talgud, avalikud üritused, noorte kaasamine kohalike teenuste osutamisse, timurlased, spontaansusteater, orienteerumine.	Eesmärk: kaasata noori neid huvitava tegevusega täiskasvanute/kogukonna üritusi korraldama, noorelt noorele tegevusi läbi viima. Eesmärk on ka noorte ja vanade kokkutoomine ning vastastikune tundmaõppimine.	Vaatlus jõululaadal vm üritusel, kus noored subkultuuri esindajas (nt sportlased, veganid jne), osa võtavad. Alternatiiv: Nõo koolis noortelt vanadele IT-nõustamise vaatlemine.

Allikas: autorite koostatud.

Saadud kümme juhtumit arutati koos Eesti Noorsootöö Keskuse spetsialistidega läbi, et valida edasiseks analüüsiks välja need, mis võiksid anda sisukamat ja kriitilisemat tagasisidet. Viie juhtumi väljavalimisel lähtuti sellest, et uuritavad rühmad ei kattuks omavahel oluliselt ja oleksid üksteisest piisavalt erinevad ning et uuringusse satuks erinevas vanuses (sh täiseas noori) ja eri piirkondades elavaid noori. Juhtumite asukohtade valikul oli oluline, et uuringusse satuks Virumaa kui valdavalt vene keelt kõnelev piirkond;

1. Millises linnaruumi osas on noortele kavandatud kohad? Millistes ruumides töötavad erinevad noorsootöötajad? Millised näevad välja majad ja ruumid?
2. Milline on noortele suunatud teave, sh virtuaalses keskkonnas?
3. Kuidas räägib ametnik noortest, millised väljendid on kasutusel?
4. Dokumendialalüüs – mis iseloomustab noorte kaasamist arengukavades, veebis, aruannetes?

Tabel 9. Uuringu “Noorte osalemine otsustusprotsessides” noorsootöötajate mitmikintervjuude kava

	Uurimisküsimus (mida on vaja teada saada)	Intervjuuküsimus (mida tuleb selleks küsida)
	Tutvumisring, sissejuhatus.	Tere veelkord! Oleme tänase arutelu kutsunud kokku selleks, et koguda kokku erinevaid lugusid selle kohta, kuidas toetada noorte osalemist. Vestluse mõte ei ole teha teie omavalitsuse auditit, vaid panna kokku pilt eri tüüpi omavalitsuste ilmekamatest kogemustest, headest võtetest. Teie kogemusi arvesse võttes teeme uuringus soovitusi omavalitsuste noorsootöötajatele ja teistele ametnikele, eeskätt sellistele linnadele ja valdadele, mis omavalitsuste reformi käigus muutuvad ja kus tekib seetõttu vajadus senised tegevused üle vaadata. Kas me tohime vestluse lindistada? Intervjuud ei kirjutata ümber ega levitata, aga me kuulame vestluse uuringut kirjutades uuesti üle, sest te räägite meile kindlasti ka asjadest, millega me veel kursis ei ole. Nii ei kao see teadmine ära. Palun öelge oma nimi ning kirjeldage alustuseks, mis on teie põhiülesanded omavalitsuses? Kui kaua olete noortega tegelenud või kokku puutunud? Millised on teie olulisemad kogemused-kokkupuuted noorte inimestega viimasel aastal?
A	Soojendusküsimus, olukorra välja selgitamine. Miks on noori vaja kaasata, miks on omavalitsusele noori vaja? Kuidas noorte tagasisidet tüüpiliselt kogutakse?	1. Mis teie arvates noorte jaoks uues omavalitsuses muutub? Millised tegevused liitumisega ehk selja taha jäävad, mis tuleb uut? Kuidas te omavalitsuses selles kokkuleppele saite, milliseid võimalusi noortele pakkuda või mida koos noortega ette võtta? Miks just sellised valikud? Mida noored ise nendest muudatustest arvavad? <i>Abiküsimus:</i> Millisel moel olete neid asju arutanud? 2. Millest Te noorte(töö)ga seoses unistate? Kui liitumisega kaasnevad segadused mööda saavad, siis mida head võiks töös noortega edasi juhtuda? [NB! hoida vestlus hästi konkreetsete tegevuste juures, et mitte saada vastuseid stiilis “paremaks läheks”]
B	Ülevaade kaasamisvõimalustest. Kuidas noorte tagasisidet tüüpiliselt kogutakse? Miks on omavalitsusele noori vaja, miks neid kaasata?	3. Kui omavalitsus tahab veenduda, kas ja kuidas noortele praegused võimalused sobivad, siis millised olemasolevad tegevused teie asutuses võimaldavad seda kindlaks teha? Kui noored võiksid vajada midagi muud, seda, mida praegu pole, kuidas saab omavalitsus sellest praegu teada? 4. Mis võiks noori selles omavalitsuses köita, paigal hoida, panna soovima tagasi tulla? Mis siin on õnnestunud noorte jaoks hästi? Mida teha, et läheks paremini? Põhjendused.
C	Kogemused noorte kaasamisega. Ülesanne, abiks tööleht lugudega (vt all). Millised kaasamise vormid ametnikke kõnetavad? Kui avatud on noorte algatusele, ideedele? Kui kaugele võib minna ametnikele antavate soovitusetega, mis tüüpi lahendusi neile välja pakkuda? Mis takistab kaasamisel, sh nii noorte kui omavalitsuse poolt?	5. Ma annan teile järgnevalt väikese paberilehe noori puudutavate lugudega. Võtke palun hetk, laske neist silmad üle. Millised neist tulevad tuttavad ette? Aga mida arvate sellest ja sellest loost [küside nende kohta, mida ei nimetanud]? Kuidas olete nimetatud olukordades toiminud? Kui kolleeg teisest omavalitsusest küsiks sellistes olukordades nõu, siis mida soovitaksite, kuidas võiks neid olukordi lahendada? Miks just nii?

D	<p>Kogemused noorte kaasamisega. Kuidas noorte tagasisidet tüüpiliselt kogutakse? Millised on ametnike oskused, tase? <i>Vajadusel saab siin vestlust kärpida, sest need vastused võivad juba eelnevalt välja tulla.</i></p>	<p>6. Milliseid uusi noorte tegevusi või ettevõtmisi on selles omavalitsuses hiljuti proovitud? Noorte vajaduste, arvamustega kursis olemiseks? Sh teiste asutuste, ühingute, koguduste, ettevõtjate poolt? Millised on teie kogemused – kuidas läks? Kuivõrd olete jälginud noorte ettevõtmisi mujal? Mis vääraks teie arvates siin proovimist [veenduda, et välja tuli ka see, kuidas noori täpselt kaasati]? Põhjendused.</p> <p>7. Milliseid enesetäiendamise võimalusi või tuge vajaksite, et jõuda nende unistusteni, mida enne mainisite [korrata üle]? Aga ehk ka igapäevaelu lihtsustamiseks?</p>
	<p>Lõpetuseks. Mida omavalitsus peab kaasamiseks?</p>	<p>Oleme jõudnud kavandatud vestluse lõppu. Mõelgem veel korraks tagasi tänasele vestlusele - mida Te sellest arutelust läbi käinud ideedest-lahendustest peaksite noorte kaasamiseks?</p>

Allikas: autorite koostatud.

TÖÖLEHT: LOOD

- Omavalitsuse territooriumil elab 30% vene keeles kõnelevaid noori. Mitmes noorte uuringus on rõhutatud, et nad ei saa teavet piisaval määral kätte ega osale nii aktiivselt noorte tegevuses kui eesti keeles kõnelejad. [kohandada seda lugu vastavalt piirkonnale]
- Kui ametnik alustab päeva Postimehega, siis noored avavad Facebooki, mängivad mängu, vahetavad pilte ja ajavad juttu. Samas ei satu nad üldse omavalitsuse kodulehele, kus ometigi oodatakse nende tagasisidet valla arengukavale.
- Kohalikele koolinoortele pakub huvi oma bändi tegemine, muu neid ei köida ja tööharjumust neil ka ei ole. Noored on omavahel arutanud, et muusikariistad ja prooviruum vajaksid värskendust, hea kui keegi vahel ka kogemusi jagaks, nõu annaks.
- Omavalitsus tegeleb kodutute loomade varjupaiga küsimusega, sest kohalikus lehes on selle probleeme juba mitmel korral tõstatatud. Noored, kes on käinud varjupaigas vabatahtlikuks, pole loomade heaolu korraldusega rahul. Samas on probleemi eestkõnelejaks üksikud aktivistid, pole selge, kui laialdane noorte rahulolematuse varjupaiga tööga on.
- Asula lähistel asuvatele teedele ja parklatesse on tekkinud *driftijate* (autoga külg ees trikkide tegijad) seltskonnad. Olukord võib olla elanikele ohtlik, sest noored proovivad piire. Vallavanem on ajakirjanduses noori manitsenud, viimased aga võtavad seda kui väljakutset ja keeravad vinti juurde.
- Kaubanduskeskuses/bussijaamas hängivad pikemat aega kooliealised noored segamini vanemate, noorte töötute seltskonnas. Elanikud ei saa aru, miks nad seal on, kas neil midagi paremat pole teha? Ajakirjaniku vahendusel küsivad, kus on omavalitsuse silmad.
- Lapsevanemad on Soomes ja Norras tööl. Sellest, millega nende lapsed sel ajal tegelevad või mida vajavad, puudub ülevaade, laiem pilt. Siit-sealt on tulnud vihjeid, et piiri taga olevate vanemate lapsed on jäänud silma teistsuguse käitumise poolest.
- Huviringi juht märkab, et tema rühmas on paar noort, kes on pidevalt väsinud. Nende päevad on täidetud eri huviringidega, õhtul hilja õpivad järgmiseks koolipäevaks. Ringijuht leiab, et ülekoormatud noored ei suuda tema juures oma tegelikke võimalusi ära kasutada.
- Omavalitsus saab signaali, et huviringid kasutavad jõulisi võtteid nimekirjade täis saamiseks. Omavalitsuse noored leiavad, et sooviksid osaleda hoopis teistes tegevustes - nendes, mida pakub küll kohalik erakool, aga väga kalli hinnaga või neis, mida pakutakse naaberomavalitsuste lastele.
- Omavalitsus korraldab jõululaata. Kudumite ja piparkookide, rahvatantsuringi etteastete ja glögi kõrval soovitakse näha, et ka noored midagi huvitavat teeksid. Noored aga hoiavad eemale, igaks juhuks käivad huvijuhist kaarega mööda.

Osalusvaatlused noorte hulgas

Osalev vaatlus ehk osalusvaatlus on klassikaline meetod nii antropoloogias kui sotsiaalteadustes laiemalt, mille käigus loob uurija uuritavatega otsese kontakti. Antropoloogilise välitöö puhul kasutatakse kvalitatiivseid etnograafilisi meetodeid, mille eesmärk on otsida tähendusi ja mõista süvitsi uuritavate seisukohti ning käitumismustreid. Võrreldes küsimustikega vaadeldakse antropoloogilise välitöö käigus uuritavaid vahetult nende enda sotsiaalses ja kultuurilises taustsüsteemis, uuritakse nende elu ja käitumismustrite nüansse selliselt, kuidas need avalduvad loomulikus keskkonnas. Otsene kontakt uuritavatega, nende argielus osalemine, tegevuste vaatlemine ja inimestega vestlemine mitteformaalses vormis võimaldab teada saada, mis on inimeste endi jaoks oluline ning igapäevaelu seisukohalt tähtis.

Teavet kogutakse peamiselt vaatlemise, etnograafiliste intervjuude ja vestluste kaudu, antud projekti puhul kasutati ka fotomeetodit. Osalusvaatlusega soovitakse saada vastuseid miks ja kuidas küsimustele, selle abil on võimalik tuvastada uuritavate rühmade käitumismustreid ning arvamusi, väärtusi, ootusi, eelarvamusi ja -hoiakuid, võttes samal ajal arvesse laiemat kultuurikonteksti. Osalusvaatlus annab võimaluse vahetumalt kogeda uuritavate maailma ning jõuda selle käigus nende arusaamade ja käitumise sügavama mõistmiseni.

Osalusvaatlus võib anda vastused ka neile küsimustele, mida uuritav rühm ei oska sõnadesse panna või kirjeldada. Kõiki kogemusi ei ole võimalik verbaliseerida, kuna teatud harjumuspärased tegutsemisviisid ja käitumismustrid ei pruugi olla inimese enda poolt mõtestatud. Vaatlus ja väljastpoolt tulev pilk annab võimaluse seda tegutsemist märgata, selle kohta küsida, seda kirjeldada ning hiljem analüüsida. Kombineerides vestlusi vaatlustega saame rühma tegemistest terviklikuma pildi, kuna see, mida inimesed räägivad, mida nad teevad ja mida nad tegelikult teevad, võivad tegelikkuses olla väga erinevad.

Osalusvaatluse puhul lastakse uuritavatel aktiivsemalt uurimisprotsessi juhtida ning suunata, kuna erinevalt uurijast on neil teadmised ja kogemused antud kultuuris/keskkonnas elamisest või rühma liige olemisest. Lähtumine uuritava perspektiivist on vaatluse üks väärtus, kuna võib kaasa tuua uusi teadmisi, mida varasemalt ei osatud küsida või tähele panna. Näiteks võib selguda, et probleemi fookus on esialgu püstitatud uurimisküsimustest hoopis teistsugune. Antud uuringu kontekstis ajendas selline lähenemine suhtuma kriitiliselt täiskasvanute normatiivsetesse ootustesse noorte osas ning pakkuma teoreetiliste käsitluste kõrvale noorte perspektiivi selle võimalikult tõetruul kujul.

Välitöö protsess

Sobivate uuritavate otsimisel lähtuti noorte rühmade analüüsi põhjal loodud tüüpjuhtumitest (10) ning huvipakkuvatest piirkondadest/omavalitsuste tüüpidest. Juhtumid arutati läbi ning lepiti kokku uuringu tellijaga. Valiti välja viis võimalikku välitööjuhtumit, milles peitus võimalus kohata uuringu seisukohast oluliste tunnustega noori. Erinevate rühmade ni jõudmiseks võeti ühendust kontaktisikutega, kelle abil saadi ligipääs vaadeldavale rühmale.

Etnograafiliste intervjuude ja osalusvaatluse toetamiseks valmistati ette küsimus- ja vaatluskava. Küsitlus- ja vaatluskava ei olnud rangeks järgimiseks, tegemist oli pidepunkte pakkuva abimaterjaliga, mille abil vestlusi juhtida, märgata ümbritsevat kohalikku konteksti ja aidata noortel oma kogemusi ning arvamusi kirjeldada. Vastavalt kontekstile ja esilekerkivale olukorrale küsiti täpsustavaid ja lisaküsimusi. Läbiviidud osalusvaatlused dokumenteeriti uurijate poolt kirjeldavate märkmete, võimaluse korral intervjuude salvestamise ning fotodega.

Osalusvaatlusesse põimiti *walk-along* ehk jalutuskäigu meetodit – noori julgustati viima uurijaid kohtadesse, kus nad igapäevaselt käivad, mis on nende jaoks olulised, mis annavad edasi kõige paremini kohaliku piirkonna noorte elu. Kuna välitööl ilmnis, et seltskonnaga jalutamine on paljude noorte vaba aja

veetmise vorm, osutus antud meetod igati kohaseks. Linnaruumis liikumine võimaldas lisaks noorte tegevustele ilmnedu nüanssidel nagu transport, ligipääs, turvalisus, noorte grupeerumised jne. Uurijad said koos noortega kogeda nii näpistavat külma kui vihmast vettinud jalanõusid. Linnaruum aitas noortel meenutada kohaliku omavalitsuse korraldatud sündmusi või meelelahutus- ja kultuuriüritusi, kus nad olid osalenud.

Pärnus ja Narvas siirdusime pärast jalutuskäike edasi vestlema ning üles soojenema noorte lemmikkohvikutesse, Kärldas noorte koju. Intervjuu loomaaktivisti Lindaga toimus tema üürikorteris, kus antropoloog oli tunnistajaks kahe kassipoja õnnelikule loole – tänavalt päästetud vennad adopteeris üks noorpaar. Narva Noortekeskuses veetsime ligi kolm tundi, suheldes peamiselt Narva Noorte Parlamendi liikmetega. Välitöö kutsekoolis leidis aset fuajees söögivahetundide ajal, vaadeldavateks olid noored, kes veetsid seal vaba aega ning kellega ei olnud varasemalt uuringus osalemise kokkulepet. Antropoloog vestles kolme erineva seltskonnaga u 2,5 tunni jooksul. Kokku kulus kõikidele osalusvaatlustele ligi 25 tundi.

Küsitluskava

Alltoodud küsimus- ja vaatluskava oli pidepunkte pakkuv abimaterjal poolstruktureeritud intervjuude läbiviimisel; inspiratsiooniallikas uurijale, mille abil vestlusi juhtida. Küsimuste järjekord sõltus vastustest ja teemade esile kerkimisest, täpne sõnakasutus valiti samuti vastavalt olukorrale.

Üldised küsimused/noorte harjumused

Kui vana sa oled? Kust sa pärit oled? Millega igapäevaselt tegeled?

Kirjelda palun oma päeva-/nädalaplani? Kuidas toimub sinu aja planeerimine? Kes seda teeb? Kes otsustab sinu vaba aja üle?

Kodu ja pere

Kellega koos elad? Palju inimesi on su peres? Millega su vanemad tegelevad?

Kui vanemad töötavad mujal, siis kuidas on igapäeva elu korraldatud: Kui sageli vanemad kodus käivad? Kuidas see sinu elu mõjutab? Kas vahepeal on keegi veel, kes käib abiks/toeks? Kas sul on ka sõpru/tuttavaid, kelle vanemad töötavad mujal?

Suhtluspaigad ja suhtluskanalid

Millega tegeled vabal ajal? Kirjelda oma vaba aja tegevusi? Kellega neid koos teed? Mida üldse pead vabaks ajaks? Mida te sõpradega koos teete?

Kus noored siinkandis kohtuvad ja aega veedavad (noortekeskused, raamatukogud, bussipeatused, spordiväljakud, kaubanduskeskused, kellegi kodu...)?

Mille poolest need kohad erinevad? (Kelle n-ö territoorium see on: kas noored toovad välja täiskasvanute kehtestatud reeglistikud nt noortekeskuses? Ehk siis kas käiakse KOV ja **täiskasvanute** poolt hallatavates kohtades või otsitakse privaatsust? „Mittekohti“ ametliku vaate kohaselt?)

Kuidas sõpradega suhtlete? Milliseid suhtluskanaleid kasutate? Kui tihti saate kokku? Mida siis tavaliselt teete? Kas ja kui palju kasutate sotsiaalmeediat? Milliseid kanaleid? Miks? Kui sageli? Kirjelda oma sotsiaalmeedia kasutust? *(Julge eeldus, et kõigil on nutitelefonid ja igas kodus on arvuti?)*

Kas konkreetse sotsiaalmeedia kanali kasutamine sõltub sellest, kellega suhelda? Mismoodi? Mis tegevusteks kasutate veel sotsiaalmeediat?

Millistest kanalitest saad ennast huvitava kohta infot? Mis kanaleid jälgid? Miks just neid? Mis teemadel hoiad silma peal?

Kohalik kontekst ja noorte võimalused

Kuidas on elada siin piirkonnas?

Millised on noortele loodud võimalused erinevateks tegevusteks (siin piirkonnas)? (huvitegevus, vaba aja **veetmine**, noortekeskused, noorte esindusorganisatsioonid jne) Millised tegevused on tasuta, millised on tasulised? Kui paljud sinu sõpradest ja tuttavatest saavad endale lubada osalemist? *(Kas KOV toetab noorte ja laste trenne ja ringe ehk kes huvitegevust finantseerib? Täitsa võimalik, et noored ei tea seda.)*

Kas need on sinu arvates piisavad erinevate arenguvõimaluste pakkumiseks? Millest on puudu? Palun põhjenda. Millistes tegevustes ise kaasa lööd/oled löönud?

Noorsootöö

Kes teie piirkonnas noortega tegeleb? Kas on olemas noorsootõtaja?

Millised on sinu kokkupuuted kohalike noorsootõtajatega/noorsootööga? Oled sa osa võtnud mingitest tegevustest, huviringidest (koolis või noortekeskuses), käinud laagrites?

Kuidas kirjeldaksid noorsootööd oma piirkonnas? Mil määral see teema puudutab sind? Millised noored osalevad noorsootöös/käivad noortekeskustes? Millega noorsootõtajad tegelevad?

Kuidas hindaksid noorsootööd teie piirkonnas? Kuidas siinsed noored suhtuvad noorsootõtajatesse? Mil määral kõnetavad seal pakutavad tegevused sind? Kui sageli tekib uusi ringe/algatusi/tegevusi? Kas siinsed noored on teinud ettepanekuid noorsootöö korraldamise osas? Mis oli selle tulemus?

Kuivõrd tunned, et sooviksid selles kaasa rääkida? Kuivõrd sooviksid kaasa rääkida teistes ennast puudutavates otsustes? Miks?

Kui noortekeskus või noortele mõeldud mingi koht on olemas vaadelda/küsida:

Kus asub noortekeskus/noortele kasutamiseks mõeldud ruumid? Millises hoones/ruumis? Kus töötab noorsootõtaja? Kes seal veel töötavad? Kuidas kirjeldaksid ligipääsu sinna? On see kerge?

Millised näevad noortele suunatud ruumid välja? On need hubased? Millise meeleolu loovad? Uued/vanad? Korda tehtud/vajaksid ajakohastamist? Millised tingimused seal noortele on loodud? Mis ajal on noortel sinna ligipääs? Kas seal on keegi n-õ järelevaataja?

Osalemise ja kaasaraäkimise võimalused

Mis on siin piirkonnas noortel hästi/halvasti? Mida võiks teistmoodi teha? Kes võiks seda teha/peaks tegema?

Kas noortele mõeldud kohtade ja tegevuste loomisel on võimalik kaasa rääkida?

Milline on sinu arvates KOVi/ametnike suhtumine noortesse? Kuidas see väljendub?

Kuivõrd tunned KOV-is töötavaid inimesi isiklikult? Kas see mõjutab kuidagi sinu (ja teiste noorte) suhtlust nendega? Kas see kuidagi soodustab/takistab noortel kaasa rääkida? *(See vahe võib näiteks välja tulla just kutseka ühikas, kus nad tõenäoliselt võrdlevad oma kodukohta ja Tallinnas elamist.)*

Kuidas KOV kaasab teid/teie vanuseid/suguseid noori? Miks sinu arvates seda tehakse/ei tehta? Kuidas teie piirkonnas noortega arvestatakse? Kas palutakse teie ideid/mõtteid mingite otsuste langetamiseks? Millal? Milliste otsuste? Kuidas/mis vormis seda tehakse? Kas oled ise osalenud? (Siin küsida ka otseselt konkreetse omavalitsuse võimaluste kohta (kui on noortekogu vms) - kas teatakse, mis arvatakse jne.) Kui omavalitsus on noorte arvamust küsinud ja kaasanud: kas noorte ettepanekud läksid käiku/võeti töösse?

Kas ise tunned, et saaksid soovi korral muutusi algatada/läbi viia? Miks/miks mitte? Kas sul on võimalus kohalikus elus kaasa rääkida? Mismoodi? Oled seda teinud? Kas oled soovinud seda teha? Millised on võimalikud takistused? Kas ise osaled mõnes ühiskondlikus liikumises, organisatsioonis (õpilasesindus, noortekogu, TEN jms), ühiskondlikus tegevuses?

Mida tähendab sinu jaoks kaasamine?

Mil määral sinu arvates noored usuvad, et on võimalik midagi päriselt mõjutada ja oma pealehakkamisega saavutada?

Millised on konkreetsed teemad, mille kohapealt sooviksid enam kaasa rääkida/mõelda? (Abiküsimusena n-ö võlukepike trik: kui see oleks sinu võimuses, siis mida sa muudaksid siinkandis noorte jaoks?)

Kuidas oled saanud arvamust avaldada (küsitlused, uuringutes osalemine, tagasiside küsimine, noortekeskused/-töötajad)? Kaasa rääkida? Kas oled mõelnud, et tahaks? Oled teinud?

Kuidas oleks parim viis kohalikul linna/vallajuhtidel teada saada, mida noored päriselt mõtlevad ja millest puudust tunnevad? Milliseid kanaleid kasutada? (Siin on fookuses kaasamise/osalemise vormid, mis oleksid noortele endale loomupärasemad.)

Millised võimalused on sul kohalikul tasandil kaasa rääkida erinevate otsuste langetamisel? Mil määral on need noortele olulised?

Vaba aeg, kino, kohalikud üritused, noortele pakutavad tegevused, sportimisvõimalused, elukeskkond - linnaruum, (bussijaamad, mänguväljakud, kus te suvel olete?) tänavavalgustus, turvalisus, töö leidmine, töövõimalused, transport, koolibuss, ühendus teiste linnadega, muu infrastruktuur (seda võiks veel lahti pakkida), tarbimine ja ostukeskused, lõõgastumine (spad jms)

Poliitiline aktiivsus

Kas valimas käite? Olete käinud? Miks?/Miks mitte?

Osalesite KOV valimistel? Miks?/Miks mitte? Kas noori kutsuti siinkandis üles valima minema? Kas koolis räägiti sellest? Mida? Kas selle kandi poliitikute valimislubadused on puudutanud ka noorte elu, lubanud midagi ehitada/rajada/võimalusi luua

Kas jälgid ise poliitikat/riigis toimuvat? Kas sa tead, kes teie valla juht/linnapea on praegu?

Kuidas mõjutab haldusreform selle piirkonna elu? Kuidas mõjutab see sind isiklikult?

Oled juba märganud haldusreformi mõju kohalikule elule/noortele? Milline see on?

Tulevikuplaanid

Millisena näed oma elu 1,5,10 aasta pärast? Kuidas näete oma tulevikku xxx piirkonnas? Miks?

Lisa 2. Noorte osaluse käsitlused: kirjanduse analüüs

Kaasamise ja osalemise vajalikkus

Kaasamine ja osalemine on võrdlemisi laialdaselt kasutatavad mõisted, mille alla mahub mitmeid tõlgendusi.

Ajalooliselt varasem mõiste, mida sobib tõlkida otsustesse kaasamiseks (inglise keeles *public participation*) põhineb arusaamal, et avaliku sektori otsustusprotsessi on õigus olla kaasatud kõigil, keda antud otsus mõjutab. Otsustamise protsessi käigus konsulteeritakse sellest huvitatud või mõjutatud üksikisikute ja organisatsioonidega. Kaasamine on kahe-suunalise suhtlemise ja vastastikmõjuga protsess, mille eesmärk on jõuda paremate otsuste ja suurema avalikkuse toetuseni.

Creighton (2005)²² toob välja otsustesse kaasamise käsitluste tüüpilisemad seisukohad:

- Üldsuse kaasamine puudutab administratiivseid, mitte poliitilisi või kohtute otsuseid²³.
- Kaasamine ei tähenda lihtsalt teabe edastamist avalikkusele, vaid ka vastastikust suhtlemist otsust kujundava organisatsiooni ja avalikkuse vahel.
- Avalikkuse kaasamine ei toimu spontaanselt, juhuslikult, vaid ettevalmistatud plaani abil.
- Üldsuse seisukohtadel on mõju otsustele, mis selle protsessi käigus tehakse.

Mitmed autorid (Carpentier, 2012; Ross jt, 2016)²⁴ toovad välja, et institutsionaalse, avaliku sektori asutuse juhitud osaluse kõrval on olulised ka avaramad ühiselu kujundavad aruteluvormid. Neid otsuste kujundamise vorme tähistav mõiste osalus (inglise keeles *participation, engagement, involvement, collaboration jt*) on mahukam kui kaasamise mõiste. Selle alla mahuvad lisaks kaasamisele ühiskonda mõjutavad otsustamisviisid, mille arutelud jäävad avalikest institutsioonidest kõrvale. Kui kaasamine lähtub tüüpiliselt kindlate asutuste vajadustest, siis nii nimetuse kui praktikana üha sagedamini kasutatavat osaluse mõistet (Rossi jt sõnakasutuses *community engagement*) nähakse kui pidevat mitmesuunalist protsessi, mille fookuses on rohkem suhted kui otsused. Osalus on suhete hoidmise ja vastastikuse õppimise protsess, mis kaasab sarnaselt kaasamise käsitlusele huvitatud osalisi. Osalemine võib mahutada erinevaid tegevusi: klassikalisi kaasamisprotsesse (arengukavad, seadusloome), aga ka suhteid kogukonna, huvirühmade, valitsuse, meedia ja avalikkusega laiemalt (konsultatsioonid, koostöö). Kodanikud on sellises protsessis sageli algatajate ja partnerite rollis, nende initsiatiivi ei piiritleta kogukonnaväliste vajadustega. See tähendab, et kogukonnad saavad keskenduda sisemiselt "kuumadele teemadele" ega pea arvamust kujundama küsimustes, mis on nende jaoks mingil põhjusel kõrvalised või lahenduvad loomupäraselt ise.

Osaluse mõistet kasutatakse ka tähendustes, mis eemalduvad traditsioonilisest arusaamast, et otsuseid kujundatakse arutusel ja suheldes. Sageli peetakse (noorte) osaluse all silmas ka inimeste kaasalöömist hariduses, tööturul, täisväärtuslikus elus üldse – praktiline tegevus võib väljendada valikut või nõustumist tegevuse vajalikkuse või olulisusega. Näiteks nende noorte kõrval, kes soovivad osaleda ja noorte arvamust

²² **Creighton, J. L.** (2005) *The Public Participation Handbook: Making Better Decisions Through Citizen Involvement*. John Wiley & Sons. <https://smartnet.niua.org/sites/default/files/resources/Public%20Participation%20Handbook.pdf>

²³ Seega tuleb poliitilist kaasamist vaadelda eraldiseisvana otsustesse kaasamisest.

²⁴ **Carpentier, N.** (2012) The concept of participation. If they have access and interact, do they really participate? *revista Fronteiras – estudos midiáticos*, 14, 2, 164-177. <http://revistas.unisinos.br/index.php/fronteiras/article/download/fem.2012.142.10/1001>

Ross, H., Baldwin, C. & Carter, R. W. (Bill) (2016) Subtle implications: public participation versus community engagement in environmental decision-making, *Australasian Journal of Environmental Management*, 23, 2, 123-129. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14486563.2016.1194588?needAccess=true>

esindada erinevates otsustuskogudes, on hulgaliselt noori, keda see ei paelu, kuid kes meelsasti osalevad mõnedes muudes noorsootöö tegevussuundades, nt löövad huviga kaasa suvises töömalevas, õpilasfirmades, osalevad noorte muusika- või spordiüritustel jm. On ka noori, kes ei ole end sidunud ametlikult korraldatud noorsootööga, kuid kelle osalust ja arvamusi peegeldab nende omaalgatuslik tegevus (tänavakunst, internetikogukonnad, rulatajad või jalgratturid linnaruumis). Siit tõstatub ka küsimus, kuivõrd peab omavalitsus võtma arvesse algatusi (ning suudab seda teha), mis ei suhestu omavalitsuse ühiselu ametliku korraldamise viisidega.

Kaasamist ja osalemist käsitledes püütakse neid omavahel suhestada, erinevatest käsitlustest kumab seejuures teatav ettekirjutav hoiak. Osalemist eelistatakse kaasamisele ja seda idealiseeritakse huvirühmade poolt, teaduskirjanduses, otsustamise käsiraamatutes ja mujal. Et kaasamist ja osalemist omavahel selgemini eristada, on kasutusele võetud mitmeid avaliku sektori ja kodanike vahelisi suhtluspraktikaid süstematiseerivaid astmestiku või järjestamise loogikaid, millele pani 1969. aastal aluse tervishoiu spetsialist ja teadlane Sherry Phyllis Arnstein²⁵. Sellest järgnevalt kerge ülevaade.

Traditsiooniline käsitlus: kaasamisvormide järjestamine

Avaliku sektori ja kodanike vahelistel suhtluspraktikatel on palju erinevaid vorme, mis võimaldavad tuletada ka nende vormidega paremini haakuvaid praktilisi osalemismeetodeid. Hart (1992) kohandas Arnsteini osalusredeli noorte osalemise viisidele, saadud tulemus (joonis 6) ilmestab idealiseeritud üleminekut mittekaasamiselt (1-3) kaasamisele (4-6), kaasamiselt omakorda osalemisele (7-8).

8. NOORTE OMAALGATUS, JAGATUD TÄISKASVANUTEGA	Initsiatiiv tegevuseks tuleb noortelt, kuid otsuste tegemisel osalevad nii noored kui täiskasvanud. Täiskasvanud innustavad noori, samas saavad noored õppida täiskasvanute elukogemusest.
7. NOORTE OMAALGATUS	Noored algatavad mingi tegevuse ja viivad selle ka ise läbi, täiskasvanutel on vaid toetav roll.
6. TÄISKASVANUTE ALGATUSED, JAGATUD NOORTEGA	Täiskasvanud algatavad mingi projekti, otsused tehakse lõplikult koos noortega.
5. NOORTEGA KONSULTEERIMINE JA TAGASISIDE	Noored annavad täiskasvanutele nõu. Noori teavitatakse, kuidas nende panust kasutatakse ja milline on lõpptulemus.
4. ETTEANTUD ROLL NOORTEL	Noortele antakse teatud ülesanne tervikprotsessist. Noori teavitatakse kuidas nende panust kasutatakse ja kuidas see mõjutab lõpptulemust.
3. VÕLTSOSALUS	Juhtumid, kus tundub, nagu noortele antakse sõna, kuid tegelikult pole neil võimalust otsust mõjutada
2. DEKORATSIOON	Täiskasvanud lahendavad noortelt tulnud probleeme, kuid noored on otsustusprotsessis vaid „kaunistuseks“, mõjutavad vaid väga kaudsel viisil
1. MANIPULEERIMINE	Täiskasvanud kasutavad noorte temaatikat ja pakuvad ise välja teemasid, mis nende arvates võiks olla noorte jaoks aktuaalsed

Joonis 6. Noorte osaluse redel (Hart, 1992), tuletatud Arnsteini mudelist (1969)²⁶

²⁵ Arnstein, S. P. (1969) A ladder of citizen participation, *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 4, 216–224

²⁶ Hart, R. (1997) *Children's participation: the theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care*. London: UNICE

Arnsteini²⁷ käsitlusest inspireerituna on arendatud mitmeid lühemaid ja lihtsamaid variatsioone, mis lõikavad tavaliselt astmestikust välja mittekaasamise osa, sest avaliku sektori ja huvikaitse organisatsioonide käsiraamatutes ei ole neil otseselt otstarvet. Kaasamis- ja osalusvormide astmestikud on välja arendatud rahvusvahelise avalikkuse osalemist toetava võrgustiku poolt (*International Association for Public Participation*²⁸), mis neid ka tutvustab ja propageerib. Nende lähenemine on laialt tunnustatud (ka väikeste mugandustega) enamike osaluspraktikaid arendavate ja edendavate konsultatsiooniettevõtete, eestkosteorganisatsioonide ja Lääne kultuuriruumi kuuluvate riikide valitsusasutuste poolt (vt Eestis näiteks Noorteühenduste Liit (2012)²⁹, Noortekogud³⁰ jm). Näiteks Praxis (Lepa et al, 2004)³¹ on kasutanud kolmeetapilist kaasamise raamistiku, milles astmeteks on (vähem rahuldavalt ideaalseni): informeerimine (otsustest teavitamine), konsulteerimine (huvirühmadelt arvamuse küsimine) ja osalus (võimaldab ka huvirühmade poolset algatust). Viimane, eri huvirühmadega läbiarutatud Eestis kasutatav kaasamise käsiraamat, on kaasamise mõtestamiseks kohandanud viieastmelise raamistuse (joonis 7).

Informeerimine	Konsulteerimine	Koostöö	Partnerlus	Võimustamine
Objektiivse ja tasakaalustatud teabe pakkumine, mis võimaldab mõista probleemi, lahendusvõimalusi ja/või tehtud otsust.	Tagasiside ja ettepanekute küsimine ettevalmistatud analüüsile, lahendusvariantidele ja/või eelnõule.	Vastastikune suhtlemine ja arvestamine kogu protsessi vältel alates otsuse väljatöötamise kavatsusest kuni otsuse tegemiseni.	Pidev mõlema-poolne koostöö erinevates otsustus-protsessides, ka mitteametliku suhtluse vormis.	Juhtiva rolli andmine osalejatele koos kõigi selleks vajalike vahendite ja õigustega.

Joonis 7. Kaasamise astmestik (Kübar ja Hinsberg, 2014)³²

Laste ja noorte tööd kujundavaid astmestikke on arendatud võrdlemisi üksikasjaliku liigenduseni (joonis 8), mis omakorda toovad küsimuseni, kuivõrd on sellise detailsuse astmeni raamistavate käsitluste loomine põhjendatud ning rakendatav. Sellised käsitlused võtavad eelduseks, et noored on ühteviisi valmis, huvitatud ja oskuslikud kaasa rääkima, sh selle, et kaasamine peab väljenduma selgelt väljendatavas mõttevahetuses (ka kirjalikus vormis).

²⁷ Arnstein, S. P. (1969) A ladder of citizen participation, *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 4, 216–224.

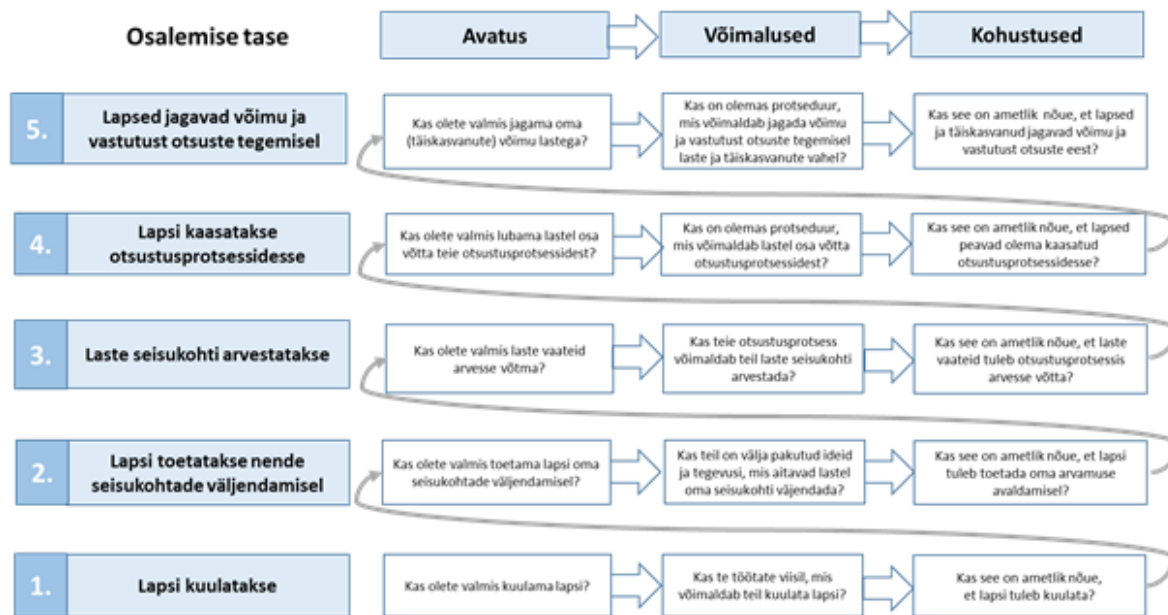
²⁸ Mõttekoja *Involve* osalustööriistade veeb. <http://participationcompass.org/article/show/335>

²⁹ Metstak, A., Notton, K., Martinson, M., Valge, M., Reitav, U. (2012) Noorte kaasamine ja osalus maakonnas, vallas ja linnas: käsiraamat noorele, noortekogule, noortevolikogule, ametnikule, maakonna, kohaliku omavalitsuse juhile ja noorsootöötajale. Eesti Noorteühenduste Liit, http://www.enl.ee/UserFiles/Osaluskogude%20k%C3%A4siraamat_2012.pdf

³⁰ Noortekogud ja noortevolikogud Eestis. <https://noortekogud.ee/mis-on-kaasamine/>

³¹ Lepa, R., Illing, E., Lepp, U., Kasemets, M. ja Kallaste, E. (2004) Kaasamine otsustetegemise protsessi. Poliitikauuringute Keskus Praxis, Tallinn. http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Publikatsioonid/Kaasamine_otsustetegemise_protsessi.pdf

³² Kübar, U. ja Hinsberg, H. (2014) Kaasamine avalikus sektoris ja vabakonnas, Käsiraamat ametnikele ja vabaühendustele, Tallinn: EMSL. http://www.riigikantselei.ee/arhiiv/sb/osale.ee/kaasamine_avalikus_sektoris_ja_vabakonnas.pdf

Joonis 8. Kaasaja eneserefleksiooni toetav astmestik: laste kaasamise võimalused (Shier, 2001)³³

Kaasaegne kaasamiskäsitluste kriitika

Mõistmaks noorte kaasamise ja osalemise võimalusi on ettekirjutavate käsitluste kõrvale vaja ka kriitilisi. Carpentier (2016)³⁴ toob välja, et kuigi astmelised kaasamismudelid püüavad kaasaja elu lihtsamaks muuta, loovad nad võrdlemisi jäiga lahterduse, mis ei aita arvesse võtta osalusprotsesside kompleksset olemust. Osalemisvormide astmestik idealiseerib kunstlikult loodud raame – sellele ehitatud osaluse käsitlused eeldavad, et osalusprotsess ise on stabiilne, mistõttu ülemisele astmele jõudes peaks saavutatav tulemus olema võimalikest parim. Reaalses elus kujundavad osaluse intensiivsust aga erinevad ühiskondlikud rühmad, mis püüavad kasutada erinevaid ette kavandamata taktikaid, põhjustades protsessis erinevatelt tegutsemisväljadelt pärinevaid ootamatuid tõmbe- ja lükkejõude (sh omavahelisi konflikte). See toob kaasa vajaduse kasutada eri etappides eri lahendusi, mis ei sobitu kuidagi astmeliste kaasamiskäsitluste ideoloogiaga. Olukord, kus erinevad osalejad tirivad lahendust ühele ja teisele poole, on rohkem tingitud sellest, kuidas protsess on kavandatud, ja vähem sellest, milliste kavatsustega osalejad protsessi sisenevad. “Redeli-käsitlus” ei suuda seega arvesse võtta osalejate vahelisi võimusuhteid, mis põhjustavad protsessis juhuslikkust, mitmekihilisust, kompleksust.

Gregory (2000)³⁵ kõrvutab osalemise ja kaasamise teooriat ja praktikat ning kritiseerib kaasamisele esitatavaid idealiseeritud ootuseid. Järgnevalt mõned tema esitatud väited. Ideaalse plaani järgi tuleb osalemisprotsessi kaasata kõiki inimesi – mida rohkem, seda uhkem. Kõikide inimeste aktiivset osalemist on praktikas keeruline saavutada ja kui nad ka saada seda tegema, läheb see vastuollu inimeste enda initsiatiiviga, enesemääratlemise õigusega. Ka selle uuringu autorite kogemus on, et selle üle, kas laps peab uuringus osalema, otsustavad sageli haridusasutused ja lapsevanemad. Laste arvamust uurides jäetakse

³³ Shier, H. (2001) Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & society*, Vol 15, Issue 2, pp. 107-117. https://ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf

³⁴ Carpentier, N. (2016) Beyond the Ladder of Participation: An Analytical Toolkit for the Critical Analysis of Participatory Media Processes, *Javnost - The Public*, 23, 1, 70-88. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13183222.2016.1149760>

³⁵ Gregory, A. (2000) Problematizing participation: a critical review of approaches to participation in evaluation theory. *Evaluation*, 6, 2, 179-199. http://www.stes-apes.med.ulg.ac.be/Documents_electroniques/MET/MET-PAR/ELE%20MET-PAR%207510.pdf

neile harva võimalus uuringus osalemisest loobuda – mis on aga vastuolus lapse õiguste ning uurimistöö eetikaga.

Gregory leiab, et praktikas ei ole tegelike osalejate väljavalimine sageli õnnestunud – neid ei ole esindatava rühma poolt end esindama valitud. Praktikas ei juhtu reeglina ka seda, et osalejad saavad kaasa rääkida kõigis kolmes etapis: eesmärgi või probleemi määratlemises, andmete tõlgendamises ning järelduste tegemises. Tüüpiliselt ei anta kaasamisprotsessis osalejatele edasi mitte niivõrd teadmisi kindla meetodi mitmekesise kasutamise võimalustest (kuidas erinevaid andmeid või väiteid tõlgendada) kui protsessi juhtide endi meetodi kasutamise praktikat, mis suunab osalejad kaasajale sobivale järeldustele (inimesed usaldavad eksperte, sõltuvad nende arvamustest). Sageli ei juhtu ka seda, et osalus aitaks eri osapooltel üksteise arvamusi paremini mõista – vastupidiselt oodatule võivad kasvada hoopis erimeelsused. Kui kaasamise teooria eeldab, et laialdane nõustumine probleemide või väidetega tagab ühise keele ka selles, milliseid samme tuleb probleemi lahendamise või eesmärgi saavutamiseks ette võtta, siis reaalses elus ei ole selline võimalus enesestmõistetav. Lähtepunktis ühisel nõul olivad ei kiida heaks üksteise lahenduskäike. Vaba teabelikumine, nii et kõik saavad kõigi argumente jooksvalt kontrollida, ei ole administratiivses süsteemis võimalik. Keeruline on leida ka protsessile juhte, kes ei võtaks erinevate osalistega tutvudes kellegi ootuseid teistega võrreldes rohkem arvesse (kui selline objektiivne kõrvutus ka võimalik oleks). Osalejate piiramine motiveeritusega ei pruugi olla hea lahendus, sest kaasalööjate roll võib olla võimuhierarhias väga erinev – argielus vähese võimuga inimesed ei oska ega suuda otsustada teiste üle nii, et jõutaks toimiva lahenduseni, tavaelus juhupositsioonil olivad kipuvad jällegi kaasamist enda huvides kallutama jne.

Vastukaaluks vertikaalsele astmestiku käsitlusele pakub Carpentier välja horisontaalse mudeli, pakkudes, et kaasamisprotsessis toimuva mõistmiseks tuleb võtta arvesse 1. osalejate tegutsemise välja (Bourdieu mõiste – väli tingib osalejate tegutsemisruumi korralduse, selles kehtivad võimusuhted, väljakujunenud kaasarääkimise viisid ja kohad), 2. väljal tegutsevate toimijate oskusi ja ressursse ning omavahelisi suhteid (sh võimuvõitlust, erinevaid tähendusloome viise, eneseväärikust säilitavaid toimimisviise), 3. sellel väljal juba toimuvaid otsustamisprotsesse (kindlad momendid, mil langetatakse otsuseid, sh planeerimata otsuseid, mikrootsuseid jne), 4. osalejate vahelisi võimusuhteid protsessis ja nende korraldamise võimalusi (ligipääs, suhtlus, osalemise määr). Kuigi Carpentier' tõlgendus aitab mõista osalusprotsessi kompleksust, mis võimaldab vabamalt valida kaasamise meetodeid, ei aita ka tema lähenemine leida vastuseid sellele, kuidas võimusuhteid juhtida.

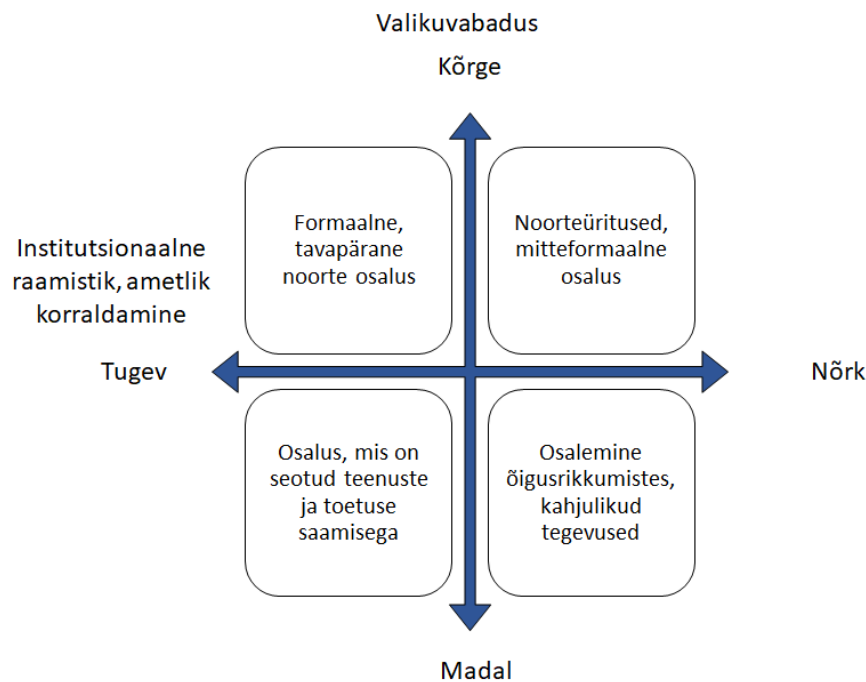
Arvestades seda, et ka kriitilised kaasamise käsitlused ei muuda kaasamise meetodite valikut lihtsamaks, toovad Duerden ja Gillard (2011)³⁶ välja praktilise vajaduse: **noorte kaasamine peab kaasajale endale olema piisavalt lihtne ja mõistetav. Vajalikud tegevused ei tohiks käia üle jõu ja kaasamise eesmärkide ning tulemuste hindamine peab kaasaja vajaduste ja võimalustega sobituma.** Oludes, kus noortega tegelejad ei saa ise ka sageli vajalikku väljaõpet, tuleb küsida, kuivõrd nad suudavad tagada noortele hea osalemisprotsessiga seotud meeskonnaprotsesside kogemist, oskuste arengut jms.

Noorte kaasamise võimalused omavalitsustes

Selliste osalusmudelite ja meetodite leidmiseks, mis sobiksid võrdlemisi väheoskuslikule kasutajale, peaks alustama noorte kaasamise võimaluste mõtestamisest. Eelnevalt kirjeldatud kaasamise ja osaluse

³⁶ Duerden, M. D. & Gillard, A. (2011) An approach to theory-based youth programming. *New Directions for Youth Development*, 2011, supplement 1, 39-53.

käsitlustest saab tuletada, et oluline on eristada, kuivõrd toimub noorte seisukohtade arvesse võtmine nende, kuivõrd mõne asutuse vajadustest lähtuvalt. Määttä ja Aaltonen (2016)³⁷ toovad välja, et arvestada on vaja ka seda, kas kaasaraäkimise või osalemise kogemus on neile kohustuslik või jätab valikuvabaduse. Noorte kaasamise võimalusi sobib hästi iseloomustava samade autorite joonis (joonis 9).

Joonis 9. Noorte osalusvormide tüpoloogia (Määttä ja Aaltonen, 2016)

Klassikalised käsitlused kaasamisest ja osalusest keskenduvad nelikvälja ülemisele ja vasakpoolsele, üha rohkem ka parempoolsele väljale. Joonise alumine pool toob esile, et mitmed noorte tegevused on ettekirjutatud või kasutatavad sunnimeetoditega kombineeritult (sh noorte kinnipidamisasutused). Parempoolne ülemine lahter jätab lahti võimaluse, et osalusena saab mõista noorte tegevusi, mis avaliku sektori asutustega kuidagi ei suhestu, balansseerides koguni heakskiidetud ja lubamatute tegevuste piiri peal (näiteks tänavakunst, motojõugud, aga ka subkultuurilised liikumised, kus ka noorte endi vahelised sidemed võivad olla õhkõrnad). Samuti võib küsida, kuhu võiks joonisel paigutada mitteosalemise.

Selliov (2017)³⁸ toob välja, et paljud noorsootöös noortele väljapakutavad võimalused ei leia kasutamist. Noorte huvid ei lange sageli kokku korraldatud noorsootöös pakutavaga. Seetõttu on oluline mõista ka

³⁷ Määttä, M. & Aaltonen, S. (2016) Between rights and obligations—rethinking youth participation at the margins. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 36(3/4), 157-172. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-09-2014-0066>

tegevuses osalemist või mitteosalemist teadliku valikuna, millest tuletada noorte soove. Kindlasti on noorsootöös mitteosalejate seas ka noori, kelle jaoks oleksid tegevused prioriteetsed, kuid nende endi sõnul osutuvad takistuseks ainelised probleemid, seehulgas transpordiprobleemid. Noored toovad välja, et oluliseks põhjuseks on ka suur kooli- või töökoormus. Seda nimetavad eriti vanema vanusegrupi noored, kelle elukaar ning muutused institutsionaalsetes sidemetes (nt põhikooli või gümnaasiumi lõpetamine) tingivad paratamatult tähelepanu pöördumise iseseisvumise vajadusele ja oma individuaalse tee leidmisele.

Millesse saaks omavalitsus noori üldse kaasata? Otsuseid, millesse saab noori kaasata, on mitmesuguseid ja nad erinevad ka üldisuse/konkreetsuse tasemelt (tabel 10):

Tabel 10. Noorte kaasamise võimalused omavalitsustes

Otsustamise tüüp	Näited
Mitmesugused omavalitsuse otsused, mille tegemisel on vaja tõsta noorte arvamuste ja kogemuste osakaalu	Kaasamine omavalitsuse arengukavade ja planeeringute koostamisse, arvamuse kujundamine tuleviku teemadel (nt haridus- või kultuurielu), valdade liitumine, erivajadustega inimeste kogukonda kaasamine Noorte huvide esindamine neid puudutavates valdkondades (maakondlikul tasandil, omavalitsuse tasandil)
Noortepoliitika otsused kohalikul tasandil	Noorsootöö arengukava, noorsootöö eelarve, noorte uuringute disain, huvihariduse korraldus, kooli arengukava, noortekeskuse iga-aastane tegevuskava, vaba aja kasutamise võimaluste loomine
Üksikasjalikud noori puudutavad küsimused	Koolielu või noortekeskuse probleemid, koolitransport, elukeskkonda puudutavad teemad nagu seikluspargi asukoht, mänguväljaku ehitamine, noortekeskuse rajamine, koolide ühinemine, noortega seotud probleemjuhtumite jooksev lahendamine
Omavalitsuse kogukondlik, praktiline tegevus	Kohalikud üritused, huvipakkuvates tegevustes osalemine (noortekeskused), heakorrastamise talgud, laadad, spordiüritused ja matkad, kohalike teenuste osutamine (nt IT-abi)
Noorte iseseisvad, omavalitsusest sõltumatud ühistegevused, mille toetamisest või ennetamisest sõltub kohaliku ühiselu kvaliteet	Tänavakunsti liikumine, eripärased noorteharrastused, noorte ettevõtlus, mootorratturite või <i>skinheadide</i> subkultuur

Allikas: Laste osaluse... 2017³⁹, uurijate rühmaarutelu osaluse teooria põhjal.

³⁸ Selliov, R. (2017) Osalus noorsootöös. Haridus- ja Teadusministeerium. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/eesti_noorte_osalemine_noorsootoos.pdf

Analüüs sünteesib järeldused kolmest uuringust:

2011. aastal noorteseire raames läbi viidud originaaluuring noorsootöös osalemise kohta: Noorteseire aastaraamat 2011: Noored ja noorsootöö (2011), Tallinn: Praxis. <http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Haridus/noorteseire2011.pdf>

2015. aasta noorsootööga rahulolu küsitlus: Noorsootöös osalevate noorte rahulolu noorsootööga (2016) Ernst & Young Baltic. https://www.hm.ee/sites/default/files/2015._aastal_noorsootoos_osalenud_noorte_rahulolu_noorsootooga_0.pdf

2017. aasta algul Eesti üldhariduskoolides läbiviidud rahuloluküsitlus: Eesti üldhariduskoolide rahuloluküsitlus (2017) SA Innove/HTM, Tallinn

³⁹ Saar, H. (2017) Laste osalemise toetamine ja kaasamine otsustusprotsessidesse. Kokkuvõtte kordusküsitlusest, Tallinn: Lastekaitse Liit. <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2017/10/Laste-osalus-ja-kaasamine-otsustusprotsessidesse-2.pdf>

Esimene otsustamise tüüp – noorte kaasamine otsustesse – ei puuduta üksnes noori, kuid vajab arvestatavat noorte arvamuse osakaalu. Noorte kaasamine sellesse otsusesse tähendab omavalitsusele lisatööd, sest noortele on vaja tagada eraldi just neile sobivad eripärased kaasamise vormid. Noortele kaasamisviise kavandades võib leida selliseid vorme, mis sobivad ka täiskasvanutele (näiteks kaasava eelarve võimalusi kasutavad meelsasti nooremad linnaelanikud). Ka täiskasvanud soovivad, et nende arvamust küsitaks viisil, mis on neile arusaadav, käepärane ning võimaldab välja tuua selle, mis just neile oluline. Teine tüüp – noortepoliitika otsused – ei eelda omavalitsuselt lisatööd, kui noorte kaasamine on välja kujunenud. Küsimus on, kuidas olla noortele arusaadavam, kasutada sobivamaid kaasamismeetodeid, jõuda enamate noorte ning sisukamate tulemusteni.

Kolmanda otsustamistüübi (üksikasjalik otsus) keskne probleem on see, et iga küsimus vajab oma unikaalset kaasamislahendust (kaasamise vajadused erinevad koolibussi aegade planeerimisel ja kohalike noortekampade korraldamisel). Neljas tüüp – noorte kaasamine huvitegevusse, sh ka täiskasvanutele mõeldud praktilistesse tegevustesse – eeldab omavalitsuselt valmisolekut võtta arvesse noorte soove kohalikele üritustele, valmidust jagada nendega vahendeid ja tunnustada algatusvõimet. Kõige viimane otsustuse tüüp eeldab, et omavalitsus püüab toetada noorte omaalgatust (kui noorte valikut ja otsust) ka siis, kui noored ei suhesta oma tegevust linna või valla juhtimisega. Piltlikult laseb omavalitsus ennast noorte tegevusse kaasata, mitte vastupidi. Et igasugune omaalgatus võib kalduda ka teises suunas – tuua kaasa probleeme, mis vajavad avalikku lahendust (nt kiirendusvõistlused maanteedel), on vaja meetodeid ka ühise keele leidmiseks noorte rühmadega, mis võivad ohustada kohaliku kogukonna elukvaliteeti. Viienda tüübi kasutamine eeldab seda, et omavalitsusel on märkamisvõime noorte tegevuste suhtes, mis jäävad avalikkusest kõrvale. Ülevaate noorte olemasolevatest osaluse ja kaasamise meetoditest on toodud alumises tabelis (tabel 11).

Tabel 11. Ülevaade noorte otsustusprotsessidesse kaasamise meetoditest

Kaasamise meetod	Näiteid
informeerimine	ligipääs dokumentidele (e-kirjad, dokumendiregistrid, koduleht jm), ametlikud dokumendid, eelnõud, raportid, brošüürid, postrid jm
tagasiside andmise võimalus	tagasiside vorm, tagasisidekastid, veebis foorum, teema kommenteerimise võimalus
kirjalik konsulteerimine	arvamusuuringud, muu kirjalikus vormis konsultatsioon
sotsioloogilised uuringud	ankeetküsitlused, veebiküsitlused, intervjuud, rahuloluküsitlused
otsesuhtlus	vestlused lastega, noortega, kohtumised laste peredega
töörühmad	osalemine arengukavade jm töörühmades, fookusrühmad, KOV koostöögrupid
nõuandvad kogud	Noorte nõukogu, maakondlikud noortekogud, otsustusrühmad
osalus noorte esinduskogudes	õpilasesindused
noorte osaluskogud	noortekogud, noortevolikogud
avatud noorsootöö	tegevused noortekeskustes
avatud ruumi meetod	avatud ruumi kohtumised: konverentsid, seminarid, koosolekud, you name it
kaasav eelarve	kaasamine eelarve koostamisse
valimistel osalemine	kohalike omavalitsuste valimised
koosloome	koosloome, häkaton
eripärased arutelutehnikad	väitlusringid, maailmakohvik, elav raamatukogu, sotsiaalteater, graafiline salvestus, pop-up demokraatia, elluviimisrühmad
loomingulised konkursid	joonistusvõistlused, esseekonkursid, fotokonkursid jm
virtuaalsed meetodid	blogid, e-petitsioonid, e-paneelid, foorumid, wikid

Allikas: Laste osaluse... (2017)⁴⁰, Noortekogud⁴¹, Noorte kaasamise...⁴², ParticipationCompass⁴³

Tabelis 10 kirjeldatud kolm esimest otsuste tüüpi on traditsioonilised – omavalitsus kaasab noori oma otsustesse. Neljas võimaldab omavalitsuse partnerlust noortega. Praktilise tegevuse abil on võimalik kindlaks teha, millised vaba aja tegevused noori huvitavad ning mis on neile jõukohane. Viimane tegevus, mille abil omavalitsus püüab koostöös kohaliku kogukonna teiste toimijatega võimestada noorte loovust ja uuenduslikkust, vastab otseselt osalemise mõistele. Et noorte tegevust ei mõtestata tavapäraselt kui otsustamises osalemist, kirjeldatakse järgnevalt põhjuseid, miks võib ka noorte korraldatud ja korraldamata, kuid empiirilisel vaadeldavaid tegevusi pidada osalemiseks.

Selliiv (2017)⁴⁴ toob välja, et noorsootöösse on noori vaja kaasata seetõttu, et toetada noorte isiksuse arengut ja aidata neil ühiskondlikku ellu sulanduda. Neil on vaja võimaldada oma andeid ja huvisid avastada ka siis, kui formaalhariduse võimalustest jääb selleks väheseks ning toetada noorte üleminekut haridusest tööturule. Duerden ja Gillard (2011)⁴⁵ leiavad, et noorte kaasamisel vaba aja tegevustesse on vaja vaadata konkreetsetest tegevustest kaugemale, pidades silmas hoopis kaugemaid eesmärke (näiteks mitte pallimänguoskuse arengut, vaid pallimängu harjutades arenevaid meeskonnatöö oskuseid) ning põhimõtteid või protsesse (kuidas tagada seda, et ei areneks üksnes pallimänguoskus). Nad pakuvad välja oma käsitluse, mis lähtub noorte sotsiaalse arengu mudelist ning enesemääratlemise teooriast. Noorte osalemine areneb autorite arvates grupi- ja organisatsiooni suhetes, kui 1. nad kogevad kaasalöömisvõimalusi, 2. neil on selleks piisavad oskused, ja 3. nad saavad oma tegevuse kohta positiivset tagasisidet. Osalus eeldab seega võimaluste loomist/andmist ja oskuste arengut grupisuhete raamistuses. Nad toovad välja, et nii noored kui neid kaasavad täiskasvanud ei ole sisemiselt võrdsed ja vajavad erinevat tähelepanu. Näiteks võib vähesemate oskustega jalgpallipoiss seada eesmärgiks arengu pallimänguoskustes, paremate oskustega poiss aga hoopis nõrgemate juhendamises ja järele aitamises. Oluline on, et noortele oleks tagatud autonoomia - võimalus väljendada oma vaba tahet, teha asju, mis pakub neile huvi viisil, mis on nende väärtustega kooskõlas (ilma tasuga meelitamata või karistusega ähvardamata). Seega võib öelda, et noorte vaba aja kavandamisel tuleb lähtuda kaasamise üldtuntud põhimõtetest: taga osalejale võimalus väljendada end nii, et ta saaks väljendada temale olulist, toeta kaasatava oskuste arengut arvamuse väljendamisel ning anna tagasisidet, et kaasatav tunneks end oodatuna ja mõistaks, kuidas ta saab toimuvaga suhestuda. Ka Trussell (2014)⁴⁶ toob välja, et osalust organiseeritud huvitegevuses nagu sport ei tohi võtta lihtsalt tegevuses osalemisena, sest kuigi noored ise tõlgendavad spordis osalemist kui (meeskondliku) võidu või kaotuse kogemust, täheldasid uurijad oluliste sotsiaalsete oskuste arengut (formaalsed ja mitteformaalsed mentorsuhted, meeskonnasuhted).

⁴⁰ Saar, H. (2017) Laste osalemise toetamine ja kaasamine otsustusprotsessidesse. Kokkuvõtte kordusküsitlusest, Tallinn: Lastekaitse Liit. <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2017/10/Laste-osalus-ja-kaasamine-otsustusprotsessidesse-2.pdf>

⁴¹ Noortekogud ja noorte volikogud. <https://noortekogud.ee/mis-on-kaasamine/>

⁴² Noorte kaasamise meetodid: käsiraamat kõigile, kes soovivad noori kaasata. <http://ec.europa.eu/programmes/proxy/alfresco-webscripts/api/node/content/workspace/SpacesStore/e737ba05-24d0-4a8b-87f0-389a5e2e9168/NOORTE%20KAASAMISE%20MEETODID%20K%C3%84SIRAAMAT.pdf>

⁴³ Participation Compass <http://participationcompass.org/article/index/method>

⁴⁴ Selliiv, R. (2017) Osalus noorsootöös. Haridus- ja Teadusministeerium. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/eesti_noorte_osalemine_noorsootoos.pdf

⁴⁵ Duerden, M. D. & Gillard, A. (2011) An approach to theory-based youth programming. *New Directions for Youth Development*, 2011, supplement 1, 39-53

⁴⁶ Trussell, D. E. (2014) Contradictory aspects of organized youth sport: challenging and fostering sibling relationships and participation experiences, *Youth and Society*, 46, 6, 801-818.

Juhendaja ja meeskonnakaaslastega loodud või nende poolt kujundatud suhted on nii põhjuseks, miks tegevuses osalemisega jätkatakse kui ka sealt välja langetakse (näiteks kui suhted ei loo võimalusi positiivseks tagasisideks, silmapaistmiseks).

Tavapärase korraldatud noorsootöö kõrval kujundavad noored ka ise oma ühistegevust. See võib toimida juhitamatult, avastuslikult, lühiajaliselt. Need tegevused võivad olla seotud kindla välimuse saavutamise, harrastustega, eripäraste toimingute, esemete või kohtadega. Eri subkultuurid on noortele oluliseks kaasalöömise kogemuseks, mis arendab nende oskusi ja annab positiivset tagasisidet. Subkultuur on noortele mõneti huvitegevuse iseregulatsioon. Subkultuuriline tegevus ning neile mõneti sarnased mõisted nagu sotsiaalsed liikumised või kogukonnad, võivad väljenduda väga eripärastes vormides (Allaste et al, 2013⁴⁷, Allaste, 2013⁴⁸). Allaste toob välja näiteks sellised subkultuurid: hipster, punk, metal-subkultuur, klubikultuur, hiphop-kultuur, mootorratturite subkultuur, alternatiivmuusika kultuur, *performance*-kunst, erikooli subkultuur, tänavakunstnikud, *skinhead*'id, gootid, emod, jalgratturid, häkkerid. Subkultuurid seovad ka noored eripäraste ruumidega (sh tänava- ja virtuaalruumiga), mis tingib selle, et noorte rühmad jäävad sageli täiskasvanute maailmale märkamatuks. McEvoy-Levy (2012)⁴⁹, kes analüüsis noorte ning täiskasvanute eripärast ruumikasutust, toob välja, et lihtsalt ruumi kõrval on ruum, millele omistatakse eri rühmade poolt eri tähendusi. Ruum toetab kollektiivi või kogukonna tajumist ning neile hinnangute andmist. Kuigi noortel pole tavaliselt ruumiloome õigust, laiendavad nad seda õigust pidevalt, näiteks osaledes tegevustes nagu kaubanduskeskustes hängimine, mängude mängimine, territooriumi märkimine vandalismi või tänavakunstiga, ruumi hõivamine (nt skvotimine, tänavaruumi hõivamine meeleavalduseks). Noored kogeavad neile loodud ruumi piiratuna, nad eksperimenteerivad neile seatud piiride nihutamise, sh võttes üle ruume, mida vanemad generatsioonid ei tunnista. Ruumiloomet saab kasutada erinevate rühmade vaheliste erimeelsuste lahendamiseks (lepitamiseks, sotsialiseerimiseks), sh ka osalemise edendamiseks. Näiteks seinte ehitamine, et sümboliseerida piire või luua oma ruumi, kui seda vaja; nende lõhkumine, kui vaja piirata getostumist; kogukonnaaedade loomine, et tuua kokku vaenupooli; noortele oma ruumi loomist vanematele generatsioonidele olulisesse paikadesse (nt sõjalised objektid, vanglad jt).

Noorte tegevust oma ruumis on oluline mõista osalemisena seetõttu, et noored kogeavad oma soove eksperimenteerides, st uusi tegevusvälju järele proovides. Näiteks toovad psühholoogid Eriksonid (1997)⁵⁰ välja, et kuni 21. eluaastani tegeleb noor inimene alles oma identiteedi väljakujundamisega. Sestap on noortel vähem elukogemust, hindamaks oma soove ja tegelikku käitumist hüpoteetilistes olukordades, näiteks lähitulevikus. Psühhiaater Gould (1978)⁵¹ toob välja, et inimese eneseteadvus lahutub teda kaitsvatest institutsionaalsetest raamidest 22–28. eluaasta vahel, kui tal areneb välja sõltumatu enesetaju ning võime hinnata oma tegelikke, institutsioonidest sõltumatuid soove ja võimeid (näiteks võimet eristada õpitemusi töö lõppsaamisest). Samuti ei oska nad analüüsida oma tegevust metatasandilt – näiteks kas pallimänguuskuste kõrval arenevad ka oskused, mis toetavad täiskasvanuna ühiskonda sulandumist (vt

⁴⁷ Allaste, A.-A. jt. (2013). *Subkultuurid: Elustiilide uurimused*, Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

⁴⁸ Allaste, A.-A. (2013). Mitteformaalne ühiskondlik osalus. Valge, M. (toim.) Noorsootöö õpik, Tallinn: Archimedes, Euroopa Noored Eesti büroo.

⁴⁹ McEvoy-Levy, S. (2012) Youth spaces in haunted places: placemaking for peacebuilding in theory and practice. *International Journal of Peace Studies*, Vol. 17, 2, 1-32. https://www.gmu.edu/programs/icar/ijps/Vol17_2/McEvoy-LevyISAYouthSpaces.pdf

⁵⁰ Erikson, E. H. & Erikson, J., M. (1997) *The Life Cycle Completed. Extended Version*. New York: Norton.

⁵¹ Gould, R. L. (1978) *Transformations: Growth and Change in Adult Life*. New York: Simon and Schuster.

nt Trussell, 2014)⁵². Nende tegevust jälgida või vaadelda võib olla vahetut vestlemist täiendav võimalus mõistmaks seda, miks nad midagi teevad või mida nad soovivad.

Kokkuvõte

Analüüs tõi välja, et osaluse ja kaasamise kohta on loodud erinevaid käsitlusi (nö redelid, astmed või astmestikud), millest leiab hinnanguid sellele, millised kaasamise vormid võiksid olla soovitatavad. Nendele käsitlustele vastab kriitika, mille põhiline argument on, et reaalses elus on kaasamise ja osaluse vajadused niivõrd kompleksed, et detailselt ette joonistatud kaasamise hierarhiad ei aita eesmärkide saavutamisele kaasa. Põhiline küsimus on, kas kasutades kaasamise meetodeid ja kavandades saavutatavaid eesmärke nii keerulises ja ebarealistlikus raamistikus ei osutu mitte nii keeruliseks, et käib noorte kaasajatel üle jõu. Analüüs toob välja, et noorte osaluse analüüsis on oluline eristada, kas võimalused selleks on korraldatud või korraldamata (institutsionaliseeritus) ning kas osalemine on noorele kohustuslik või lähtub noore autonoomiast. Analüüs toob välja, et tänased osalemise käsitlused pööravad rohkem tähelepanu nendele tegevustele, mis võimaldavad noortele autonoomiat ning valikuvabadust, sest kuigi avalikku poliitikat kujundavates dokumentides pööratakse nendele võrdlemisi palju tähelepanu, on need võimalused jäänud omavalitsuste vaatevälja harvemini. Sellest lähtuvalt võib küsida, kuivõrd noorte madalamat osalust üldse probleemiks pidada.

Sageli esitlevad sotsiaaluuringud probleemina seda, et täiskasvanutega võrreldes ei osale noorukid otsustusprotsessides või poliitikas sama aktiivselt. Seda ei tule käsitleda “tegematajätmistena”, vaid ka elukaarelise paratamatusena. Noorte ühekülgsel või mitteosalemisel on ka selged bioloogilisest arengust ja sotsialiseerumise etapist tingitud elukaare ja ühiskondlikud põhjused (Kiisel ja Seljamaa, 2017)⁵³. Elukaare kulg tingib, et laps (kui röövik), nooruk (nukk) ja täiskasvanu (valmik) on võrdlemisi erinevate huvide ja oskustega, mis tingib ka nende erinevad kaasaraäkamise soovid ja oskused. Noorukite soovid ja oskused erinevad täiskasvanute omast. Seega ei saa omavalitsuses täiskasvanute tarbeks kujundatud kaasamisvormides vähese osalemise tõttu anda noortele hinnanguid nagu “passiivne”, “huvitu” jne. Statistiline analüüs näitab, et noorukiea (võrdlemisi suurtest passiivsetest) rühmadest kujunevad kümne aasta pärast välja sarnased (nii aktiivsusest kui mahult) rühmad neile eelnenud täiskasvanute rühmadega (Kiisel ja Seljamaa, 2017). Vahepealsel ajal on vaja arvestada, et noorte arengufaas vajab teistsuguseid, aga võrdväärseid osalemise ja kaasamise võimalusi. Noorte välisel ühekülgsusel ja passiivsusel on ühiskonna arengus oma ülesanne – anda võimalus uuendamisele. Mitmekülgselt aktiivsete ja kõigest huvituvate inimeste profiil (mida kohtab enim just keskealiste inimeste seas) ei suuda nii hästi uuendusi ellu kutsuda, sest nende tähelepanu ja ajakasutus jaotub paljude erinevate tegevuste vahel. Uuendused liiguvad kiiremini edasi tegutsejatega, kelle ühekülgne tähelepanu keskendub valitud vähestele tegevusele ning kes moodustavad võrdlemisi ühetaolise kriitilise massi. Näiteks on tänane nutitehnoloogia areng üles ehitatud noorte põlvkonnale, mis toetab ka survet vanematele põlvkondadele tehnoloogiliste uuendustega kaasa minna. Seega võib noorte osaluse toetamine aidata kaasa ka innovatsioonile ning muutustele laiemalt.

⁵² **Trussell, D. E.** (2014) Contradictory aspects of organized youth sport: challenging and fostering sibling relationships and participation experiences, *Youth and Society*, 46, 6, 801-818

⁵³ **Kiisel, M. ja Seljamaa, J.** (2017) Sotsiaalse sidustumise mustrid. Vihalemm, P. jt (toim.). *Eesti ühiskond kiirenevas ajas: elaviku muutumine Eestis 2002-2014 Mina. Maailm. Meedia tulemuste põhjal*, 363-410, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lisa 3. Noorte rühmitamine

Järgnevalt on esitatud ülevaade erinevatest noorte rühmade kirjeldamise võimalustest. Et uuringute, teadusartiklite ja dokumentide analüüs jätab võrdlemisi haralise mulje, on see kokkuvõtlikult, sünteesina esitatud peatükis 3. Erinevad kirjanduses esitatud liigitused süstematiseeriti vastavalt nende ühisosale. Noorte eri rühmi on võimalik leida, lähtudes nende: 1. erinevatest eluviisidest, 2. ühiskondlike institutsioonidega sidustumisest, 3. (sellele loomult sarnane) noorsootöö eri vormidega haaratusest, 4. sotsiaaldemograafilistest tunnustest ning 5. sotsiaalse haavatavuse tüübist ning määrast.

Eluviisi põhine liigitus

Teadusandmebaasidest leiab arvukalt artikleid, mis analüüsivad kindla elustiili järgijate motivatsiooni kujundavaid tegureid. Enamik sellistest allikatest ei vaevu elustiili olemust mõtestama. Elustiil on ühiskonnateoreetikute arvates (Beck, 2002; Giddens, 1991)⁵⁴ elamise viisi refleksiivse mõtestamise tulemus, mis aitab inimesel lihtsustada oma eluga toimetulemist oludes, kus selged ühiskondlikud ettekirjutused elamise viisile on kadunud või selgepiirilise kaotanud. Järjepidevalt väikeseid läbitõlgendatud valikuid tehes avanevad inimese ees elustiilžanrilised võimalused, mis on loomult kollektiivsed, seetõttu ka mingist hetkest edasist valikuvabadust piiravad ning rutiinistuvad. Kindlast „elueesmärgist“ lähtuvad empiirilisel silmatorkavad elamise viisid ehk elustiilid (nagu veganid, vaimsuse järgijad, oma keha kujundajad jne) on omased siiski väiksemale osale populatsioonist. Noorte seas on elukaarest tingitult eripäraste elustiilide järgimine vähemlevinud – nad on homogeensem rühm kui täiskasvanud (Kiisel ja Seljamaa, 2017)⁵⁵.

Elustiilide valik on kirju ning nende ükshaaval kirjeldamine ei ole otstarbekas, sest elustiilid korrastavad inimese elu ühetaolise loogikaga. Selleks, et järgida elustiili (Kask, 2014, 2015)⁵⁶, on noorel vaja omasuguse seas ringi liikuda (ruumis, üritustel), sest see aitab aru saada, kuidas olulised teised „seda“ teevad; vahetada kogemusi teiste sama elustiili harrastajatega; otsida kinnitust ekspertidelt (näiteks käia seminaridel, kohtumisõhtutel); hoida õigeid suhteid ning ennast harida, näiteks lugeda spetsiaalseid raamatuid või ajakirju; reisida elustiili „pühapaikadesse“; osta õigeid esemeid (riideid, mööblit, toitu) ning proovida järele, harjutada, kohandada ning arendada edasi tegevusi, mis kuuluvad elustiili juurde. Üldjuhul on sellised empiirilised faktid lihtsalt mõõdetavad. Selles uuringus tehti ka originaalanalüüs Eesti noorte elustiilirühmade kirjeldamiseks (selgitamaks, milliseid osalemise väljundeid elustiil pakub). Analüüsi kokkuvõtte on toodud peatükis 3 ning meetodika koos detailsemate andmetega lisas 1 varasemate küsitlusuuringute analüüsi all (Mina. Maailm. Meedia küsitlusuuringu analüüs). Nimetatud 2014. aasta küsitluses on noorte rühma statistiline pilt mõnevõrra erinev varasemate aastate omast. Mitmel rindel tegutsevate aktiivsete noorte osakaal on tavapärasega võrreldes oluliselt suurem. Selle põhjusteks võivad olla valimi koostamise probleemid, aga ka noorte rühma tegelik muutumine, mis võib olla tingitud sellest, et noorte osakaal väheneb rahvastikus. Noorte eluviisi kirjeldatakse ka väga sarnase subkultuuri kuuluvuse mõistega, mis peegeldab sotsiaalsete rühmade tegevust vastusena laiematele ühiskondlikele mõjudele.

⁵⁴ Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002) Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences. London etc: Sage

Giddens, A. (1991). Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge: Polity; Oxford: Blackwell

⁵⁵ Kiisel, M. ja Seljamaa J. (2017) Sotsiaalse sidustumise mustrid. Vihalemm, P. jt (toim.). *Eesti ühiskond kiirenevas ajas: elaviku muutumine Eestis 2002-2014 Mina. Maailm. Meedia tulemuste põhjal*, 363-410, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

⁵⁶ Kask, S. (2014) Keskkonnaajakirjade ja -saadete kasutamispäradad gümnaasiuminoorte sihtrühmas: väljakutse Eesti loodus- ja keskkonnaväljaannetele. Sissevaade Keskkonnainvesteeringute Keskusele, Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut

Kask, S. (2015) Keskkonnamedia kasutamispäradad keskkonnakasutajate sihtrühmas. Analüüs Keskkonnainvesteeringute Keskusele, Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut

Subkultuur ühendab üleilmsed trendid sarnaste maitse-eelistustega indiviidide elustiili-eksperimentidega (Allaste, 2013)⁵⁷.

Kõikvõimalikke arvukaid elustiile ega subkultuure statistiline analüüs välja joonistada ei saa – selleks peab teadma, milliseis stiile või kultuure otsida. Küll aga võimaldas analüüs vaadelda, kas noore tegevused väljendavad silmatorkavaid tegevusi, mis käivad subkultuuri/eluviisi kuulumisega kaasas (näiteks keha või välimuse tähtsustamist, maailmaparanduslikest eesmärkidest lähtuvaid tegevusi jne). Eristunud rühmad aitavad mõista, et eripärased elustiilid on noorte populatsioonis ebaühtlaselt jaotunud. Analüüsist leiab ühe rühma (nn üliaktiivsed), mis on mitmel moel ühiskondlikult aktiivne ja seetõttu kaasatavana soodne partner omaavalitsustele. Teisel rühmal (subkultuuri-teadlik noor) on üliaktiivsete rühmaga võrreldes enam välja kujunenud see eluviisi külg, mis toetab oma arvamuse avaldamist praktilise tegevuse vormis, ilma kaasavate institutsioonidega kokku puutumata. Näiteks poliitiline tarbimine, aga ka meelsuse avaldamine kodanikuaktsioonide ajal. Kolmandast rühmast leiab noored, kes (ilmselt ka tõmbekeskustest kaugemal elamise tõttu) suhestuvad eeskätt pop-kultuuriga, kuid kes juhivad sageli ise teisi. Nemad oleksid kaasajale tänuväärne partner, olles nõ vahelüli teiste noorteni. Neljandast ja viiendast rühmast leiab rohkem noori, kelle osaluse viisid on juba otseselt tingitud nende elu ainelisest baasist. Neid rühmi on keerulisem kaasata, sest nende eluviis erineb oluliselt sellest, mis on kaasajale tuttav või mõistetav. Standarde kaasatavale seatakse esimese, üliaktiivsete rühma järgi.

Tunnuseid, mis aitavad mõista noorte eluviisi ning selle erinevust täiskasvanute omast, on kirjeldatud mitmetes analüüsides. Noorte elulaadi või -stiili kirjeldamiseks sobivaid statistilisi tunnuseid on välja toodud ka mitmetes Eesti ühiskonna analüüsides. Vihalemm jt (2017)⁵⁸ analüüsides, mis puudutavad korraga arvukaid ühiselu kujundavaid tahke, eristuvad noored tunnuste poolest, mis väljenduvad mõttemaailmades, kultuuritarbimises, poliitilises aktiivsuses (laias tähenduses), igapäevastes tegevuspraktikates (osalemise eri tüüpi tegevustes), meediatarbimise harjumustes, aja- ja ruumikasutuse harjumustes jms.

Institutsionaalsete sidemete põhine liigitus (töö, kool, pere)

Enamik noortest õpib või töötab, kuid noorte hulgas on ka neid, kes ei tee kumbagi (nn mitteaktiivsed). Märkimisväärset hulgal on noorte hulgas ka neid, kes samaaegselt nii õpivad kui töötavad. Järgnevalt mõned iseloomustavad andmed noorte osalemise kohta haridussüsteemis ja tööturul, tuginedes Eesti tööjõu-uuringu andmetele 2016. aasta kohta: 15-26aastastest õppis 2016. aastal 93 300 noort, neist 74% oli tööturul mitteaktiivsed, 23% tööga hõivatud ja 3% töötuid. Mitteõppivaid noori oli 75 900, kellest 72% töötas, 19% oli mitteaktiivseid ja 10% töötuid. Eesti tööjõu-uuringu andmete põhjal jagunesid 15-26aastased noored hariduses ja tööturul seega järgnevalt: 15-26aastastest õppis 93 300 noort ja töötas 76 000 noort (45% 15-26aastastest noortest), mitteaktiivseid 49% (83 000 inimest) ja töötuid 6% (10 200 inimest) (Martma, 2016⁵⁹).

Mitteaktiivsete hulka kuuluvad need, kes ei soovi töötada või ei ole selleks võimelised⁶⁰. Noorte mitteaktiivsuse peamine põhjus on õpingud (82% noortest mitteaktiivsetest). Teiseks olulisemaks põhjusteks on rasedus-, sünnitus- või lapsehoolduspuhkusel viibimine (10% noortest mitteaktiivsetest). Haiguse või vigastuse tõttu mitteaktiivseid on 2% ja muudel põhjustel 6%.

Noorte töö ja koolis osalemist oli võimalik vaadelda ka Mina. Maailm. Meedia küsitlusandmete põhjal. Küsitlusandmed võimaldavad noorte töö või kooliga seotust vaadelda ainult tüpologiseerimise eesmärgil. Nii kitsa sihtrühma analüüsiks küsitlusandmed ei sobi, sest nende esindatus valimis ei pruugi olla statistilistele andmetele vastav. Perega kooselamist ei olnud võimalik analüüsida. Küsitletud noortest 9%

⁵⁷ Allaste, A.-A. jt. (2013) Subkultuurid: Elustiilide uurimused. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus

⁵⁸ Vihalemm, P. jt (toim.) (2017) Eesti ühiskond kiirenevas ajas: elaviku muutumine Eestis 2002-2014 Mina. Maailm. Meedia tulemuste põhjal. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

⁵⁹ Martma, L. (2016). Ülevaade muutustest noorte eluolus. Noorteseire aastaraamat 2016: mitte- ja informaalne õppimine. Allaste, A.-A., Beilmann, M., Martma, L. jt., Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus

⁶⁰ Statistikaamet. Mõisted. [http://pub.stat.ee/px-](http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/SOTSIAALELU/15TOOTURG/12TOOTURU_ULDANDMED/02AASTASTATISTIKA/TT_51.htm)

[web.2001/Database/SOTSIAALELU/15TOOTURG/12TOOTURU_ULDANDMED/02AASTASTATISTIKA/TT_51.htm](http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/SOTSIAALELU/15TOOTURG/12TOOTURU_ULDANDMED/02AASTASTATISTIKA/TT_51.htm)

ei käi tööl ega õpi koolis, 15-19-aastastest 7, 20-26-aastastest 11% (tabel 12). Pole võimalik öelda, et ühes või teises noorte eluviisi rühmas oleks koolis ja tööl mittekaivate noorte osakaal suurem kui teises. Võib aga öelda, et pärast gümnaasiumi lõppu või 20-aastaseks saades on noorte seas kasvanud aktiivsemate ja vähenenud passiivsemate rühmade osakaal. Selles võib rolli mängida ka võimalus kasutada aega oma äranägemise järgi, aga ka noore identiteedi ja selle juurde kuuluvate tahtmistega väljakujunemine.

Tabel 12. Noorte seotus töö ja kooliga, eluviisirühmade jagunemine noorte vanuserühmade kaupa

Noorte klastrid	Ei käi tööl ega õpi koolis	Vanus 15-19	Vanus 20-26
mitteaktiivne noor	11%	38%	38%
sotsiaalmeedias tegutsev kodanikuaktivist	7%	30%	18%
pop-kultuuri järgija	5%	10%	16%
subkultuuriteadlik noor	11%	14%	22%
üliaktiivne noor	7%	8%	11%
		100%	100%

Allikas: Mina. Maailm. Meedia (2014), (autorite koostatud).

Noorsootöös osalemisest lähtuv liigitus

Eesti noorsootöö seadus⁶¹ määratleb noorsootööd kui tingimuste loomist noore isiksuse mitmekülgseks arenguks, mis võimaldab noortel vaba tahte alusel perekonna-, tasemeharidus- ja tööväliselt tegutseda. Noorsootöö abil pakutakse noortele mitmesuguseid tegutsemis- ja osalemisvõimalusi ja toetatakse noorte omaalgatust. Noorsootöö tegevuste korraldamisel järgitakse mõningaid põhimõtteid: lähtutakse noorte vajadustest ja huvidest, noori kaasatakse otsuste tegemisse, tegevustes osalemine on vabatahtlik.

Eestis osales 2016. aastal noorsootöös 50% noortest, osalusmäär on viimase viie aastaga kasvanud ligi 20%. Osa noortest osaleb mitmetes tegevustes ning on noori, kes ei osale üheski tegevuses. Üle 18-aastaste hulgas on osalus noorsootöös madalam kui nooremate hulgas. Kirjanduse põhjal saab välja tuua noorsootöö tegevuste korraldusest lähtuva tüpologia (tabel 13, joonis).

Tabel 13. Noorsootöö tüpologia

Noorsootöö struktuurid	Mõistete selgitused
Noortekeskused	Noortekeskus on avatud noorsootöö põhimõttest lähtuv noorsootöö asutus, kus võivad vabatahtlikkuse alusel käia kõik niired ja mis saab olla ümbruskonna noorsootöö korraldamise keskus. Avatud noorsootöö eesmärk on pakkuda noorele inimesele vabatahtlikkuse alusel oalemise võimalusi, et toetada tema aktiivsust ja toimetulekut ühiskondlikus elus. Noortekeskus või noortetuba on kõikidele noortele mõeldud koht, kus pakutakse erinevaid vaba aja sisustamise võimalusi. Noortekeskuses saab noor osaleda töötubades, koolitustel, ringides, keskuse igapäevategevuses ja üritustel ning korraldada üritusi teistele noortele.
Huvikoolid	Huvikool on haridusasutus, mis tegutseb noorsootöö valdkonnas ning loob huvihariduse omandamise ja isiksuse mitmekülgse arengu, sh oma keele ja kultuuri viljelemise võimalused huvihariduse erinevates valdkondades. Huvitegevus on süsteemne juhendatud tegelemine valitud huvialaga vaba tahte alusel tasemeõppest ja tööst vabal ajal süvendatud teadmiste ja oskuste omandamiseks. Huvitegevus on osa noorsootööst ja on laiem mõiste kui huviharidus. Huviharidust antakse EHS-es registreeritud huvikoolides (muusika-, kunsti-, spordikoolid jm) ja õpe neis on õppekavapõhine.
Noorteühingud	Noorteühing on mittetulundusühing, mille liikmetest vähemalt kaks kolmandikku on noored ja mille eesmärgiks on noorsootöö korraldamine ja läbiviimine.
Noortevolikogud jm noorte osaluskogud	Noortevolikogu on valla- või linnavolikogu juures tegutsev noortest koosnev nõuandva õigusega osaluskogu. Noorte osaluskogude eesmärgiks on võimaldada noortel osaleda

⁶¹ Eesti noorsootöö seadus (2010) RT I 2010, 44, 262. <https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014104>

	otsustamisprotsessis ja kaitsta oma huve neid puudutavates valdkondades. Osaluskogul tavaliselt puudub juriidiline staatus ning selle koosseisu on noored valitud või delegeeritud.
Noorte esinduskogud	Noorte esinduskogudeks on näiteks õpilasesindused. PGS kohaselt on õpilaskonnal õigus valida õpilasesindus, kes esindab õpilaskonda õpilasesinduse põhimääruses sätestatud päevuse piires koolisestest suhetes ning suhetes teiste organisatsioonide, asutuste ja isikutega. Õpilasesindus lähtub oma tegevuses õpilaste huvidest, vajadustest, õigustest ja kohustustest.
Noorte püsi- ja projektlaagrid	Noorte püsilaager on äriregistrisse, mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrisse või usuliste ühenduste registrisse kantud asutuse või avalik-õigusliku juriidilise isiku laager, mida peetakse noortelaagri põhimääruse ning valdkonna eest vastutava ministri antud noortelaagri tegevusloa alusel ning mille ühe vahetuse pikkus on vähemalt kuus ööpäeva ja mis tegutseb aastas üle 60 päeva. Noorte projektlaager on äriregistrisse, mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrisse või usuliste ühenduste registrisse kantud asutuse või avalik-õigusliku juriidilise isiku laager, mida peetakse valla- või linnavalitsuse loal ning mille ühe vahetuse pikkus on vähemalt kuus ööpäeva ja mis tegutseb aastas kuni 60 päeva. (Noorsootöö seadus)
Noortemalevad	Noortemalev on noorte konkurentsivõimet toetav töökasvatustlik projekt, mis ühildab töötamise ja noorsootöö võimalused. Maleva eesmärgiks on noorte konkurentsivõime tõstmine noore tööalaste oskuste ja teadmiste arendamise kaudu.
Huviringid jm noorsootöö koolis	Noorsootöö koolis on üldhariduskoolides ja kutsekoolides tehtav noorsootöö, mis toetab kooli õppekava eesmärkide saavutamist, põhineb tunnivälisel tegevusel ning seda korraldavad kooli huvijuht ehk koolinoorsootöötaja, kooli õpilasesindus, ringijuhid.
Noorteprogrammid ja -projektid	Noorteprogramm on noorsootöö valdkonna tegevuskava, millele on lisatud maksumuse prognoos ning mis kestab kauem kui üks aasta. Noorteprojekt on noorsootöö valdkonna tegevuskava, millele on lisatud eelarve ning mis kestab kuni üks aasta.

Allikas: Huvikooli seadus⁶²; Noorsootöö seadus⁶³; Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus⁶⁴; Noorte huvitegevuse... 2016⁶⁵; Noortekeskuste hea tava, 2013⁶⁶; Kirss ja Batueva, 2011⁶⁷; Noorsootöö struktuurid..., 2017⁶⁸.

Noored osalevad ka muudes mitteformaalse õppe tegevustes ja huvitegevustes, mis ei ole otsesest ja ainult noortele suunatud, noored osalevad seal koos teiste vanusrühmadega (joonis 10, helesinine kast).

⁶² Huvikooli seadus. RT I 2007, 4,19.

⁶³ Noorsootöö seadus. RT I 2010, 44,262.

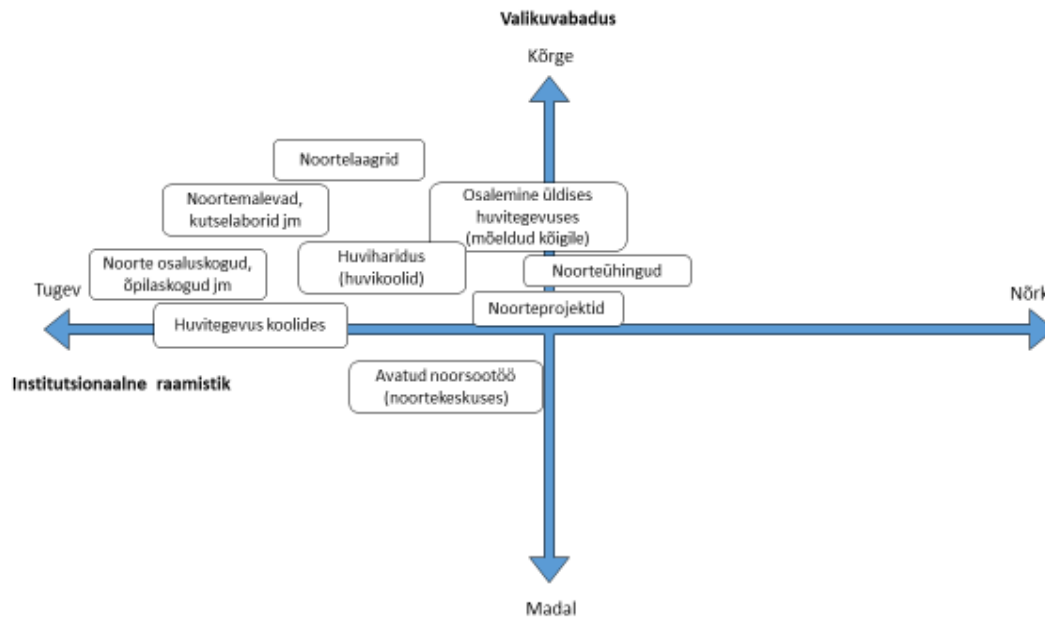
⁶⁴ Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. RT I 2010, 41, 240.

⁶⁵ Noorte huvitegevuse toetussüsteemi kontseptsioon. (2016). Kultuuriministeerium. http://www.kul.ee/sites/kulminn/files/160401_huvitegevuse_konts_vv_otsustega_10_03_16_uuendatud.pdf

⁶⁶ Noortekeskuste hea tava. (2013). Eesti Avatud Noortekeskuste Ühendus. <https://ank.ee/wp-content/uploads/2017/02/Noortekeskuste-Hea-Tava.pdf>

⁶⁷ Kirss, L. & Batueva, V. (2011) Eesti noorte osalemine noorsootöös. Noorteseire aastaraamat 2011. <http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Haridus/noorteseire2011.pdf>

⁶⁸ Noorsootöö struktuurid (2017) Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehekülj. <https://www.hm.ee/et/tegevused/noortevaldkond/noorsootoo>

Joonis 10. Noorsootöös osalemise võimalused Eestis (Selliovi, 2017⁶⁹ järgi, Määttä ja Aaltoneni, 2016⁷⁰ liigitusest lähtuvalt)

⁶⁹ Selliov, R (2017) Osalus noorsootöös. Haridus- ja Teadusministeerium.

https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/eesti_noorte_osalemine_noorsootoos.pdf

⁷⁰ Määttä, M. & Aaltonen, S. (2016) Between rights and obligations – rethinking youth participation at the margins. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 36(3/4), 157-172

Sotsiaaldemograafiliste tunnuste põhine liigitus

Kirjanduses on noori rühmitatud ka lihtsalt sotsiaaldemograafiliste tunnuste abil (tabel 14), reeglina nende tunnuste sügavamale sisule tähelepanu pööramata. Neid tegureid ei tohiks käsitleda lihtsalt taustatunnustena - analüüsida tuleks nende tunnuste rolli noorte tegevuste eripärade määramisel. Näiteks vanus (elik elukaare etapp) määratleb ära noorele aktuaalsed huvid (vanuses 15-19 ja 20-26 on noorte huvid ja seisukohad väga erinevad, sh nii elukaare arengust kui ka institutsionaalsetest muutustest tulenevalt – kooli etteantud raamistusest vabanemine, isiklike valikute tegemise võimalikuks muutumine, huviringide ajaraami ühildumine kooliõpingute perioodiga jne). Emakeel kujundab oluliselt noore meediavälja, kooli valikut, kokkupuuteid põhivoolu meedia- ja kultuuritarbimisega, suurürituste (laulupeod, folgifestivalid) külastamise eelistusi, maitse-eelistusi jne. Haridus (tabeli andmeid tuleb vaadelda ettevaatlikult, sest selles vanuses

noored sageli alles õpivad) on oluliseks sotsiaalsete sidemete arendajaks ning identiteedist tulenevatele valikutele alusepanijaks. Hariduslikud valikud pärast põhikooli otsustavad ära, kas noorel on võimalus lähiajal kõrgkooli õppima minna. Abstraktse mõtlemise oskus, mida omandatakse ülikoolis, ei pruugi nii oluline olla kui sotsiaalsed eeskujud õpingukaaslaste näol, kohustus käia praktikal jms. Soorollid ei ole selles vanuses nii määramad kui edasijõudmise võimalused hariduses – gümnaasiumi jõuab oluliselt vähem poisse kui tüdrukuid jne. Elukoht määratleb ära, millised on noore elutingimused, neile kättesaadavad teenused, võimalused aja- ja ruumikasutuseks. Perekonna sissetulek määratleb, millisel määral on noorel võimalik eksperimenteerida eluviisiga (ka tarbimiskogemus on oluline enesemääramise tegur), aga ka selle, kas noor saab lubada õpinguid. Ülevaate noorte eluviisi klastrite sotsiaaldemograafilistest tunnustest leiab alumisest tabelist (tabel 14).

Tabel 14. Noorte eluviisi rühmad ja sotsiaaldemograafilised tegurid

Noorte klastrid	vanus		keel*		haridus*			sugu		elukoht						sissetulek pereeliikme kohta*				
	15-19	20-26	eesti	vene	alg	kesk	kõrg	mees	naine	Tallinn	Tartu, Pärnu	Tallinna, Tartu ja Pärnu ümbrus	Narva, Kohtla-Järve, Jõhvi, Sillamäe	väike-linnad	maapiir-konnad	Kuni 150 eurot	151-250 eurot	251-400 eurot	401-600 eurot	Üle 600 euro
mitteaktiivne noor	32	68	61	39	42	53	5	65	35	31	9	10	12	24	14	13	15	30	27	12
sotsiaalmeedias tegutsev kodanikuaktivist	51	49	76	25	65	24	11	42	58	21	19	10	10	19	21	9	13	30	25	19
pop-kultuuri järgija	23	77	88	13	20	45	35	54	46	18	18	15	8	28	15	5	3	18	23	46
subkultuuri-teadlik noor	24	76	80	20	26	50	24	58	42	35	15	11	7	17	15	9	7	22	38	18
üliaktiivne noor	25	75	79	21	21	64	14	57	43	11	26	22	11	11	19	4	7	21	39	21

Allikas: Mina. Maailm. Meedia (2014), (autorite koostatud). Tärniga tähistatud statistiliselt olulised seosed.

Sotsiaalse haavatavuse määrast/tüübist lähtuv liigitus

Noorsootöö alastes käsitlustest võib leida erinevaid liigitusi haavatavate noorte ja riskirühmade kohta. Nii on noori käsitlevates uuringutes jm kirjanduses juttu erivajadusega ja vähemate võimalustega noortest, aga ka NEET-noortest või alaealistest õigusrikkujatest. Nende liigituste järgsed noorterühmad ei ole üksteist välistavad, vaid on kohati omavahel kattuvad.

Vähemate võimalustega noored

Vähemate võimalustega noored on ühe või mitme tõrjutusriski või takistuse tõttu oma eakaaslastest ebasoodsamas olukorras. Kaasava noorsootöö käsiraamatus on vähemate võimalustega noored määratletud kui noored, kes on "... võrreldes eakaaslastega ebasoodsamas olukorras, sest nad kogevad elus teatud takistusi, ohustavaid situatsioone ja olusid, mis omakorda raskendavad nende osalemist hariduses (olgu selleks siis kooliharidus või mitteformaalse õppe võimalused), rahvusvahelises mobiilsuses, kodanikuõiguste realiseerimises, ühiskondlikus osaluses laiemalt" (Enn, 2013)⁷¹. Samas viidatakse seitsmele ohutegurite kategooriale (mis tegelikus elus on omavahel seotud, läbi põimunud):

- **Sotsiaalsed takistused:** noored, kel napib sotsiaalseid oskusi või kelle käitumises ilmnevad teatud anti-sotsiaalsed ilmingud, nn riskinoored; (endised) õigusrikkujad, (endised) sõltuvusainete tarbijad, noored vanemad ja üksikvanemad, orvud, noored, keda diskrimineeritakse soo, vanuse, rahvuse, usutunnistuse, seksuaalse sättumuse vms tõttu jm.
- **Majanduslikud takistused:** madala elatustasemega, väikese sissetulekuga, sotsiaaltoetustest sõltuvad noored, pikaajaliselt töötud või vaesed noored, kodutud, võlgades või rahalistes raskustes noored vms.
- **Puudest tulenevad takistused** : vaimupuude, füüsilise või meelepuudega noored jm.
- **Hariduslikud takistused:** õpiraskustega noored, haridustee katkestajad, madala haridustasemega noored jm.
- **Kultuurierinevused:** sisserändajad, pagulased või sisserändaja- ja pagulasperede järeltulijad, rahvus- või etnilisse vähemusse kuuluvad noored, keelelise kohanemise või kultuurilise kaasatuse probleemidega noored vms.
- **Terviseprobleemid:** noored, kes põevad kroonilisi haigusi, on raskelt haiged, psüühikahäiretega vms.
- **Geograafilised takistused:** kaugetest ja maapiirkondadest pärit noored, väikesaartel ja äärealadel elavad noored, probleemsetest linnapiirkondadest pärit noored, vähem teenindatavatest (piiratud ühistransport, puudulik taristu) piirkondadest pärit noored vms.

Erivajadusega noored

Erivajaduse mõiste kohta võib kirjandusest leida erinevaid tõlgendusi. Ennekõike seostub see siiski õpi- või arenduskeskkonna eripäraga, mida on noore jaoks vaja mingil põhjusel kohandada. Allikates eristatakse:

- Puudest või terviseseisundist tulenev erivajadus
- Hariduslik erivajadus

⁷¹ Enn, Ü. (2013) Kaasav noorsootöö – mõistetest ja tähendustest. Ja sellest, milline tähendus on kaasaval noorsootööl – Jüristo. K. (toim). Kaasava noorsootöö käsiraamat, Tallinn: SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo

Eestis puudub ühtne puude ja erivajaduse määratlus ning kõik erivajadusega noored ei kajastu statistikas (Erivajadusega noored... 2015)⁷². Puuet kasutatakse peamiselt meditsiinilises ja sotsiaalses kontekstis ning on seotud sotsiaaltoetuste süsteemiga. Sotsiaalkindlustusameti statistika kohaselt oli 1. jaanuari 2015 seisuga Eestis 15 692 puuetega noort, moodustades kõikidest Eesti noortest 6%. Noortest, kellele oli määratud puude raskusaste, oli sügava puudega 13%, raske puudega 14% ja keskmise puudega 41%.

EHISE andmetel õppis 2015. aastal Eesti haridussüsteemis ligi 27 000 haridusliku erivajadusega noort. Hariduslike erivajadustega noored moodustavad kõikide üldhariduskoolide õpilastest 19%.

Tervisest tingitud erivajadusega noori saab grupeerida ka töövõimetuse määra alusel – nt oli 2015. aasta 1. jaanuari seisuga osalise töövõimetusega (10–90%) noori 89% ja täieliku töövõimetusega 11%. Töövõimereformi raames toimub alates 2016. aastast järkjärguline üleminek uuele töövõime hindamise süsteemile, mille kohaselt hinnatakse nüüd inimese töövõimet, mis võib olla täielik, osaline või puuduv.

NEET-noored

NEET-noorte temaatika on seotud noorte sotsiaalse tõrjutusega. Sotsiaalne tõrjutus tähendab puudujääke eluaseme, hariduse, töökoha ja sissetuleku olemasolus, mis vähendavad inimese võimalusi ühiskonnaelus osaleda. Statistikaameti andmetel⁷³ oli Eestis 2015. aastal tööturult, õpingutelt ja koolitustest eemal hinnanguliselt 29 200 15-29 aastast noort (12,5% vastavast vanusrühmast). Nendest ligi kolmandik olid töötud ja kaks kolmandikku mitteaktiivsed (st ei soovi töötada või ei ole selleks võimelised). Selliseid noori, kes ei õpi ega tööta, nimetatakse NEET-noorteks⁷⁴. NEET-noored on üsna heterogeenne sihtrühm, kus mittetöötamise ja mitteõppimise põhjused on väga erinevad. Eristuvad järgmised kategooriad (Kasearu ja Trumm 2014)⁷⁵:

- Lühi- ja pikaajaliselt töötud noored, kes on töö kaotanud või otsivad tööd
- Töötud perekondlikel põhjustel (nt laste või teiste pereliikmete eest hoolitsemise vajadus) või terviseprobleemide tõttu
- Tegevusetud, kes ei soovi ise tööd otsida ega õppida, sageli heitunud või asotsiaalse eluviisiga
- Võimaluste otsijad – noored, kes otsivad aktiivselt tööd või koolitust, aga ei võta iga tööd vastu
- Vabatahtlikud – seotud reisimise või muude alternatiivsete tegevustega

Noorte riskikäitumine

Riskikäitumine on noore vabatahtlik tegevus, millega ta võib kahjustada ennast või teisi. Riskikäitumine võib väljenduda mitmetes tegevustes: keelatud ainete tarbimises, koolist välja langemises, anti-sotsiaalses toimumises (nt vandalism), ennast kahjustavates tegevustes (isolatsioon, proovilepanek). Näiteks Tervise Arengu Instituut käsitleb noorte riskikäitumisena (Aasvee jt, 2016)⁷⁶:

⁷² Erivajadusega noored. Noorteseire aastaraamat 2014-2015 (2015). Poliitikauuringute Keskus Praxis. http://www.noorteseire.ee/system/resources/BAhbBlshOGZmli0yMDE2LzAyLzE4LzEwXzE5XzE0XzM3NI9OU0EyMDE0XzlwMTUucGRm/10_19_14_376_NSA2014_2015.pdf

⁷³ **Roosimägi, H.** (2016) Kas Eestis on töötavate noorte defitsiit? Statistikaamet, blogi. <https://blog.stat.ee/2016/02/23/kas-eestis-on-tootavate-noorte-defitsiit/>

⁷⁴ NEET nimetus tuleneb ingliskeelsest väljendist "Not in education, employment or training"

⁷⁵ **Kasearu, K., Trumm, A.** NEET – „Noored, kellega keegi ei arvesta ja kes kuskil ei käi“? Noorteseire Eestis. Poliitikaülevaade 5/2013. http://praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Tooja_Sotsiaalpoliitika/08_46_56_300_Poliitikaylevaade_5_veeb.pdf

⁷⁶ **Aasvee, K. Jt.** (2016) Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine, 2013.-2014. õppeaasta uuringu raport. Tallinn: Tervise Arengu Instituut

- Suitsetamine ja erinevate tubakatoodete tarvitamine
- Alkoholi sagedane tarvitamine, purju joomine, alkoholi tarvitamine lapsevanemate poolt
- Kanepitoodete tarvitamine
- Seksuaalvahekorra kogemus murdealistel, kondoomi harv kasutamine

Politsei- ja Piirivalveamet tõlgendab riskikäitumist teisest vaatenurgast. 2014. aastal tehtud riskikäitumise uuringus⁷⁷ kasutab amet järgmisi riskikäitumise tüüpe:

- Liikluskäitumine
- Vägivald ja kiusamine
- Vargused
- Sõltuvusainetega seonduv
- Isikut tõendavate dokumentide valdkond ja kodakondsus

Politsei- ja Piirivalveameti statistika⁷⁸ alaealiste poolt toimepandud õigusrikkumiste kohta annab ülevaate noorte liigitamisest kuritegude ja väärtegude järgi:

- Kuriteo toime pannud alaealised: isikuvastased kuriteod, varavastased kuriteod, avaliku rahu vastased kuriteod, avaliku usalduse vastased kuriteod (raha ja dokumentide võltsimine), õigusmõistmise vastased kuriteod (valeütluste andmine), liikluskuriteod, muud kuriteod
- Väärteod toime pannud alaealised: alkoholiseaduse rikkumised, süüteod väheväärtusliku vara vastu, avaliku korra rikkumine, liikluseaduse rikkumised (sh lubadeta sõitmine, kergliiklejate rikkumised), narkoseaduse rikkumised, tubakaseaduse rikkumised, muud väärteod.

Lisaks hälbiva teo liigile liigitatakse õiguskaitseüsteemis noori ka veel sanktsioneerimise astme järgi, näiteks kinnipeetavad, kriminaalhooldusel noored, alaealiste komisjoni suunatud noored.

Tabel 15. Eri riskirühmad ja noorte tegevuste tüpoloogia

	sotsiaalne heitumus		vaesus		riskikäitumine		tervis	
	keskmine	suur	suur	väga suur	keskmine	suur	olulised probleemid	mõningased hädad
mitteaktiivne noor	19	17	11	8	13	13	2	12
sotsiaalmeedias tegutsev kodanikuaktivist	13	11	17	6	15	10	4	19
pop-kultuuri järgija	15	5	8	0	23	3	5	18
subkultuuri teadlik noor	2	13	6	9	7	15	13	11
üliaktiivne noor	7	4	7	0	29	21	0	25
kokku	13	12	10	6	15	12	5	15

Allikas: Mina. Maailm. Meedia (2014), (autorite koostatud).

Mina. Maailm. Meedia küsitlusandmete varal on võimalik mingil määral tüpologiseerida ka haavatavaid ja riskirühmi. Rühmade analüüsimiseks tehti olemasolevate küsimuste piiratust arvesse võttes liitunnused:

⁷⁷ Riskikäitumise teadlikkuse uuring kolmes sihtühmas (2014) Emor, Politsei- ja Piirivalveamet. <https://www.politsei.ee/dotAsset/331164.pdf>

⁷⁸ **Brikkel, L, Klaus, K.** (2017) Ülevaade noorte riskikäitumise uuringust. MIHUS 20, Noorte Elu, Vol 20, Talv 2017. http://mitteformaalne.ee/wp-content/uploads/2017/01/MIHUS_20_web.pdf

sotsiaalne heitumus, vaesus, riskikäitumine, terviseprobleemid (vt lisa 1). Lisaks haavatavate ja riskirühmade osalemise viiside analüüsimisele (tabel 16) vaadeldi ka nende suhestumist noorte eluviisirühmadega (tabel 15). Tugevaid statistilisi seoseid ei tule, kuid võib oletada, et mahukamate andmete varal joonistuks välja passiivsemate noorte mõnevõrra suurem sotsiaalne heitumus ja vaesus. Riskikäitumine ja terviseprobleemide tunnused näitavad sagedasemat esinemist aktiivsemate rühmade seas, kuid et need on väga väikesed rühmad, siis otsest tendentsi kinnitada ei saa.

Alumisest tabelist (tabel 16) selgub, et eri riskiteguritest määratleb noorte osaluse vähenemist erinevates tegevustes kõige enam sotsiaalne heitumus (osaluse langus heitunumate rühmades on tabelis toodud tunnustest kõige sagedasem). See tunnus koosneb enesehinnangulistest komponentidest, seega võib heitumus olla ka väheste osalemisvõimaluste tagajärg, mitte tingija (laias tähenduses: osalus kultuuris, tarbimises jne).

Tabel 16. Riskirühmade osaluspraktikad

		kodanikuühendustes osalemine	poliitiline aktiivsus	kodanikuaktiivsus osalemine	Eesti-sisene liikuvus	välismaailmas reisimise mitmekesisus	töölaine agentsus	kultuuriosalus	suurriistustel osalemine	konsumerism (subkultuur)	säästev tarbimine (subkultuur)	lehtedel lugemise ja portaallide jälgimise mitmekesisus	sotsiaalmeedia kasutamise mitmekülgus	sportimine
sotsiaalne heitumus	puudub	1,34	0,99	2,07	10,90	5,64	0,46	4,86	5,30	2,78	3,84	12,29	12,29	3,17
	väike	1,38	0,98	2,51	11,18	5,53	0,50	4,42	5,66	2,48	3,90	13,24	11,21	3,04
	keskmine	0,88	0,73	1,52	10,37	3,82	0,18	3,50	4,68	2,52	3,17	7,56	11,22	2,12
	suur	1,07	0,91	1,65	8,70	3,71	0,23	3,56	4,15	2,10	2,75	9,35	8,49	2,03
vaesus	puudub	1,26	1,05	2,03	10,97	6,02	0,47	4,56	5,19	2,84	3,64	12,82	11,41	3,08
	väike	1,16	0,88	2,41	10,88	5,00	0,42	4,62	6,13	2,43	4,33	11,59	9,64	2,79
	keskmine	1,13	1,05	2,07	9,59	4,08	0,31	3,89	4,55	2,39	3,10	10,16	12,20	2,50
	suur	1,87	0,56	2,18	11,06	4,06	0,41	4,33	4,76	2,05	3,13	10,45	12,50	2,56
riski-käitumine	väga suur	0,93	0,75	2,18	9,48	2,47	0,13	2,42	4,88	1,65	3,43	9,28	10,88	2,30
	puudub	1,30	0,84	2,24	10,51	5,00	0,30	4,99	5,40	2,49	3,81	12,26	11,15	3,11
	väike	1,06	0,89	1,94	9,73	5,70	0,44	3,56	4,97	2,67	3,39	10,53	10,31	2,77
	keskmine	1,48	1,21	2,09	13,68	5,36	0,52	3,80	5,37	2,66	3,63	11,16	13,11	2,23
tervise-mured	suur	1,21	1,14	2,15	9,40	4,38	0,72	3,56	4,84	2,88	3,43	12,29	10,71	2,54
	olulised probleemid	1,79	1,28	2,21	9,65	5,54	0,31	3,77	5,35	2,15	3,86	12,42	9,61	1,55
	mõningased hädad	1,64	1,09	2,37	12,21	5,61	0,88	4,44	5,81	2,91	4,06	12,34	12,72	3,06
	üldiselt terve	1,17	0,96	2,08	10,68	4,94	0,27	4,17	5,11	2,40	3,49	11,14	10,13	2,72
koguvalim	täiesti terve	1,15	0,80	2,12	10,17	5,11	0,42	4,61	5,15	2,61	3,66	12,21	12,31	3,09
		1,27	0,94	2,14	10,69	5,13	0,41	4,34	5,24	2,54	3,65	11,74	11,22	2,84

Allikas: Mina. Maailm. Meedia (2014), (autorite koostatud).

Märkus. Keskmiste väärtused – suurem väärtus näitab aktiivsemat osalemist.

Oluline objektiivne osaluse vähenemise tingija on sissetulek. Vaesusega kaasneb oluliselt vähem tarbimises osalemise võimalusi, reisimis- ja sportimisvõimalusi, meediatarbimist, tööalast arengut ja poliitilist aktiivsust. Riskikäitumisega kaasneb kõrgem poliitiline osalus, tööalane toimijavõimekus ning eneseväljendus tarbimisvõimaluste abil (keha eest hoolitsemine). Väheneb kultuuritarbimine ja sporditegemine. Noored, kelle tervislik seisund on kehvem, osalevad sagedamini poliitilistes algatustes ja kodanikuühendustes, reisivad ja väisavad suurüritusi sagedamini, aga teevad vähem sporti.